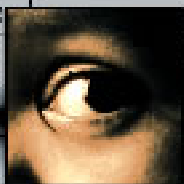

HİÇ YOKTAN İYİDİR

okuma notları

Nihat Dağlı

3. BASKI

Hiç, Yoktan İyidir

-okuma notları-

Nihat DAĞLI

Nüfus kaydındaki bilgiler doğruysa, 1966 Mardin doğumlu. İlkokulu doğduğu yerde, ortaokulu Aşağıkonak Ortaokulu'nda okudu. Adana Borsa Lisesi'nden sonra yolu İzmir'e düştü. Burada yanlış bir tercihle yerleştiği Adalet Yüksek Okulu'na devam etti. 1989'da başlayan memurluğu 1993'te kendi isteğiyle bitti. Yayınevlerinde, dergilerde çalıştı. Gazete ve dergilere yazdı, yazıyor. *İzdüşümler; Bu Kavga Kimin; İnsanı Kitaba Çağırmak; Hiçkimseye Mektuplar; Hiç, Yoktan İyidir*, *Elveda Oblomov* ve *Çıkar Sokak* kitaplarının yazarı. *Küçük Prens*'i seviyor.

HİÇ, YOKTAN İYİDİR

-okuma notları-

Nihat DAĞLI

HİÇ, YOKTAN İYİDİR

Editör
Ahmet ÖZDEMİR

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
Mernuş KALKAN

Mizanpaj
Murat DOĞAN

ISBN
975-8775-63-4

Yayın Numarası
148

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası / İZMİR Tel: (0232) 252 20 96
Eylül 2005

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Alayköşkü Cad. No: 12 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: (0212) 519 39 33 Faks: (0212) 519 39 01

Kaynak Kitaplığı
Emniyet Mahallesi Huzur Sokak No: 5
34676 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20
www.kaynakkitapligi.com

İçindekiler

Üçüncü Bölüm

Okuma Notları

Sana...

Önsöz

Kimseye yazmıyorum desem, okuyucu; 'O halde niye yayımlıyorsunuz?' diyecek. Okuyucuya diyeceğim şudur: Sana reçete sunmuyorum!

Düşünen her insanın zihnine üşüşen soruların cevabını kendimce arayışım ve bulduğum cevapları kendimce söyleyişim fazla görülmemeli. Yazmak bir anlamda konuşmaksa eğer, konuşma ihtiyacını duyduğum için yazıyorum. Ve nasıl herkes birileri tarafından bilinmek ve dinlenmek istiyorsa, bu satırların yazarı da farklı değil, o da bilinmek ve dinlenmek istediği için yazdıklarını yayımlıyor.

Bir misyonu yüklenmiş kalemlerin rahatlığı ve netliği içinde değilim. Altını çizdiğim ve vurguladığım hususları önemsemekle birlikte, bunlar 'üzerinde yeniden düşünülebilir ve kendileri için daha farklı şeyler söylenebilir' diyorum.

Anlayacağınız, kafam karışık!...

Ancak bu durumdan şikâyetçi değilim. Çünkü bu beni diri tutuyor. Bu durum rahatsızlık vermiyor değil… Tamamlanmamış olmanın hüznü gibi bir şey olan bu rahatsızlık yine de iyi bir şeydir diyorum.

Hayatın soru(n)larına verdiğim cevaplar daha beni tatmin etmemişken, bir başkası için kurtarıcı olabileceklerini düşünmüyorum. Yazdıklarımda 'mutlak doğru'luk vehmetmiyorum.

Aşağı yukarı şunu diyorum:

'Kendimizi doğru bildiklerimize hapsetmek, yani düşüncelerimizde mutlak doğruluk vehmetmek bizim gibi düşünmeyenlerin hürriyeti için tehdit, kendi hürriyetimiz için de tahdit anlamına gelir.'

...

Yazar bir yolcudur!

Bazen gezerek, bazen okuma serüveninin heyecanlarına yüreğini açarak, bazen de insan kardeşleriyle ilişkisinde yaşananları gözlemleyerek yolculuk yapar.

'Herkes' gibi.

Ancak bir farkı var!

'Herkes' yolculuğu bir araç bilir! Yolculuk 'herkes'i sadece bir yere götürür; çünkü yolculuktan çok yolculuğun nereye götüreceğine kilitlenilmiştir. Biraz önemsizdir yolculuk 'herkes' için; görülen ve yaşananlar üzerinde düşünmez. Yoğunlaşmadığı için ayrıntıları ve ara renkleri kaçırır; yolculuk aracılığıyla ulaşmak istediği maksadın rengine girmiş net ve keskin cümleler aktarır durur. Yolculuk 'herkes'i etkilemeden, onda bir dönüşüm gerçekleştirmeden biter.

Oysa yazar için neredeyse yolculuğun kendisi amaçtır, yolculuğun onu nereye götüreceğini dert etmez! Görülen ve yaşanan neyse onun üzerinde düşünür. Ayrıntılar, ara renkler, farklı tonlar.. yazarda sorular geliştirir, bulunan cevaplar da yeni soruları ateşler.

Yazarın 'yabancı'lığını ve 'yalnız'lığını başka nasıl izah edeceğiz? Üretim güdüsünün vahşileştirdiği çağa 'yabancı' kalan birinin notları bir anlam ifade eder mi? 'Aşkın'dan bihaber zamanların 'aşksız ilişkiler'ine muhalif bir yüreğin söyleyişi, bu kadar gürültü içinde duyulabilir mi? Yazarın önemsediği sorulara bulduğu

cevaplar, vurguladığı renkler, yükselttiği sesler.. başkası için önem arz eder mi?

Bu soruların cevabını bilmiyorum. Belki de bu kitap başkasına hiçbir şey söylemeyecektir. Buna rağmen yazıyor ve yayımlıyorum. Çünkü ancak bu şekilde 'yok' olmaktan kurtuluyorum.

Evet, 'hiç', 'yok'tan iyidir.

...

Renkler ve zevkler meselesini unutmuyorum.

Bunun tartışılmayacağı söyleniyor.

Buna katılmıyorum!

Tartışıldığını ve tartışılabileceğini düşünüyorum.

Kendi renklerimin ve zevklerimin de...

Nihat Dağlı

Ekim'2000 - İzmir

BİRİNCİ BÖLÜM

OYUN VE OYALANMA

Sorularımızı kim çaldı?

Hani sorularımız vardı. Hatırlar mısınız, kurduğumuz cümlelerin çoğu soruydu. Annemize, babamıza, bize misafir gelen herkese soruyla yaklaşırdık. Bazen güldürür, bazen de zor durumda bıraktığımız olurdu. Ancak zaman akıp geçerken bize bir şeyler oldu. Sorularımızdan olduk!

Sahi ne oldu bize?

Nasıl bir değişim ve dönüşümden geçtik ki, bütünüyle ilgisiz, sorusuz, sadece bir yerlerin doğrularıyla yetinir hale geldik. Dönüp bizi eğitenlere, bize verdikleri eğitime bakmalı değil miyiz? Evet, bir şeylere maruz kaldık ve sorularımız çalındı. Şimdi sorularımızı çalan her kimse onu öğrenmek istiyoruz; eğitime dönük eleştirilerimiz var.

Eğitimle ilgili akla ilk gelen kurumlar bellidir: Okul ve aile... Bunların ortak bir özelliği var: görünür olmaları, onlarla birebir ilişki kuruyor olmamız; ilişkimizin ilgili yerlerde kayda alınarak tescillenmesi ve resmileşmesi... Modern devlet ve toplumların hepsinde, eğitime dönük sistematik çalışmalar bu müesseselerde görülür.

Peki, sözkonusu kurumlar bütünüyle insanın gerçekliğiyle (fıtratıyla) örtüşüyorlar mı? Varoluşlarını insanî ve nesnel gerçekliğe mi oturtuyorlar, yoksa pratik akılla şekillenen yapılarını mı temel kabul ediyorlar?

Bugünkü eğitim anlayışının pratikteki sonuçlarında, soruların cevabını görmek mümkün. Tabii ki bu kurumlar, daha çok sorunun ikinci şıkkına oturuyorlar. Yani insanlar pratik aklın ve faydacı zihniyetin belirlediği formatlar içerisinde eğitime tâbi tutuluyor. İnsanın (kabiliyetlerinin) ge(rçekleş)liştirilmesi yerine, kurgulanıyor. Bu kurgunun itici gücü de, insana ait (insanî anlamda zenginleşme) bir kazanım değil, iktisadî ve siyasî politikalardır. Bu sebeple kurumsallaşmış eğitime 'Okulsuz Toplum' tezleriyle karşı çıkılıyor.

İnsanı nesnelleştiren bugünkü eğitimin, sağlıklı bireyin oluşmasına zemin hazırlama gibi nihaî bir gayesi de yok. Eğitim daha çok teknik bir yükümlülüğü yerine getiriyor. Kamu ve özel alanda yürürlükte olan mekanizmanın ihtiyaç duyduğu teknik bilgilerle donanmış eleman yetiştirmekle yetiniyor. Bu elemanların düşünsel anlamda bir aktiviteleri, içe dönük bir sorgulamaları, kendilerine özgü bir kimlik inşa etmeleri sözkonusu olması gerekmiyor; iyi bir yabancı dil ve istihdam edilecekleri yerin doğasına uygun teknik bir donanıma sahip olmaları yetiyor. Bu eğitimin verildiği okullara başlamadan çok önce, sizden neler istenileceğini, yıllardır sürdürülen bir tekrarın size de dayatılacağını çok iyi biliyorsunuz. Orada size soru sorma imkânı verilmeyecek; taklit etmenizi, ezberlemenizi isteyecekler. Hayatın önünüze koyduğu ihtiyaçların hatırına bunlara katlanırsınız. Yıllar geçer; vizeler, finaller geride kalır; elinizde bir diploma, sokağa karışırsınız.

Tekin bir yer değildir yeni yeriniz; çelişkiler ve zıtlıklarla doludur. Ezberinizde hâlâ varlığını sürdüren tanımlardan karşılıklar bulmaya çalışır, ancak bir şey bulamazsınız. Okullarda öğrendiklerinizi unutmaya başlar, el yordamıyla piyasanın literatürünü öğrenirsiniz. Edebiyat ve sosyal bilimler, hayata ve kendinize dair sorular tümüyle geride kalır; üretim-tüketim çarkı birini daha kucaklamıştır. Son bellidir: Yorgun, mutsuz, sinirli bir adam... Heyecansız ve şiirsiz; kendini sürekli tekrar eden bir hayat...

Buraya, sadece okulların içinden geçerek gelinmiyor; yürüyüş aileden başlıyor. Bu yürüyüşün ilk başlatıcıları ebeveynlerdir. Diri yüreğinizle, zinde zihninizle merak ediyor ve sormaya başlıyorsunuz. Terbiyenin susturulmakla eşanlamlı olduğu sanılarak susturuluyor, ilk hayal kırıklığını, bu sırada, ebeveynin şahsında yaşıyorsunuz.

Bir şehiriçi otobüsünde yolculuk yapıyorum. Ön koltukta bir anne ve çocuğu oturuyor. Çocuk annesine durmadan bir şeyler soruyor. Kurduğu cümlelerin hepsi birer soru: Bu ne? Nereye gidiyor? Niçin? Nasıl? Çocuğun soruları giderek büyüyor ve çeşitleniyor. Anne, tıpkı diğer ebeveynler gibi, 'Sus yavrum! Bak insanları rahatsız ediyoruz!' diyerek sorulardan sıyrılmak istiyor. Diyorum ki, herhalde bu anne de çocukluğunda susturulmuştur; cevapsız kalan sorularını ertelemek ve bir zaman sonra sorusuz kalmak gibi bir talihsizliği yaşamıştır. Şimdi o da çocuğunu susturuyor ve ihtimal, çocuğu da kendi çocuğunu susturacak!

Çocuk ve filozof arasında bir benzerlik kuruluyor. Çocuk içine doğduğu dünyanın yabancısıdır; temas kurduğu her şeyi tanımak ister. Öğrenme, farkına varma kabiliyeti canlıdır. Etrafındaki eşya, hayretini harekete geçiren bir özellik taşımaktadır. Ağaç, kuş, kuzu, gökyüzü, güneş, kar.. hepsi ona orijinal gelir. Öğrenmek ister, tanımaya çalışır ve sorular sorar. Çocuk olduğu için değil, gördüğü ve hissettiği dünyanın kışkırtıcılığıdır onu soruya götüren. Sağlıklı ve doğal bir sonuçtur bu. Filozof da böyledir; içindeki çocuğu ömür boyu diri tutarak yaşar. Varlığa ve hayata dair sorular sormaya devam eder; 'Yeter oğlum! Bu kadarı da fazla!' diyen ebeveynlere, klasik kalıpların ezberine dayalı eğitime kendini mahkûm etmez. Eleştirel bakışını ve yenilenme ihtiyacını hep canlı tutar. Yoğun bir okuma ve düşünme serüvenine girişir. Sorularının ardına düşer. Bilir ki, insanın kendisini keşfetmesinde soruların büyük önemi vardır. Sağlıklı bireyin oluşum süreci sorularla başlar, sorularla gelişir ve sorularla kıvamını bulur.

Soruları ertelemek, düşüncede tatile girmek anlamına gelir. Bu ise, insanın tükenişi demektir.

Evet, tatilden dönme vaktidir.

Yüksek ölçekli açgözlülük

Modern insanın doğayla teması yanlış bir zeminde gelişiyor. Eşyaya bakışı, onu kullanışı sağlıklı değildir. Kışkırtılmış üretim güdüsüyle, gözü, çok şeye sahip olmaktan başka bir şey görmüyor.

Modern insan kendisini tabiattan (varlıktan) soyutlamıştır; dışındaki her şey 'öteki'dir. 'Öteki'ne sahip olmak, üzerinde egemenlik kurmak kaçınılmazdır ona göre. O kendinde sınırsız bir güç vehmediyor. Bilimsel ve teknik gelişmeler de bu yanılgısını biraz daha şişiriyor.

Bu bakış, tabiata ve çevreye sınırsız bir müdahaleyi getirirken, hiçbir kurala bağlı olmayan büyük ölçekli bir tüketimi de kabul ettirmiş.

Oysa sermaye, sermayenin artırımı için kullanılır. Bir tacir, daha büyük bir sermayeyi kazanmak için elindekini iyi kullanır, onu kaybettirecek girişimlerde bulunmaktan kaçınır. Modern insan bu kadar net bir mantıktan dahi uzaktır. Doğadaki sermayeyi (yeraltı ve yerüstü kaynaklar) kullanırken, varolan sermayenin artırımına dönük bir kaygıya sahip değildir. Sanıyor ki tabiat sahipsiz, hiçbir değer ve anlam ifade etmiyor; öylesine var olmuş ucuz bir kaynaktır. Varlığı okuyamadığından, yok oluşundan doğabilecek problemleri de kavrayamıyor. 'İnsan, sağlığın önemini

hastalanınca anlar.' denir. Çok doğru! İnsan, çirkinliğin ne anlam içerdiğini, güzel olanı yitirdikten sonra anlıyor.

Büyük ölçekli üretimler için tabiata yapılan aşırı müdahaleler, büyük sorunlara sebebiyet veriyor. Ekolojik dengedeki çözülmeler, çevre kirliliği hepsi bunun bir sonucu. Daha fazla üretim için, birçok yol deneniyor. Ve tabiat, gözü dönmüş bu modern insan karşısında savunmasızdır. Tıpkı makineli tüfekliler tarafından saldırıya uğrayan yerliler gibi.

Modern insanın tabiatı algılayış ve onunla kurduğu ilişki biçimi niçin böyle? Burada, insanın tabiatı algılayışı ve tabiatla kurduğu ilişki biçimi öne çıkıyor. İkinci husus, birincinin sonucudur. Yani insanın tabiatı algılayış şekli, aynı zamanda onun ilişki biçimini de belirliyor. Modern insanın tabiatı kendisinden tamamen bağımsız görmesi, tabiata yabancılaşması, kendisiyle de problemli olduğunu gösteriyor. Varlığın yaratılışını, kutsalın dışında değerlendiriyor. Buradan hareketle, eylemleri sebebiyle kimseye hesap vermeyeceğine inanıyor. Var olan her şey (insan dahil) öylesine var olmuşlardır; yağmurların yağışında, güneşin doğuşunda, bitkilerin yeşerişinde, insanın beslenmesinde kutsala dair bir işaret yoktur. Mutlak bir özgürlüğe sahip olduğunu düşünür. Hayat ona göre bir mücadeledir. İnsanlarla ve eşyayla savaş halinde geçen bir mücadele... Sınırsız maddî zenginlik onun nihaî hedefidir. Mutluluk ve barışın ancak bu zenginlikle gerçekleşebileceğine inanır. '*Zengin biri neden savaşsın? Kazanacağı bir şey yoktur ki. Ama zincirlerinden başka yitirecekleri bir şeyleri olmayan yoksullar, sömürülenler, ezilenler değil midir savaşmaya en yatkın olanlar? Barış yoluna zenginliğe giden yoldan geçilir*' der.

Sınırı belirlenmeyen zenginlik tek hedef ve amaç halini alınca, buna giden yollar da mubah olacaktır. Fedakârlık, dayanışma ve paylaşım üzerine kurulu bir hayata karşılık, bencil bir duruşa

geçilir. Kazanmak ve hedefe varmak için bencil olmak gerektiği söylenir. Lord Keynes bunu şu ifadelerle belirtir: '*En azından daha bir yüzyıl boyunca kendimizi ve başkalarını iyinin kötü, kötününse iyi olduğuna inandırmalıyız; çünkü kötü işe yarar, iyi ise işe yaramaz. Açgözlülük, tefecilik ve ihtiyatlılık daha bir süre için tanrılarımız olmaya devam etmelidirler. Çünkü ancak onlar bizi ekonomik gereksinimlerin tünelinden gün ışığına çıkarabilirler.*'

Varlıkla kurulan ilişkiyi 'fayda' üzerinde gerçekleştirmeyi seslendiren Keynes; iyiliği, fedakârlığı ve paylaşmayı insanın hayatından kovarken, açgözlülüğe, kıskançlığa ve bencilliğe davet eder. Keynes'in insanı, kötü ruhların tesirindedir. Öyle kötü bir ruh ki, insanı insanla savaştırır; bir kemik parçası üzerinde hırgür çıkaran varlıklar gibi... Aç gözlülük ve kıskançlığın doğal bir sonucu olan savaşın nasıl bir barışı getireceği hususunda ise bir şey söylemiyor. Sadece İsmet Özel değil, bizim de Keynes'ten 'nefret' etmeye hakkımız vardır. E. F. Schumacher ise Keynes'e şöyle itiraz ediyor: '*Barışın temelinin evrensel bir bollukla atılabileceğine inanmıyorum. Çağdaş anlamıyla bu tür bir bolluk ortamına ulaşmak ancak, insan doğasının aç gözlülük ve kıskançlık gibi duygularını besleyerek gerçekleşebilir; bunlar ise, insanın zekâsını, mutluluğunu ve bu arada huzurunu yok etmektedir.*'

Kutsalla bağını koparmış modern insanın ve uygulamaya soktuğu düzenlemelerin, huzur ve barış getirmediğini bugün daha iyi anlıyoruz. Hem ekolojik hem de insanî dengede çok ciddi çözülmeler yaşanıyor. Ve bu biraz da, modern insanın eşyayı ve kendisini algılayış biçimiyle ilgilidir. Çünkü Allah var; insan ve eşya da Allah'ın yarattığı varlıklardır. İnsanın ve eşyanın ne olduğu sorusuna, Allah indirdiği gönderdiği vahiyle cevap vermiş. Buna göre insan tabiattan, tabiat da insandan bağımsız değildir; insan ve eşya bir aileyi oluşturan parça ve Allah'ın birer ayetidirler. İnsan Allah'a teslim olmakla esaretten kurtulur, sahici hürriyete kavuşur. İnsanın Allah'a teslim olması, kendisi ve eşya üze-

rinde Allah'ın rızası doğrultusunda tasarruf yapması demektir. İnsan böylelikle aşırılığa gitmekten kendini alıkor, sınırsız üretimi hedef bilmez ve rızayı ilâhiyi gaye edinir. Kanaat, şükür, paylaşım, yardımlaşma, sevgi ve fedakârlığın dokuduğu mümin, eşyayı sömürmez, ondan sadece faydalanır. Çünkü eşyayı, Allah'ın kendisine lütfettiği bir ihsan olarak görür.

Kutsalın dışında insanın huzurlu olabileceğini sanan modern anlayışın bir başka yanılgısı da, sınırlı tabiî zenginliğe karşın sınırsız büyüme isteğidir. Çünkü sınırlı bir ömrü olan dünyanın yerüstü ve yeraltı kaynakları sınırsız değildir. İnsanın ebed duygusunun karşılığı dünyevî nimetler olamaz; olmadığı gibi, yeterli de değiller. Schumacher haklı olarak sorar: '*Herkese yetecek kadar dünyanın kaynakları var mı? Bunun arkasından hemen gerçek bir güçlükle karşılaşıyoruz: 'Yetecek kadar'ın ne olduğunu bize kim söyleyebilir? En yüce değer olarak iktisadî büyümeyi gören ve dolayısı ile bir 'yeter' kavramı bulunmayan iktisatçı değil herhalde.*'

Evet Gandhi çok haklı. 'Yeryüzünün, her insanın ihtiyacını doyuracak kadar kaynakları vardır ancak, her insanın açgözlülüğünü doyuracak kadar yoktur.'

Kaynak:
Küçük Güzeldir, E. F. Schumacher.

Şimdi balıklar kaçamıyor

Bir çağın muhakkak saydığı şeyler bir sonraki çağda mesele olur.

R. H. Tawney

Yirminci yüzyılın önemli filozoflarından Heidegger, bilimsel düşüncenin, Varlık'ı bir resme, bir tasvir veya görüntüye çevirdiğini; dünyanın, kendisi tarafından çizilen resimlerden başka bir şey olmadığına karar verdiğini söylemektedir. Bilimsel düşünce böylelikle, 'varlıkları tanımak, onları bir Yaratıcıyla bağlantılı bilmek temelinde şekillenen bakış açısı'ndan ayrılır; hatta onun karşısında bir konuma oturur. Heidegger, bilim ve modernlik konusunda yaptığı muhasebenin devamında, modern bilimin, ancak Tanrı'nın dünyadan 'azledilmesi' ve böylece tabiatın Tanrı'ya atıfta bulunulmadan incelenebilmesi durumunda mümkün olduğunu ifade eder. Bu yüzden, 'bilim tanrısızdır; ateistik olduğu için değil, Tanrı'yı ücra bir köşeye sürdüğü, varlığı kutsaldan soyutladığı için...'

Modern bilimin belirlediği Varlık, matematiksel bakımdan ölçülebilir olduğundan, tabiatın hiçbir kademesi bilimsel bilgi için esrar perdesinin altında değildir. Varlık ulaşılamaz bir yerde değil ve bilinemeyecek bir giz'i de içinde taşımıyor. Modern bili-

min 'nass'larından biri olan kesintisiz ilerleme anlayışına göre Varlık, nihayette muhakkak ele geçecek; insanı meşgul eden, ikilemde bırakan soruların cevabı bulunacak ve böylelikle 'tarihin sonu'na varılacaktır.

Varlık'ı 'kutsal'dan soyutlayan modern bilim, neticede onu bir araştırma 'nesne'si durumuna düşürmüştür; üzerinde çok rahatlıkla deney yapılan ve tüketilen bir nesne... Bir fizikçi olan Heisenberg, buradan hareketle, 'çağdaş düşünce, fizik tarafından çizilen tabiat resmiyle tehlikeye girmiştir' diyor. Tehlike şudur: Modern bilim tabiatı incelerken, sadece, tabiat için düşündüğü resmin karşılığını arar. Çünkü kendisi tarafından çizilen resmin, eksiksiz bir izah tarzı olduğunu düşünür.

Hiç şüphesiz modern bilimin ayırıcı vasfı, insanı, Varlık'ın karşısında merkez bir noktaya oturtmasıdır. Burada insan, Varlık'ı tanımlayan, belirleyen, üzerinde tasarruf edendir. İnsan sözde, hakikatın ölçüsü ve temeli yapılmakla 'öznel'leşmiş; 'geleneksel' toplumun tanrımerkezli yapısından kurtarılıp tek başına bırakılmakla da 'özgür'leşmiştir. Oysa insan, tek başına kalıp sadece kendi benine dayanmakla, düzene sokulmuş kozmostaki yerini yitirmiştir. Tabiatı tamamlayan, durduğu yer ile onu anlamlandırmaktan çıkarak, ona düşman biri olmuştur. Tabiat artık 'başkası'dır; boyun eğdirilmesi gereken bir 'öteki' ve bir 'nesne'dir. İnsan ateşi çalan Prometheus, tabiat ise Zeus'tur. Tabiatın insana boyun eğdiği gün, ateş de çalınmış olacak.

Ateşi çalmayı bir tercih olarak insanın önüne koyan modern bilimin cisimleşmiş hali olan teknoloji, dünden bugüne insanın tabiat üzerindeki egemenliğinin ifadesi olarak tanımlanmıştır. Heidegger'e göre teknolojik düşüncenin aslî vasfı, onun ısrarlı saldırganlığıdır. Tabiata hükmetmeyi kafasına koymuş 'modern insan', birçok sıkıntıyı (deprem, sel gibi) içinde barındıran tabi-

ata hükmetmeyi tabii bir hak bilmiştir. Bu hakim olma arzusunu, teknolojiyle realize etmiştir. Teknolojinin mütecaviz yüzü, aslında modern bilimin Varlık ve insan tasavvurunun cisimleşmesinden başka bir şey değil. Eski Yunan'a ait bir terim olan 'techne'(teknik), varlıkların (mevcudat) izhar edilebileceği herhangi bir tarza işaret olarak değerlendirilirken; teknisyen ise, varlıkların keşfini (örtülerin sıyrılmasını) başaran bir tür şair olarak kabul edilir. Modern teknoloji, varlıkların kendilerini ifşa etmelerine izin vermemekte, onların insan tarafından tahakküm altına alınmasında ısrar etmektedir. F. Schuon'un tespiti şöyle: '*Modern teknoloji, -hiç şüphesiz dolaylı olarak- tabiattan cinleri, perileri kovarak onu profanlaştıran ve giderek bu profanlaştırmayı barbarca yaygınlaştıran bir bakış açısının sonucudur. Promethean Batılı, ancak, -her batılı değil- tabiata karşı derin bir nefret hissiyle doludur. Onun için tabiat, tadı çıkartılacak, sömürülecek bir mülktür; hatta ele geçirilecek bir düşmandır.*'

Bugün gelinen yer itibarıyla, teknolojinin iktidar iradesinin bir ifadesi, makinelerin de bu iradeyi dile getiren araçlar olduğu gerçeği inkâr edilemez. Pre-modern (modern öncesi) teknoloji ile modern teknoloji arasındaki temel fark, daha önceki teknolojilerde tahakküm vehminin ve tahakküm için gerekli teşebbüsün olmamasıdır. Pre-modern teknolojilerle insan, tabiatın içinde olan bir varlık iken, modern teknolojide ise, insan kendini tabiatın fevkinde bir varlık olarak görmektedir. Mesela 'Ren nehri üzerinde kurulan eski köprü ile Ren'i enerji kaynağı olarak kullanan modern elektrik santralı arasındaki farkı göz önüne alalım. Nehrin üzerine kurulan köprü Ren'in kendi kendisi olmasına imkân verir ve onun ayrı kıyılarını birleştirmek suretiyle aslî vasfını öne çıkarır. İnsanın suyu elektrik üretecek bir kaynak olarak kullandığı durumun aksine, insanı Varlık'ın tabiatını belirleyen temel özne varsaymaz. Hidroelektrik santralı, Ren'i santralın

kendisine dönüştürür; öyle ki, nehir elektrik üretmek için gerekli mekanizmanın sadece bir parçası olup çıkar. Sadece jeneratörleri çevirmede kullanılan bir kaynak haline geldikçe, nehrin nehir vasfı reddedilmektedir. Nehrin mekanik kuvveti elektrik kuvvetine dönüştürülmekte ve nehir bu elektrik gücüyle özdeşleştirilmektedir.'

Busbecq, mektuplarının birinde pre-modern insanın çok tabii, ancak bugün bizi şaşırtan duruş biçimini ve yaklaşımını aktarıyor. Yıl l555... 16. yüzyıl, bütün özellikleriyle insanların tasavvurlarına yansıyor. Beraber okuyalım:

'*Orada bir köylü duruyordu. Bir tercüman vasıtasıyla ona nehirde çok balık var mı, diye sorduk ve bunların nasıl tutulduğunu anlamak istedik. Köylü cevaben balığın dolu olduğunu fakat tutamadıklarını söyledi. Bizim hayret ettiğimizi görünce izahat verdi. Birisi zahmet edip de elini uzatacak olursa balıklar kaçıyormuş, tutulmalarına meydan bırakmıyorlarmış! Bu cevap bana çok şaşılacak bir şey gibi gelmedi. Çünkü tanımadığımız bazı kuşlar hakkında malûmat istediğimiz ve köylülere bunları nasıl tutabileceğimizi sorduğumuz zaman bize şu cevabı vermişlerdi: Bu kuşlar tutulmaz, çünkü bir kimse onlara el uzatacak olursa uçarlar.*'

Şaşırmamak elde değil. Bu kadar saf bir köylü olabilir mi? Oysa biliyoruz ki, çok eskilere uzanan bir avcılık kültürü var; teknolojinin tarihi ise insanla başlamaktadır. Belki de bu mektup bir ironidir veya kışkırtılarak azdırılmış içgüdülerinin saldırganlığıyla tabiî kaynaklara hemen ve bir keresinde hakim olmak isteyen 'modern insan'ın açgözlülüğünü göstermek için, 16. yüzyıldaki köylünün muhayyilesine sığınan bir romantiğin fantezisi... Tabiî nimetler karşısında bu kadar kayıtsız bir köylünün varlığı biraz şüpheli, ama rızkının temini dışında sınırsız pazarlama

gibi bir düşüncesi olmayan insanın tabiata müdahalesi ile bugünkü kapitalist müdahalecinin niyet ve tavırlarının farklılığını da kabul etmek durumundayız. 1555 yılında, yani 16. yüzyılda; balıklar kaçtığı, kuşlar uçtuğu için mi yakalanmıyordu, yoksa köylüler, teknolojinin mütecaviz yüzüyle tanışmadıkları için mi? 16. yüzyıldaki köylü, verdiği cevaplarda hiç şüphesiz samimidir. Eğer bugün balıklar sorumsuzca yakalanıyor ve kuşlar zehirleniyorsa, balıklar kaçamadıkları, kuşlar uçamadıkları için değil, 16. yüzyıldan bu yana insanın varlık tasavvurunda ve bunun teknolojik ifadesinde büyük değişimler yaşandığı içindir.

Başından beri, modern bilim ve modern teknolojiye getirdiğimiz eleştiri, makinelerden romantik bir kaçış anlamına gelmiyor. Esas olarak, menfi sonuçları sebebiyle eleştirilen modern teknolojinin çıkış noktası, üzerinde büyüdüğü zemin ve yaslandığı düşüncenin ne olduğu sorusunun cevabını arıyoruz. Yukarıda da ifade edildiği gibi, teknisyenin bir tür şair olduğunu hatırlarsak, teknolojiden beklenenin ne olması gerektiğini anlayabiliriz. Teknolojiden vazgeçmek mümkün değildir; hepimiz nihayette bir yerlerden teknolojiye bulaşıyoruz. Bu artık bir kader. Bunu hem bir armağan, hem bir yük olarak kabullenmeyi öğrenmeliyiz.

Modern bilimin büyüttüğü 'mütecaviz teknoloji'den, insan ve tabiatla barışık yeni bir teknolojiye gidiş nasıl olacak? İnsanla tabiat arasındaki dengenin bozulduğunu hemen herkes kabul ediyor, ama bu dengesizliğin insanla 'Allah' arasındaki uyumun yok oluşundan kaynaklandığını çoğu kişi farketmiş değildir. Çözüm, insanla tabiat arasında kurulacak dengeyle mümkündür. Bu ise, vahiy merkezli Varlık ve insan tasavvuruyla gerçekleşebilir. Çünkü 'kâinatın temel maddesinin kutsal bir tarafı vardır. Kozmos insanla konuşur; kozmosta olup biten her şeyin bir mânâsı vardır. Bunlar, kozmik alanın hem perdelendiği hem de ifşa etti-

ği daha yüksek düzeydeki bir gerçekliğin sembolleridir. Kozmosun derin yapısı, insan için manevî bir haber taşır; bu yüzden, dinin kendisi ile aynı kaynaktan gelen bir ayettir. (Said Nursi'nin ifadesiyle, her bir şey, Allah'ı anlatan birer dildir.) İkisi de Küllî Akl'ın tezahürüdür ve kozmosun kendisi de insanın içinde yaşayıp öldüğü topyekûn mana âleminin ayrılmaz bir parçasıdır.'

Tabiat sadece 'tabiî' değildir; her zaman aşkın bir tarafı vardır. Çünkü kozmos, kutsal bir 'yaratılmış'tır. Tabiata müdahale, daha doğru bir ifadeyle, tabiatın dilini çözme, sahip olduğu potansiyel kaynakları insanın istifadesine sunmak kaçınılmazdır. Varlık'a bir kutsallık atfeden insan da tabiata müdahale edecektir, ancak bu bütünüyle farklı bir müdahale olacaktır. Vahiy merkezli Varlık tasavvuruna sahip insan, tabiat karşısında ne 16. yüzyıldaki köylü kadar kayıtsız, ne de 'modern insan' kadar saldırgandır.

Mütecaviz teknolojinin temelinde, her şeye rağmen 'üretim esastır' diyen ekonomik görüşler yatmaktadır. Kâinatın genişliği ve sahip olduğu kaynakların çokluğu bir gerçek, ama bu mutlak değildir. Kâinat sonlu ve kıt kaynaklara sahiptir. Daha çok üretimi amaçlayan ekonomistler, insanda yeni ihtiyaçların doğumunu hızlandırır, bunların karşılanması için tüketime çağrı yaparlar. Üretimin kitleselleşmesi için de, teknolojiye yükleniliyor. 'İnsanı mutlu kılan, eşya, para ve tüketim değildir' diyen insan ise, tabiat ve evrenle uyum içinde yaşar ve kendini erdeme ayarlar. Sonsuza dönük ve sonsuza ayarlı bir ekonomik anlayışa sahip bu insan, tabiattan gerçek ihtiyaçları doğrultusunda yararlanır. Çünkü bilir ki, üretim her şeye rağmen bir esas değildir; insan ve toplumun mutluluğunda sadece 'bir şey'dir.

İnsanla tabiat arasındaki dengenin yeniden kurulması bu insanla mümkündür, diye düşünüyoruz. 'Yalnızca aklın egemen olduğu, aklın dışında ölçü tanımayan bir uygarlığın elinde ma-

kinelerin çevreye ve insana dost olması çok güç! Teknoloji ancak vahyin egemen olduğu bir uygarlığın elinde insana ve tabiata düşman bir yapıya bürünmeyebilir. Çünkü böyle bir uygarlıkta, belirleyicilik teknolojiden, değerlere kolaylıkla kayabilir.'

Faydalanılan kitaplar:

Medeniyet ve Modernlik, Mustafa Özel, Kitabevi, 1997

Üç Mesele, İsmet Özel, Şule, 1995

Teknoloji Benim Neyim Oluyor?, Ahmet İnam, Bahçe, 1993

İnsan ve Tabiat, S. Hüseyin Nasr, Ağaç,1991

Teknolojinin Ötesi, Ersin Gürdoğan, İz, 1991

Oyun ve oyalanma

'Ey Rabbimiz, bizi buradan çıkar da işlediğimiz kötülüklerin yerine güzel işler yapalım.'

Fatır/37

Ayet ortada. Tecrübenin ve görülen sondan ders alarak dünyaya geri dönmek istemenin arkasında nasıl bir psikolojinin durduğunu kestirmek mümkün: Kendisine bahşedilen ömrü layıkıyla geçirmemiş, hataların kıskacına girilerek büyük günahlar işlenmiştir. O mukadder yerde, bu serüvenin karşılığı müthiş bir ceza olunca, insanlar dünyaya yeniden gönderilmek istemişlerdir.

Doğrusu her fani, dünyada kalmayı tercih eder gibidir; hiç kimse sevdiklerinden, kışkırtıcı cazibesi olan hayattan vazgeçmek istemez. Ancak bugün yolunda gitmeyen bazı şeyler var; hayat cazibesini yitirdi. Kutsal metinlerin söylediği kıyamet vaktine yaklaşmış gibiyiz. Şairin ifadesiyle, '*Kuru, çürük bir dal gibi çatırdıyor hayat.*' Sıkıntı, ahlâkî çöküntü, kendine az değer verme, aşağılık duygusu, yenilmişlik, depresyon, endişe, suçluluk, hüsran, düşmanlık, eşe ya da çocuğa yönelik taciz, doymak bilmeyen bir düşkünlük, anormal cinsel davranışlar, uyuma ve yeme bozuklukları... Aşırı nüfus yoğunluğu, insanın doğadan soyutlanması, toplumsal değişimin baş döndüren hızı, aile gibi

doğal ve küçük ölçekli toplulukların yıkılışı.. bütün bunlar çağdaş endüstriyel toplumun delirdiğini gösteriyor.

Çağdaş endüstriyel toplumun karnesi böyle. Bu karnenin sahibi olanlar ise, ikinci kez dünyaya gelmek isteyen insanlar... Allah bu insanlara şöyle der: '*Size, düşünüp ibret alan bir kimseye yetecek kadar bir ömür vermedik mi? Sizi bu azaptan sakındıran bir peygamber gelmedi mi? Şimdi tadın azabı; zalimlerin hiçbir yardımcısı yoktur.*' (Fâtır/37) Allah'ın hitabında zımnî olarak, insanın dünyaya ikinci gönderilişinde de aynı hatanın sahibi olacağı vardır. Ki öyledir ve buna iman ediyoruz; hem insan hem de hayat, farklı bir sonucu zorlaştırıyor.

Bu durum normal bir sonuç olmadığı gibi, süreci başlatan, geliştiren ve bir gerçeklik olarak önümüze koyan arka plan da masum değildir. Modern-öncesi insanının daha az stres ve hayal kırıklığı çektiği ve çağdaş insana oranla hayat tarzından daha memnun olduğuna inanmak için pek çok sebep var. Çünkü premodern insan, içine doğduğu hayatın genel çerçevesini zorlamadan, onunla uyum içinde yaşıyordu. Değişim, hayata içkin olan işleyişe paralel oluyordu; bir çerçevesi vardı. Modern dönemde ise tam tersine, insan doğaya egemendir. Çağdaş toplum, teknolojik ilerleme sayesinde büyük bir hızla değişiyor. Geleneksel değerler çöküyor, bununla birlikte, küçük çaplı sosyal grupları bir arada tutan bağlar zayıflıyor. Böylelikle birey, bir yere ait olma duygusunu yitirip yalnızlaşıyor. Birey öncelikle ve daha çok sisteme, ondan sonra ailesine veya diğer küçük gruplara aittir. Kişisel ve yerel bağlılıkları, sisteme olan bağlılığa göre ikincil hale getirmeyi başaramamış bir toplum, çağdaş endüstriyel toplum olma şansını(!) yitirmiş sayılır.

Ne yazık ki, çağdaş endüstriyel toplum olma isteği herkesi sarmış; aksi bir şey söylemek, genel geçer kabullerin dışında bir yerde durmak, neredeyse imkânsız. İnsanlar sistemin akışında

sadece figüratif bir rol alıyorlar; sistem her geçen gün onu biraz daha içine çekmektedir. Hayatlarımız başka insanların verdiği kararlara bağlı; bu kararlar üzerinde hiçbir kontrolümüz olmadığı gibi kararları veren kişileri de tanımıyoruz. Bu bir tehdittir ve çoğumuz bu tehdide karşı bir savunma mekanizmasından yoksunuz.

Modern-öncesi insanın çağdaş insana oranla daha az güvenlikte olduğu, ömrünün daha kısa olmasından belli oluyor. Çağdaş insan, fiziksel açıdan birçok savunma mekanizmasını geliştirmiş. İleri teknolojinin uygulandığı sağlık kurumu ve insan gücünü minimal seviyeye indirgeyen makine sanayi insanı epey rahatlatmıştır. Ancak psikolojik güvenlik, fiziksel güvenlikle bütünüyle örtüşmüyor; çağdaş insan, modern-öncesi insanın aksine, güven duygusundan mahrumdur. Çünkü kendisini güvenli kılan merkez kendi iç dünyasında değildir. Vahşi bir hayvan ve açlık tarafından tehdit edilen modern-öncesi insan, kendini korumak için dövüşebiliyor veya yiyecek aramak için yola düşebiliyordu. Bu çabaları gösterirken başarılı olacağından emin değildi, ancak kendisini tehdit edenlere karşı bütünüyle de pasif kalmıyordu. Çağdaş insan ise, karşısında savunmasız olduğu birçok şey tarafından tehdit edilmektedir: Nükleer kazalar, yiyeceklerdeki kanserojen maddeler, çevre kirliliği, savaş, artan vergiler, özel hayatın büyük kuruluşlar tarafından istila edilmesi, hayat tarzını bozan ülke çapındaki toplumsal ve ekonomik olgular...

Modern-öncesi insanın kendisini tehdit eden bazı şeylere karşı güçsüz olduğu doğrudur; bulaşıcı bir hastalıklarla kırılıyordu ancak, hastalık riskini metince kabul edebiliyordu. Çünkü bu yaratılışın doğasında vardı; gerçek dışı ya da modern çağın sapkınlıklarından birinin sonucu değildi. Çağdaş insana yönelen tehditler ise, genelde, kışkırtılan güdülerle hareket eden insanın tasarrufu ile ortaya çıkıyor. Çağdaş insanın çok şeye sahip olduğu doğrudur; kendisindeki inşa gücünün imkânlarıyla büyük

mesafeler katetmiş. Silah sanayi ve iletişimde gelinen yer, insanı sadece hayrette bırakmıyor, aynı zamanda ürkütüyor da. Evet, bugün insan çok şeye sahip, ama bir şeye değil; huzur ve sükûnete... Metropollerde, bol ışıklar altında ve bir yığın insan arasında yaşıyor, ancak yalnız olduğunu ve acı çektiğini söyleyebileceği bir insan tekini dahi bulamıyor. Parası ve arabası var, ama... Evet, ruhu yok; fiziksel tatminin dışında hayatını anlamlı kılan ve ulaşmak için çaba gösterdiği bir amacı yok.

Herkesin bir amacı vardır; en azından, yaşamak için gereken fiziksel (yiyecek, giyim ve barınak) ihtiyacını karşılamak gibi. Ama artık çağdaş insan bunu az bir çabayla elde ediyor, bu kendisini çok da fazla oyalamıyor. Geriye kalan boş zamanlarında bir boşluk duygusu sarıyor onu.

Genelde insanın dürtüleri üç gruba ayrılır: 1) Minimal düzeyde çabayla tatmin edilenler, 2) Ancak ciddi bir gayretle tatmin edilenler, 3) Kişi ne kadar çalışırsa çalışsın yeterince tatmin edilemeyenler... Çağdaş endüstriyel toplumda insan, daha çok birinci ve üçüncü gruba giriyor. Hayatın en vazgeçilmezleri olarak kabul edilen fiziksel ihtiyaçları az bir çabayla elde ediyor ve ne kadar çalışırsa çalışsın yeterince tatmin edilemeyecek dürtülerin peşine düşüyor. Fiziksel ihtiyaçlar, modern-öncesi toplumlarda ikinci gruba girerdi; elde edilebilirdi, ama ciddi bir çaba pahasına. Çağdaş endüstriyel toplum ise, herkese fiziksel ihtiyaçlarını yalnızca az bir çalışma karşılığında garantilediğinden, çağdaş insanın ikinci gruba giren tarafı genellikle boşlukta kalıyor. Bu durumda sadece bir şey yapıyor: Bu boşluğu doldurmak adına, yapay ihtiyaçların arkasına düşüyor ya da bir yerler tarafından yürütülen 'yapay etkinlik'lerin içinde yer alıyor.

Yapay etkinlik, yalnızca amaca ulaşmaya çalışmaktan edinilen 'tatmin' için yapılan bir faaliyetin ismi oluyor. İçeriği tanımlamasında saklı, bütünüyle bir oyun. Oyuncuya düşen rolün ger-

çek hayatta nasıl bir karşılığı yoksa, oyundaki tatmin ve mutluluk oyuncuyu nasıl sahiden doyurmuyorsa, yapay etkinlikte de aynı şey gerçekleşiyor. Ne mutlu ediyor ne de tatmin, sadece oyalıyor. Çağdaş endüstriyel toplum, bu niteliğinden dolayı, daha çok bir oyun ve oyalama alanı gibi. İnsan oyuna girerek oyuna geliyor, oyunun bir parçası oluyor. Oyunu, içerden bakarak tanımlamak veya farketmek de zor. Bu sebeple, '*Bilin ki dünya hayatı ancak bir oyundan, bir eğlenceden, gelip geçici bir süsten, aranızda bir övünme yarışından, mal ve evlât çokluğuna düşkünlükten ibarettir. O bir yağmura benzer ki, bitirdiği ekin çiftçilerin hoşuna gider; sonra kuruyuverir de, onu sararmış görürsün, derken saman olup çıkar*' (Hadîd/20) ayetinin aydınlığında oyunun dışına çıkarak oyunu farketmek ve onu tanımlamak, çok daha anlamlıdır.

İlginç bir çağda yaşamak

Eski Çin'de bilge bir kişi düşmanına ağzının payını vermek için kaba kuvvete başvurma ihtiyacını duymaz, sadece beddua edermiş. Şöyle dermiş yalnızca: *İlginç bir çağda yaşayasın emi!* Çünkü Çinliler siyasî çözülmelerin olduğu, insanlar arasında iletişimin koptuğu, ahlâkî depremlerin hüküm sürdüğü ilginç çağlarda hayatı yaşanılır kılan güzelliklerin çok derinlere çekildiğini, yerlerini kine ve çirkin bir gürültüye bıraktığını bilirlermiş.

Düşman için bunun ötesinde bir şey düşünülebilir mi?

Kim yaşamak ister bu ilginç çağların birinde?

İlginç çağlar; olağan, yumuşak geçişlerle akan, sessiz ve sakin ırmağın görüntüsüne sahip değiller; gürültü, fırtına, dolu ve yağmurlarla çizgisinden çıkmış, dalga dalga bağıran, önüne geleni sürükleyen sel sularına benzerler. Geride harabeler, yıkımlar ve kaybedişler bırakıp giderler. Tarih bu ilginç çağların misalleriyle doludur.

Böyle bir beddua bizim için edildi mi bilemiyorum, ama ilginç bir çağda yaşadığımız kesin. Geçmiş zamanların asudeliğinden bugüne taşınan pek fazla bir şey yok. Ve her nedense bugünü sıkıcı bulanlar, insanı rahatsız etmeyen geçmişin o sessiz ve sakinliğine sığınıyorlar. Çok da haksız sayılmazlar.

İddia edildiğinin aksine, teknolojik devrim insanın hayatına rahatı taşıyamamış. Dünyanın global bir köy olmadığı, uçsuz-

bucaksız olduğu o eski zamanlarda insan çok yoruluyordu, ancak daha huzurluydu. Çünkü yalnız kendi sorunlarını çözmek durumundaydı. Oysa bugün özel sorunlarıyla birlikte genel sorunlar da kendisini ilgilendiriyor. Mahremiyeti, kendine özgülüğü çözülmüş; hiçbir ayırıcı özelliği olmayan bir dünya vatandaşı olmuştur. Dünyanın genel sorunları çözümlenmeden sorunlarının hal olması mümkün değil gibi. Sorunlarını çözüme kavuşturmadan da genel sorunların çözümüne katkı sağlayacağına olan inancı zayıf. İşte böyle bir ikilem...

Sahi siz, ülke topraklarını birbirinden ayıran sınırların hâlâ bir şey ifade ettiğine inanıyor musunuz? Bu sınırların eskiden olduğu gibi, hâlâ izole edici bir fonksiyon yüklendiğini söyleyebilir misiniz? Hastalıkların, ideolojilerin, sistemlerin, markaların ve isimlerin sınır tanımadığı ilginç bir çağda yaşıyoruz. Amerika'da olan şey hangi ülke insanını yakından ilgilendirmiyor?

Evet ilginç bir çağda yaşıyoruz. Bir yanda dünya vatandaşlığından, sınırların önemsiz hale gelişinden ve uluslararası benzer sıkıntıların varlığından bahsedilirken, diğer yanda, etnik kimlik patlamasından, her ulusun kendi devletini kurmasından, çoğulculuktan, postmodern durumdan bahsediliyor. Hem bireyin önemine çok ciddi gönderme yapılıyor; hem de binlerce, milyonlarca insan ferdinin ölümünden, eşyanın insandan çok daha kıymet kazandığından bahsedilebiliyor. Şimdi ne dersiniz, Çinli bilge bizim için de bedduada bulunmuş olmasın mı?

Daha önemli sorun şu: İnsandan taraf olmayan bu ilginç çağın içinden insanı merkeze alan bir çağa geçiş nasıl mümkün olacak? 'Enformatik Cehalet'in tuzağından korunmanın yolu nedir?

Ses ve görüntünün geçiciliğinden ve buyurganlığından, yazının kalıcılığına ve sıcak duruşuna yanaşmak bir çıkış yolu olabilir mi, bilmiyorum. İçinde yaşadığımız şu ilginç çağın negatif-

lerinden korunma yolları üzerinde düşünürken aklıma gelen ilk şey bu. Yapmamız gereken her neyse, belki de bu bizi ona götürecek bir ilk adımdır. Yaslandığımız medeniyet perspektifinde, insana şifa olabilecek bir kültürün varolduğunu düşünüyor, gönülden beslenen bu kültürün insanı bir kez daha diriltebileceğine inanıyorum.

Gerçek ve ütopya

Her düşünce grubunun bir 'asr-ı saadet'i vardır. Müslümanların da… Asr-ı Saadet… Katı kabullerle harmanlanmış topluluğun ezik insanları, kendilerini 'insan' olarak önemseyen ve kendine çağıran İslâm'a bütünüyle teslim oldukları; içlerindeki 'iyi'liği alabildiğince diriltti̇kleri bir dönemdir, asrı saadet. Ancak zaman sözünü söyler, hayat kendince konuşur sürekli. Asr-ı saadet olarak görülen bu dönem de çok fazla sürmez, çözülme başlar. Yine hırs, yine kin, yine iktidar kavgaları...

Acılar, savaşlar ve ölümler...

Hüzün ve boşluk duygusu...

...

Müminlerin yüreğinde, o günden bu yana asr-ı saadetten kopuşun acısı var; düşmenin hüznü ve bir daha onu gerçekleştirebilmenin umudu... Bunun için yüzleri oraya dönük! O günden bugüne doğru yollar açılıyor, modeller geliştiriliyor. Bugünü asr-ı saadete dönüştürmek için...

Hiç şüphesiz bir daha Bilâl-i Habeşî ezan okumayacak; Hz. Ebubekir, Ammar, Zeyd, Aişe.. mescitlere gelmeyecekler! Bu biliniyor tabii ki. Böyle bir şey de istenmiyor zaten. Asr-ı saadetin öznelerini örnek kabul edip onlar gibi 'iyi'lik ve 'hayr'da yarışan bir nesil bekleniyor. Menkıbelerden çıkıp hayatın içinde görünür

hale gelmesi beklenen bu neslin etrafında gelişecek hayatın/zamanın, asr-ı saadetce olacağına inanılıyor.

Evet, asr-ı saadet, mümin olarak ferdin müminler olarak da toplumun 'iyi'liğe ve 'hayr'a ayarlandığı bir dönemdir; müminin nefsiyle mücadelede öne geçtiği, çekirdek kurumların 'insan' için organize olduğu, 'İslam nasıl bir insan ve nasıl bir toplum öngörür?' sorusuna cevap olduğu için önemlidir. Elbette ki amaç o çağı olduğu gibi bugüne aktarmak, şeklen onları tekrarlamak değildir. Müminler, zaman aşımına uğramayan ve mekâna göre değişmeyen 'iyi'lik ve 'hayr'ın kendisini istiyorlar. İslam formunda kalıba dökülen ve asr-ı saadette zirvede temsil edilen hayatın özünü arzuluyorlar.

Müminlerin asr-ı saadete olan bu özlemleri, yer yer 'geçmişe dönük ütopya' olarak değerlendiriliyor. Ütopyadaki 'gelecek' vurgusuna dikkat çekilerek deniliyor ki; müminlerin bugüne ve yarına dair düşünceleri hep 'asr-ı saadet'ten mülhemdir. Geleceğe yürürlerken dahi, yüzleri geçmişe (asr-ı saadete) dönüktür. Adımları ileriye, yüzleri ise geriye baktığı için önlerini (bugünü ve yarını) göremiyorlar.

Acaba öyle mi?!

Hemen herkesin gönlünde, yaşanılası olmayan bugünün günahlarından arınmış pak bir ada özlemi vardır. Çoğunlukla, söylenilenlerin gerçekleşme ihtimalinin çok az olması durumunda, 'seninki de tam bir ütopya ha!' denilse de, ütopyaya olan eğilim devam eder. Hemen herkes, 'ütopyaya inanma, ama ütopyasız da kalma!' der gibi davranır.

Ütopya... Beşerî düşünceler, teorik olarak çerçevesini oluşturdukları yapının bir gelecek zaman içinde görünür hale geleceğini umarlar. Ütopyaları bir yaşanmışlığa yaslanmaz, sadece yüzü geleceğe dönük bir umudu ifade eder. Müminlerin bir farkı var; ütopyaları bir yaşanmışlığa yaslanıyor.

'Geçmişe dönük ütopya' veya 'geleceğe dönük ütopya' fark etmez, ütopya, bugünü olumsuzlar. 'Mutluluğu geçmişte veya gelecekte aramak' şeklinde de tanımlayabileceğimiz ütopya, her zaman ve herkes için sözkonusu olmuştur. Birçok ütopyadan bahsedilebilir. Meselâ, Thomas Moore'nin *Ütopia*'sı, Hobbes'in *Leviathan*'ı, Campanella'nın *Güneş Ülkesi*, Eflatun'un *Devlet*'i, Saint-Exupery'in *Kale*'si ve Farabi'nin *Medinetü'l Fazıla*'sı... Pozitivizmin de ütopyası vardı. Deneyin imbiğinden geçmiş saf bilgiyle tabiat söz dinler bir hâl alacaktı. Hayattan kovulan metafizik bir daha geri dönmeyecek ve gereksizliği anlaşılacaktı. Marksizm ise sınıfsız bir dünya vaadediyordu. Kapitalist toplumları kollarında tüketen çürümüşlükten uzak bir dünya…

Bunlar birbirinden farklı ütopyalar olsa da, hemen hepsi, bir yeryüzü cennetinden bahseder. İnandırıcı gelmese de, bu cennetin gerçekleşmesi beklendi. Ancak bu olmadı! Bilim ile kilise arasındaki kavgalar; bilimin galibiyetiyle hız kazanan teknoloji; birinci ve ikinci dünya savaşları; pozitivist bilginin maddeye bürünen yüzü diyebileceğimiz gelişmiş silahların depolardan uygulama alanına çıkması; dünyayı küçülten, özel alan bırakmayan iletişim ağıyla yitirilen mahremiyet...

Sanki kıyamet!...

Yitik cennet beklentisi içinde olan insanlar bir hayal kırıklığı içindedirler; elleri yana düşmüş, öylece bekliyorlar. Çok sevilen ve beklenilen sevgilinin asla gelmeyeceğini geç de olsa farkeden aşığın yıkımı gibi bir şey bu. Hareket alanı yok edilen bireyin tutsaklığını görüyor ve âdeta şöyle diyorlar: 'Meğer herşey koca bir yalanmış! Şimdi daha kötüyüz! Hobbes'in kurt insanının parmak dokunuşuyla hedefe yürüyen silahların gölgesinde bir dünya burası! Kuşatıldık! Artık hiçbir şeyin değeri yok! Dünyaya fırlatılmış birer zavallıyız! Hayat trajediden başka bir

şey değil! Bizi ütopyalarla oyalayan ideolojiler ölmüştür!' diyor ve nihilizmin 'hiç'lik şarkısına kulak kabartıyorlar.

İnsanlar gelecekten korkuyor! Doğru, Orwel'in *1984*, Huxley'in *Cesur Yeni Dünya*, Zamyatin'in *Biz* romanları ve daha çok 'gelecek' temasını işleyen bilim-kurgu filmleri çok rağbet görüyor, ancak insanın yüreğine su serpmiyorlar. Hemen herkes, 'Eğer gelecek buysa, yandık!' diyor. Hızla gelişen teknolojiden ve sınır tanımayan iletişim ağından hareketle üretilen bilim-kurgular adeta kıyameti hatırlatıyor. Mesela *Terminatör* ve *Matrix* filmlerindeki gelecek tasavvuru... İnsan bu kurgularda kuşatılmışlığını, zavallılığını ve 'hiç'liğini görüyor. Hem ilgiyle izliyor, hem de bu gelecek onu ürkütüyor.

Böylesine paradoksal görüntülerde şunu gözlemliyoruz: Korku ve güvensizlik içinde yeniden geçmiş zaman şarkılarına dönülüyor. Ütopyalarından bir kaçış var! Otantik mekânları, gizemli serüvenleri, din ve uygarlıklara beşiklik yapmış coğrafyaları konu edinen romanlar dünyanın bütün dillerine çevriliyor ve en çok okunan kitaplar oluyor. *Simyacı*, *Ramses*, *Musa*... vb. gibi romanlarda yitik cennet özlemi gideriliyor. Tabiata dönüş başladı. Ekotopya'lardan bahsediliyor. Unabomber, Amerika'da teknolojinin üretildiği sanayi merkezlerine attığı bombalarla ismini duyurduktan sonra yayımlattığı anarşist manifestosunda (*Sanayi Toplumu ve Geleceği*, Kaos Yayınları), tabiatın kucağında ve onunla uyum içinde yaşanan 'ilkel hayat'ı öneriyor.

Geçmişe yapılan bu gezi, otantiğe olan bu rağbet, gizeme ve doğallığa olan bu ilgi, muhayyel bir gelecek korkusunun ifadesi midir? Yüzü geleceğe dönük ütopyaların çöküşünden sonra, geçmişte gerçekleşen ve tabiattaki sihri bozmayan uygarlıklar yeniden umut mu oluyorlar? Bize öyle geliyor ki, artık 'cennet' gelecekte değil geçmişte aranıyor.

Peki, Müslümanların asr-ı saadet özlemi yukarıdaki çizgiyle aynı anlama mı geliyor? Gelecek korkusunun doğurduğu bir sonuç mu?

Müslümanlar pozitivist bir süreç yaşamadıklarından (en azından pozitivizme iman edenler kadar), asr-ı saadet özlemleri, umutsuzluk içindeki pozitivistlerin geçmişe kaçışına benzemiyor. Onlar hiçbir dönem asr-ı saadete sırtlarını çevirmediler; hayatı ve kâinatı asr-ı saadetin içine inen vahiyle okudular hep. Müslümanlar başka bir yere gitmedi ki geri dönsünler. Ayrıca, özelde İslâmiyet'ten genelde metafizikten kalkarak yapılan yorumlardan pozitivizmin nasıl bir gelecek inşa ettiğini tahmin ettiklerinden, hayal kırıklığına uğramış da değiller.

Pozitivistlerin ardına düştüğü geçmiş zaman seslerinden cennet inşa edilebilir mi? Postmodern eğilimler, 'gelecek korkusu'nu ne derece yumuşatabilir? Bunu bilmiyoruz, ancak pozitivist ütopyanın, cennet değil cehennem geliştirdiğini, bu sebeple ümit olmaktan çıktığını öğrenmiş bulunuyoruz.

İKİNCİ BÖLÜM

HAYAT DİYOR Kİ

Hayat treninde birey olmak

Bir yerden bindiğimiz ve bir yerde indiğimiz şu hayata, sanıyorum en çok yakışan imge tren ve istasyonlar olsa gerek. Yönetmen de böyle düşünmüş olsa gerek ki, filmine *Hayat Treni* demiş. Bu filmi beğendim. Hayatın trenle anlatılması ilginç ve güzel. Trene bir durakta binilir, yolculuğa çıkılır ve herhangi bir istasyonda inilir. Doğmak, yaşamak ve ölmek gibi bir şey...

Ovalardan, dağların içinden, küçük kasabalardan, yanıbaşımızdan geçen trenin ayrılık ve kavuşmayı yaşatması gibi, hayat da, acılar ve sevinçler bırakarak geçiyor. Davullar ve zurnalar çalınır, seven iki insanın yüreği bayram yeri olur; hayat çocuk sesleriyle, börtü böcekle bir şenliğe dönüşür. Ancak sevinç tam doruğa tırmanırken bir deprem olur. Binlerce insan betonların altında can verir; bir ülke, milyonlarca yürek harabeye dönüşür. Hayatın içinde gerçekleşen her şeyin, neticeleri itibarıyla güzel olduğunu düşünüyoruz; acılarına rağmen... Çünkü merhameti gazabından önde olan, Vedûd ve Hayy ismiyle hayatı vareden Allah'tır.

Bunları, adıma gelen bir mektuptan hareketle yazıyorum. Aynı mektubun ekinde gönderilen şiirden bir bölüm şöyle:

'İnce bir çizgidir o hat

Bir yanda ölümün soğuk yüzü

Diğer yanda sen, acılar ve hayat

(...)

Ölüm en iyi son benim için

Hayatımın son anları bir şarkılık

(...)

İşte ölüm, işte sen; karşımdasınız

(...)

Gidiyorum artık elveda her şeye'

Şiirin doğası, dili ve tekniği açısından çok, şiirdeki tema ve şairin hayat içindeki duruşu dikkatimi çekti. 'Herşey bitmiştir!' duygusu bir yaygınlık kazandığından olsa gerek. Mistisizmi ve 'din'i olumsuzlama, geçersizliklerini ilân ederek onları hayattan kovma iddiası üzerine oturan modernitenin bir yeryüzü cenneti inşa edememesi, aksine, 'insansız' ve 'vicdansız' tekno-uygarlığa imza atması, hayal kırıklığına sebep olmuştur. Modernitenin itibar kaybetmesiyle yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönem, yani postmodern durum, modernitenin tekil yapısına karşı çoğulcu bir yapı öngörüyor; yedeğinde ise, 'nihil'liği ve 'değersiz'liği taşıyor.

Modernite antimistisizmi dillendirse de, yine de kendi söylemine bir kutsallık giydiriyordu; 'öteki'si vardı. Bu 'öteki'nin, yani karşıtın varlığı ona bir anlam katıyordu; kendini önemser bir hâl içindeydi modern insan. Postmodern durumda ise, birey birçok şey arasında 'öteki'sizdir; yaslandığı bir ideal yoktur; çokuluslu şirketlerin kışkırttıkları 'birey'sel tatminleri önemsiyor sadece. Başkasının söylemini seslendirmek, bir yapıya teslim olmak istemiyor, özgürlük istiyor! Özgürlük istiyor ve 'kendi'ne kaçıyor; 'birey'sel tatmine mani olduğu düşünülen 'kutsal'a ve 'değer'lere de kayıtsız kalıyor. İşte tam burada 'birey'in yalnızlığı gerçekleşiyor; korkunç bir hızla yükselen tekno-medeniyetin devasa kurumları karşısında yalnız bir insan doğuyor.

Bireysel tatminin tatmin edemediği bu yalnız insan korkuyor ve bu korku içinde güvenli bir sığınak arıyor. Böylelikle öz-

gürlük isteğiyle güvenli bir sığınak arayışı çakışıyor. Postmodern insanın saplandığı bu trajik durum sonuçta patolojik vak'alar doğuruyor. '*Bu akşam ölürüm/beni kimse tutamaz*' şarkısının birçok sayıda intihara yol açması ve bir futbol müsabakası sebebiyle kapışan holiganların ölü(m)ler çoğaltması patolojik birer vak'a olarak karşımıza çıkıyor.

İletişim tekniği ve makine sanayisinin göz kamaştıran ürünleri bu patolojiye merhem oluyor ve hayatımıza artı değer katıyor gibi görünseler de, bu yanıltıcıdır. Muhakkak bir şeyler katıyordur, ancak bu şeyler çok da masum değiller; hayata bir şey getirirken çok şeyi de kovuyorlar. Artı değer gibi görünen teknolojik unsurlar, beraberinde olumsuz yan etkiler de taşıyor. Hem hayatî ve insanî değerlerin kovulmasıyla bir boşluk oluşuyor, hem de kendileriyle baş edilmesi imkânsız gibi görünen problemler çıkıyor. *Gulag Takımadaları*'nın yazarı Aleksandr Soljenitsin çok haklı:

'*Okyanuslar dolusu gereksiz enformasyon ve ucuz temaşa, insanoğlunun ruhunu hiç büyütememekte, tersine onu daha sığ hale getirmektedir; manevî hayatımız daralmakta ve küçülmektedir. (...) Canlıların konforu ortalama bir insan için iyileşmeye devam ederken, ruhsal gelişme durağanlaşmaktadır. Aşırı tıkanmak, yanı sıra yüreklere bir hüzün sokmakta, bunca zevkin hiç tatmin getirmediği anlaşılmaktadır, hattâ çok geçmeden bunun bizi boğacağı sezilmektedir. (...) İsteklerimizi sınırlama günü gelmiştir ve durum acildir. Kabul edelim; yalnız kendimizin duyabileceği küçük bir fısıltıyla bile olsa, itiraf edelim: Hayatı böyle çılgın bir hızla yaşarken, ne uğruna yaşıyoruz biz?*'

İsmet Özel'in söylediği gibi, teknoloji bizden aldığını geri versin, biz de bize verdiklerini ona geri verelim. Yukarıda izah edilmeye çalışılan trajik ve aynı zamanda patolojik durumun tercih

edilemeyeceğini söylüyorum. İsterseniz, Soljenitsin'in sorusunu tekrar düşünelim:

Hayatı böyle çılgın bir hızla yaşarken, ne uğruna yaşıyoruz biz?

Ne uğruna yaşadığımız tartışılabilir, ancak Bediüzzaman'ın; hayatlara ve uğruna hayatlar adanan amaçlara dair söyledikleri çok önemlidir, diye düşünüyorum:

'*Eğer insan enâniyetine istinad edip hayatı dünyeviyeyi gaye-i hayal ederek, derd-i maişet içinde muvakkat bazı lezzetler için çalışsa, gayet dar bir daire içinde boğulur, gider. Ona verilen bütün cihazât ve âlât ve letâif, ondan şikâyet ederek, haşirde onun aleyhinde şehâdet edeceklerdir ve davacı olacaklardır. Eğer kendini misafir bilse, misafir olduğu Zât-ı Kerîm'in izni dairesinde sermâyei ömrünü sarf etse, öyle geniş bir daire içinde uzun bir hayatı ebediye için güzel çalışır ve teneffüs edip istirahat eder; sonra âlâyı illiyîne kadar gidebilir. Hem de, bu insana verilen bütün cihazât ve âlât, ondan memnun olarak âhirette lehinde şehâdet ederler. Evet, insana verilen bütün cihazâtı acîbe, bu ehemmiyetsiz hayatı dünyeviye için değil, belki pek ehemmiyetli bir hayatı bâkiye için verilmişler.*'

Son söz, yirminci yüzyıl Rus düşünürü Nikolai Lossky'nin:

'*Eğer bir kişilik, kendinden daha yüksek değerlere yönelmiyorsa, yozlaşma ve çürüme, eninde sonunda hâkim olacaktır.*'

'İyi' bir tanrı 'kötü' bir dünya

Cem Yavuz'a

Fotoğraf karelerine yerleşen ve romantizmi kışkırtan güzelliklerine rağmen, insan yüreğini acıtan bir dünya ve hayatın içine doğuyoruz. Bazen öyle oluyor ki, hiçbir pozitif görüntü ve gerçeklik, o an bize dokunan ve içimizi burkan somut acıyı gideremiyor: 'Kötülük'le yüz yüze gelmişizdir. Hayat o 'abus' çehresiyle karşımıza dikilmiş; kesen, yaralayan, kanatan ellerini derinliğimize uzatmıştır. En basitinden, hayatımızın her döneminde hatırası olan sevdiklerimizi bir trafik kazasında yitirmiş; bir deprem, bir sel felaketi, bir hastalık bizi tamamlayan ve mutlu kılan birçok şeyimizi çekip götürmüştür. En çok bu vakitlerde, 'kötülük'ün farkına varır, çok da hoş ve güzel olmayan bir dünyada yaşadığımızı anlarız.

Niye kötülük var? Mutlak iyinin karşılığı olan bir dünya mümkün değil miydi? Mevcut olan/olabilecek dünyalar arasında en iyisi olan bu mu? Varlığı inkâr edilmez 'iyilik'lerine rağmen 'kötülük'leri de çok olan bu dünyayı yaratan Tanrı niye böyle bir tercihte bulundu? Mutlak iyi ve mutlak kudreti olduğuna göre, nasıl olur da kötülüklerden uzak olmayan, bazen zor yaşanılır hâle gelen bir dünyaya müsaade eder?

Bu sorular, felsefede 'kötülük problemi' olarak bilinen bir tartışmanın temel sorularıdır. 'Kötülük problemi'ni ilk defa for-

mülleştiren kişi kabul edilen Epicurus, bunu bir ikilem biçiminde şöyle formüle etmişti:

'*Tanrı, ya kötülükleri ortadan kaldırmak ister de, kaldıramaz; veya kaldırabilir, ama kaldırmak istemez; ya da ne kaldırmak ister ne de kaldırabilir, yahut da hem kaldırmayı ister hem de kaldırabilir. Eğer ortadan kaldırmak istiyor da kaldıramıyorsa, O güçsüzdür ki bu durum Tanrı'nın karakteriyle uyuşmaz; eğer ortadan kaldırabiliyor fakat kaldırmak istemiyorsa, O kıskançtır ki bu da aynı şekilde Tanrı ile uyuşmaz; eğer hem ortadan kaldırmayı istiyor hem de kaldırabiliyorsa, ki yalnızca bu Tanrı'ya uygundur, o zaman kötülüklerin kaynağı nedir ya da kötülükleri niçin ortadan kaldırmamaktadır?*'

Bunlar, herhangi birinin hayatında karşılığı olan bir 'kötülük'ten hareketle soracağı sorular olabileceği gibi, 'kötü olan' dünyanın 'mutlak iyi' olan Tanrı ile uyuşmadığı tezinden kalkan ateist düşüncenin teizme yönelttiği sorular da olabilir. Yukarıdaki sorularla ortaya konan problem 'kötülük problemi' olarak tanımlanırken, her şeye gücü yeten Tanrı'nın sınırsız iyilik ve adaleti ile evrendeki kötülüğün varlığını uzlaştırma çabaları da, 'theodise' başlığı altında değerlendirilmiştir.

Gerek Batı'da gerekse Doğu'da, gerek ateist düşüncede gerekse teizmde, 'kötülük problemi' ve 'theodise' nasıl ortaya konulmuş? Üzerinde soru ve cevaplar geliştirilen veriler nelerdir?

İlginç olduğu kadar, önemli de bir tartışma. İçine doğduğumuz hayatı tanımlayan, varoluşa anlam yükleyen 'din'in ve dindarların bu probleme ilgisiz kalmaları düşünülemez. Zira bu tartışma, insan ile dinin yüzleşmesinde önemli bir rol (olumlu veya olumsuz) üstleniyor. Çoğu insan bu sorularla 'din'den uzaklaşıyor veya bu sorulardan hareketle geliştirilen cevaplarla acıları yumuşuyor, dinin şekillendirdiği hayatın içinde yerini daha sağlamlaştırıyor.

Mutluluk mu, erdem mi?

Raşit Tarkan'a

Eski Yunan'da Hıristiyanlığa geçişi simgeleyen *Agape*, kendini Tanrı'da yitirmeyi öngörür; 'hayatını kurtarmak isteyen onu yitirecektir' ilkesini benimser. Dünyadan el etek çekmenin, 'iyi birer mümin olmanın' karşılıkları olarak okunan rahip ve rahibe görüntüleri, bu Hıristiyanî yoruma örnek verilebilir. Batı kültürü, dünyevî hayatı öncelemeyen Hıristiyanî yorumla kavga anlamına gelen Rönesansla *Eros*'u benimsemiştir. Agape'nin karşıtı olan Eros, insanı temel alır ve ilâhî olana insanî olandan gitmeyi tercih eder.

Ne demek istediğimizi Fransız romancı Andre Gide örneği üzerinde konuşalım. Nurullah Ataç'ın, yazılarında ona olan saygısını belirtmek için 'Monsieur Gide' dediği Andre Gide'nin *Dünya Nimetleri*, *Pastoral Senfoni* ve *Dar Kapı* romanları, Batı kültürünün Agape-Eros veya mutluluk-erdem karşıtlığı üzerine oturuyor. *Dar Kapı*'nın bayan kahramanlarından Alissa, sevgilisi Jerome'ye, '*Tanrı'ya vurgun ruh, doğal soyluluğu ile erdeme dalabilir ancak, ödüllendirilmek umuduyla değil.*' der. Jerome'nin, '*Mutluluğa neyi yeğ tutabilir ruh?*' sorusuna ise, '*Erişmişliği...*' diyerek karşılık verir. Jerome buna dayanamaz, '*Ben ona sensiz erişemem, erişemem!*' der. Alissa, '*Hayatını kurtar-*

mak isteyen onu yitirecektir' ilkesini benimserken, Jerome, Eros'u öne alan çağdaş anlayışın öncüsü gibidir.

'Agape-Eros' veya 'mutluluk-erdem' karşıtlığını ortaya koyan tez, temel bir doğru mudur? Bu karşıtlıktan hareketle yapılan çözümlemeler (mesela Gide'nin romanları) ne anlama geliyor?

Renkli ve değişken bir hayatın içine doğuyoruz. Hareketin, yenilenmenin, ilerlemenin ve dolayısıyla tarihin dinamiği olan zıtlıkları barındıran bu hayatın içinde çok da rahat etmiyoruz. Bizi sarmalayan gerçekliğin küçültülmüş örneği gibiyiz. Bünyemizde birçok zıtlık var; melek ile şeytanın iktidar mücadelesi yaşanıyor üzerimizde. Buralı değiliz! Birer yolcuyuz! Hayatın kışkırtıcı hazları, hem gideceğimiz yerin (ahiretin) güzelliklerinin gölgesi, hem de takılabileceğimiz birer tuzaktır. Melek, bize bu hazların sahici yüzlerini gösterirken, şeytan bizi bunların içine çeker. Melek yolculuğu, dolayısıyla kısa süren buradalığımızı hatırlatırken, şeytan, bir kere yaşanan buradalığın hazlarını kaçırmamayı tavsiye eder. Melek ve şeytanın sesi yankılanır içimizde; bazen şeytanı bazen de meleği duymayız.

Din bu gerçeklik içinde bize seslenir; içinde olduğumuz yolculuğun sonraki evrelerini tanımlar. Dinin işaretlediği ve sınırlarını yükselttiği alan, müminin içinde kalacağı yeri belirler. Ancak bu alan bütün gerçekliğiyle hayatı içine almıyor; insanın bakışını buradalıkta miyoplaştıran hazlara sınır getiriyor. Mümin, kendini koyuvermeye imkân vermeyen bir atmosferde yaşar; hayatın içinde seçici davranmak durumunda kalır. Peki mümin bir hapishanede mi yaşıyor? Hazdan yoksun, tatsız ve tuzsuz bir hayat mı sürüyor? 'Mutluluk mu, erdem mi?' gibi, ikili bir tercihte erdemi seçtiği için, mutluluğu ertelemiş biri mi? Ehl-i dünya (dünya ehli) denilmeyecek kadar bir münzevî mi?

Dünya Nimetleri'nde, '*Evet evet kapkara geçti gençliğim; içim pişmanlıkla dolu. Toprağın tuzunu tadamıyorum. Ne de şu*

koca tuzlu denizinkini... Ağzım kapalı kaldı ve ellerim meyvelere uzanamadı; çünkü dua etmek için birbirine kenetlenmişlerdi' diyen Andre Gide, mümini 'dar kapı'nın yolcusu olarak görür: '*Dar kapıdan girmeye çabalayınız, çünkü geniş kapıyla geniş yol, insanları mahva götürür ve buralardan geçenler çoktur; ama hayata götüren kapı dar, yol sıkışıktır. Ve bunları bulanlar azdır.*'

Andre Gide'in kahramanları ikilemdedirler; trajedi ve kıstırılmışlığın içinde yaşarlar. Dar kapıdan geçmeye çalışan kahraman, her şeye rağmen bu kapıdan geçememenin ezikliğini yaşar, hayata yabancılaşmak suretiyle de, hazdan yoksun ve birçok şeyi elden kaçırmış olmanın sıkıntısını çeker: '*Gerçek ve sürekli mutluluğu gerçekten dileyen kişi, cismani ve geçici mutluluğu hesaba katmaz; bu sonuncuyu yürekten hor görmeyen kişi tanrısal mutluluğu gerçekten sevmediğini gösterir*' diyen, Jerome'nin aşkını karşılıksız bırakan ve bir hastane odasında ölen Alissa'dan geriye, itirafnâme olan şu satırlar kalır: *'Tanrım, iyi biliyorsun ki, seni sevmem için ona ihtiyacım var. Tanrım, yüreğimi sana vermem için onu bana ver. Ah Tanrım! Dine karşı bir saygısızlık etmeden sana ulaşabilecek miyim?'* Pastoral Senfoni'nin papaz olan kahramanı da şöyle der: '*Çılgınca dua edemiyorum artık. Eğer aşka sınırlamalar konmuşsa, bu senden gelmiyordur Tanrım, insanlar yapmıştır bunu. Aşkım insanların gözünde suçlu görünüyorsa, sen onun kutsal olduğunu söyle bana!(...) Hayır, Gertrude'ü sevmekle günah işlemiş saymıyorum kendimi. Tanrım kimi zaman bana öyle geliyor ki, seni sevebilmem için onun aşkına ihtiyacım var.*'

Andre Gide'i okuyup bitirdiğinizde şunu söyler hale geliyorsunuz: Dini tercih etmek, hayatı unutmak anlamına geliyor. Kışkırtıcı hazların tam ortasına düşen insanın ağzı kapalı ve elleri bağlıdır; hazları tadamıyor ve bir yaz gününün ortasında duyulan susuzluğa ilaç gibi gelen soğuk suya dudaklarını uzatamıyor. Okuyucuya şu deniyor: Mutluluğu tercih ettiğinde dini

unutman gerekir; tercihin dinden yana ise, o zaman mutluluğu unutmalısın. Niçin öyle olsun? diye sorduğunuzda ise, size Saint-Paul'den şöyle bir âyet okunur: '*Bana gelince, eskiden yasalar olmadığından yaşıyordum; Tanrı emirleri gelince günah dirildi ve ben öldüm.*' Okuyucuya bir şey kalıyor: Olabildiğince dinden uzaklaşmak ve özgürleşmek(!). Varlığı ve hayatı kutsaldan soyutlayarak, onu keyfince yaşamak...

Pozitivist süreç ile birlikte konuşulur ve yazılır hale gelen 'insanın özgürleşmesi' gibi tanımlamalarda insanın kazanımına vurgu yapılır. Oysa bu süreçte, daha çok insanın düşüşünden bahsedilebilir. 'Evet, insanın cismaniyetini inkâr eden ruhbanlık düşüncesi ve Batı stili mistik anlayış, insanoğlu için ne kadar zararlı olmuşsa, onu sadece cismaniyet ve bedeniyle ele alan felsefî sistemler de o kadar, hatta daha fazla zararlı olmuşlardır.'

Hiç süphesiz, mümin dünyada rahat değildir, çünkü bir kaybedişin acısı içindedir; cenetten sürgün edilmiş ve burada 'yitik cennet'i arıyor. Ancak Hıristiyanî yorumlarda görüldüğü gibi, hiç de zavallı değildir. 'Kapının darlığı, hem varlığı (insan dahil), hem de onun Yaradanını aynı anda sevmenin zorluğunu temsil ediyor. Varlığı kendi adına sevmekle, Yaradanı adına sevmek arasındaki gerilimi anlatıyor.' Evet, 'zor olan, varlığı vahiysiz seyretmemek, vahyi de varlığın şahitliğinden mahrum etmemektir. Dünyayı ahiret için terketmek kolaydır, ama dünyayı ahiret için yaşamak zordur.' Said Nursi'nin 'manayı harfî' dediği bakış açısı, bu dar kapıyı aralıyor; çünkü bu nazar, insanı hem varlığa hem de 'Esma'ya çağırıyor. Alissa, Jerome'u sevmesinin Allah'ı sevmesine mani olacağını düşünüyordu. Jerome, Alissa'ya takılıp, Allah'ı unutabilir veya Alissa, Jerome'u geçemeyip Mevla'dan olabilir, kanaatindeydi. Alissa hem haklıydı, hem de haksız. Haklıydı, çünkü 'bir kalbe iki sevgi aynı anda sığmaz' diye düşünüyordu. Peki, hem varlık, hem Halık sevilemez mi? Varlığa kendi adına bakılırsa, cevap 'hayır'dır. Ama varlığa bir de

Halık adına bakmak ve onu öyle sevmek var. İslâm'ın varlığı yorumlayışında, tercihler, 'ya Leyla, ya Mevla' keskinliğinde değil. Çünkü Mevla bize kendini Varlık'la tanıttırıyor, bizi Varlık'la sevindiriyor, kendini Varlık'la sevdiriyor. İşte, Alissa'nın haksızlığı (ve Andre Gide'nin yanılgısı) da bu kapıyı çalmamasıyla başlıyor. Allah'a giderken varlığı terketmek yerine, varlığı O'na yol etmek de vardır. Alissa'nın (ve çoğumuzun) hatası, muhtaciyet halini aşmaya çalışmasıydı. Oysa hem varlığı, hem de Allah'ı sevmeye muhtacız. Çare bu ihtiyaçlardan birini inkâr etmek değil, ikisini de görüp, ihtiyacı verene iltica etmektir. Bu sebeple olsa gerek, Necip Fazıl, İslam'la arasındaki mesafenin kapanmasından sonra *Büyük Kapı*'yı yazar.

Faydalanılan kitaplar:

Bir Aşk Serüveni, Mustafa Miyasoğlu, Ötüken Yay.

Dar Kapıdan Geçmek, Senai Demirci, Karakalem Yay.

'Hiç'lik şarkılar

Günah kalbe işleyip, siyahlandıra siyahlandıra, tâ nur-u imanı çıkarıncaya kadar katılaştırıyor. Her bir günah içinde küfre gidecek bir yol var. O günah, istiğfarla çabuk imha edilmezse, kurt değil, belki küçük bir manevî yılan olarak kalbi ısırıyor. (...) Bir şüphe, vücudi İlâhiyeye dair kalbe gelse, kât'i bir delil gibi ona yapışmaya meyleder; büyük bir helâket kapısı ona açılır.

Bediüzzaman

Said Nursi'yi okuduğumda dikkatimi en çok çeken şey, günah ve günahın işaretlediği yer üzerinde yaptığı yorumlardı. Günah karşısında insanın düştüğü duruma varoluşsal izahlar getiren Dostoyevski, Nietzsche ve Andre Gide gibi yazarları okuyunca Bediüzzaman'ı biraz daha iyi anladım. 'Günah' ve 'günaha çağrı' varoluşla ilgili temel iki konuydu. Tanrıtanımaz olarak bilinen yazarların hemen hepsi; dünyayı, dünyevî zevkleri necis gören ve dünyadan el etek çekmeyi öngören Hıristiyan ahlâkı sebebiyle 'Tanrı'dan uzaklaşmış, dolayısıyla tanrıtanımazlıklarını temellendirmek istemişlerdir.

Mümince duruşu, 'günah' denen şey karşısında ateşli bir susuzluk olarak gören bu bakış, dinin öngördüğü hayat içinde

hadım olmuş (arzularını boğdurmuş) insanlar görür: Hayata ait ne kadar zevk, coşku, heyecan, haz varsa hepsine sırt dönmüş, kendilerini sürekli sınırlayan soğuk, donuk ve heyecansız insanlar... Alman romancı Herman Hesse'nin *Narsizz ve Goldmund*'ta tasvir ettiği gibi hem anlaşılmaz hem de zavallı görünürler:

'*Ne diye böyle sevi insanı, ince ve zengin duyularla donatılmış böyle bir kimse, bir çiçeğin kokusunu, bir sabah güneşini, bir atı, bir kuşun uçuşunu, bir müzik parçasını böylesine yürekten yaşayıp sevebilen biri, ne diye böyle bir kişi manevî yaşama adamıştı kendini, dünyadan el etek çekmeyi aklına koymuştu?*'

Manastırın yalınkat, tek düze, hürlüğe kapalı disiplinli atmosferi, Goldmund'un hayatın kışkırtıcılığına açık sanatçı ruhu için bir hapishaneydi sadece. Manastır, Goldmund'a mezar olacaktı. Hayat ise, bütün şuhluğuyla dışarıdaydı; günahın serpilip geliştiği bitimsiz ovada coşku vardı. Andre Gide *Dünya Nimetleri*'nde bunu çok daha trajik bir dille anlatır:

'*Meyveler şuracıktaydı; ağırlıkları dalları eğmeye, yormaya başlamıştı; ağzım şuracıktaydı, hem de arzuyla doluydu; ama ağzım kapalı kaldı, ellerim de uzanmadı, çünkü dua etmek için birleşmişlerdi; ruhum ve tenim de umutsuzca susamış kaldı. Haz kapımı çalıyordu; arzu ona yüreğimden sesleniyordu; ben-se secdedeydim, açmıyordum kapımı.*'

Romanlarında, hayatı 'dar kapı'ya dönüştüren Hıristiyan ahlakına ciddi eleştiriler getiren Gide etkin bir imza. İlhan Berk, kendisini anlattığı *Uzun Bir Adam*'da 'günah aşkı'yla (gerçekliğin bilgisiyle değil) gelişen tanrıtanımazlığa işaret açısından önemli bir ayrıntı sunar:

'*Andre Gide, beni çileden çıkarmıştı. Bir Saul değildim ama, onu eni konu doğrulayandım da. Sonunda Gide beni baştan çıkardı, onun kitaplarıyla günah işlemeyi öğrendim, günahtan*

keyif aldım. Yaşama öylece bıraktım kendimi. Bir töre tanımaz oldum.'

Evet, dinin inşâ ettiği kalp ve zihinde günahın yakıcı bir karşılığı var; ateş kadar gerçek ve uyarıcı... Günah olarak görülen fiillerin tümü, inananın etrafında ateşten bir top gibi dolanıp durur. Bir daire bir hareket alanı oluşturur. Günah yakar; ona dokunan, bir yerinden tutuşmaya başlar. Sanki günahla, izole edilmiş bir alandan çıkıyorsunuz. Hayatın kışkırtıcı, oyalayıcı ve aynı zamanda tehlikelerle dolu yüzü günahla görünür hale gelir. Günah şeytanın eli, sesi ve nefesidir; inananı belirlenen alanın dışına çağırır. Çağrılan yerde ise, hayat olabildiğince sere serpe uzanmıştır; sınırlanmamış, bütün nesnelliğiyle ortadadır. Hayat 'hiçbir şey'dir orda; aşkın (müteal) bir yüzü yoktur. Bir sen varsın, bir de o! Güdülerin ne diyorsa onu yaparsın! Dostoyevski'ye, *Ecinniler*'de şu önermeyi söyleten bir durum:

'*Eğer Tanrı varsa, her şey ona bağlıdır ve onun istemi dışında hiçbir şey yapamam ben. Eğer yoksa, her şey bana bağlı demektir ve bağımsızlığımı ileri sürmem gerekmektedir.*'

'Her kim ki yaşamını kurtarmak ister, yitirecektir onu; ama veren (yaşamından vazgeçen) kimse, ölümsüz kılacaktır yaşamını' diyen İncil'in rağmına ve Tanrı'nın rızası hilâfına olan bir hayatı pişiren tanrıtanımazlık için günah önemli bir duraktır. Çünkü günah, ancak Tanrı'yı unutuşla ve ona yabancılaşmakla mümkün olabiliyor ve günah işleyerek Tanrı'dan uzaklaşılabiliyor. Günah, bir özgürlük anıtı olarak insanın önüne konulur. Ancak bu tanrıtanımazlık durumu; Tanrı'nın yokluğuyla değil, var olan Tanrı'ya düşmanlıkla izah ediliyor. Tanrı'nın müdahalesi ve arzusuna kapalı hayatın içinde, sanki Tanrı yokmuş gibi hareket etme (günahkâr olma) serbestiyetini getiren bu tanrıtanımazlık Etienne Gilson'a göre bilimsel değildir. *Ateizmin Çıkmazı*'nda '*Bilimsel ateizm yoktur. Çünkü ilim, Tanrı kavramını değerlendirme yetkisini*

haiz değildir' dedikten sonra, devamla şunu diyor: '*Bir de pratik ateizm var. Belki en yaygın ateizm şekli olan dinsizliktir. Bu ateizm, bizzat inananların şuurunda en sinsi bir tehdit ve sanki Tanrı yokmuş gibi yaşamaktan ibaret olan bir ateizm şeklidir.*'

Aslında pratik ateizmin piri Nietzsche'dir; daha çok Nietzsche'nin klişeleşen sözünde kendini ifade ediyor:

'*Tanrı öldü!*'

Burada 'Tanrı yoktur' mu deniyor; yoksa 'Tanrı vardı, ama öldü' mü? Tanrı'dan doğan boşluğu, yani Tanrı'nın yerine 'üstün-insan'ı geçiriyor. Nietzsche'ye göre; Mit'ten (Tanrı'dan) kurtulunca insan, kendi öz değerini bizzat ilan etmek üzere hür ve kendisi, *Ecce Homo* (İşte İnsan) olacaktır; en büyük günah da, insana Tanrı'dan daha az değer vermek... Tanrı'ya sırt dönerek günah işlemeyi, insanın kendisine sahip çıkışı olarak yorumlar. Şöyle der:

'*İnsanlar, bir büyük güce ibadet ederler. Günah ise, insanın kendine tapması, kendi arzularına ibadet etmesidir.*'

Pratik ateizm bir seküler din öngörüyor, diyebiliriz. Andre Gide'ye göre Nietzsche, Hıristiyanlıkla, Hz. İsa ile aşık atıyor. 'Dostoyevski' isimli biyografik çalışmasında bunu açıkça söylüyor:

'*Nietzsche İsa'yı kıskandı, hem de deli gibi kıskandı. O, Zerdüşt'ü yazarken İncil'le aşık atma arzusuyla kıvranmaktadır. İncil'in 'Cennet Mutlulukları' bölümündeki söyleyiş biçimini benimser; Antechrist'i (İsa'ya karşı) yazar ve son eseri olan Ecce Homo'da öğretisini aşmak istediği Adam'ın (İsa'nın) karşısına zafere ulaşmış bir rakip gibi çıkar.' Allan Megill de, Aşırılığın Peygamberleri'nde 'Nietzsche Zerdüşt'ün İncil'le kıyaslanabileceğini düşünür.*'

Tanrı'nın bakışıyla varlığı tanımlayan dinin 'dar kapı'ya dönüştürdüğü hayata 'hayır!' diyen pratik ateizm hayatı şöyle görür:

Anlamsız, ama olabildiğince kullanıma açık kışkırtıcı hoşlukları olan, acılarıyla da insanın içini burkan bir şey...

Pratik ateizm, (insan vurgusuna rağmen) tercih edilebilir mi? Dinin (Tanrı'nın) yerine oturttuğu birey (üstün-insan) yaşanabilir bir çevre oluşturabilmiş mi? Nihilistçe tanımlanan, günahın seller sular gibi aktığı bohemce hayatın içinden mutluluk şarkıları yükselmiyor, niçin?

Pratik ateizmin pratiği yüz güldürmüyor, huzurlu kılmıyor. 'Günaha çağrı' gibi bir şey olan bu tanrıtanımazlık, insanda büyük boşluklar oluşturuyor. Samuel Beckett'in kahramanlarında olduğu gibi... Bu kahramanları müminle karşılaştırdığınızda aradaki farkı görebiliyorsunuz.

...

Üç ayların başlangıç günlerinden birinin ikindi saatleri... Güz mevsiminin havasında sararıp düşen yaprakların ağaç altlarını doldurduğu vakitlerden bir gün...

Cami avlusundaki bankta yanıbaşımda oturan beyamca, kendi kendine söyleniyor:

-'Çok şükür üç aylara girdik! İki ay sonra Ramazan da gelecek! İnşaallah bir kez daha Ramazan'a kavuşacağız. Oruç tutacağız; camiler dolacak; sahura kalkılacak; iftar edilecek; teravih kılınacak... Her şey, her şey çok güzel olacak! Allahım bana bir kez daha o günleri yaşat!..'

Gözlerine baktım! Heyecan, hasret ve ümit içindeydiler. Beyamca, yüzü yere dönük yapraklar gibi hayattan düşmek üzereydi; ancak Samuel Beckett'in Godot'u bekleyen oyun kahramanlarından ne Estragon'a ne de Vladimir'e benziyordu. Yaşlanmış bedeniyle, derinleşmiş yüz hatlarıyla barışıktı. Çok daha önemlisi hayata, Allah'ın insana hitabı olan vahyin içinden bakıyordu. Her şeyin; zamanın, varlığın, hayatın, insanın, acının,

musibetin, sevincin.. anlamı vardı. Bekliyordu ve beklediği Ramazan gelecekti! Ramazan, Godot gibi bir bilinemez değildi.

Hafif yüksekçe bir tümseğe oturan ve sürekli çizmesini çıkarıp tekrar ayağına geçiren Estragon; niçin orada durduğuna, kimi ve neyi beklediğine anlam verememenin sıkıntısı içinde, 'yapılacak bir şey yok!' diyordu. Anlamsızlığın ve sıkıntının orta yerinde, hayatı ve hayatın içindeki duruşunu 'hiç' görüyordu. Başındaki şapkayla oynayıp duran Vladimir de, yüreğini ferahlatacak bir cümle söyleyemiyordu. Vladimir'in Estragon'dan hiçbir farkı yoktu! Estragon'un 'yapılacak hiçbir şey yok!' dediği yerde, o sadece, 'Bu düşünceye inanmaya başlıyorum. Bütün hayatım boyunca bunu kendimden uzak tutmaya çalıştım. Çalıştım, ama görüyorsun yine buradayım ve hâlâ Godot'yu bekliyoruz' diyebiliyordu.

Godot kimdir, ne zaman gelecek sorularının cevabı belirsizdir. Beklemenin dayanılmaz bir hâl aldığı vakitlerde, kahramanlar durdukları yerde bulunan ağaca kendilerini asmayı düşünürler. Sonra, 'ya Godot gelirse!...' deyip vazgeçerler. Durdukları yer, orada yaşanan, beklenen ve düşünülen her şey, 'hiç'lik şarkılar söyler.

Ramazan'ı bekleyen beyamcanın sevinci ve Godot'yu bekleyen Estragon ile Vladimir'in tedirginliği... Dinin içinden hayata bakan insanın sükuneti ile dini hayattan kovan insanın çaresizliği… Farklı yerde duran iki insan modeli ve iki ayrı dünya... Birinde huzur, diğerinde tedirginlik...

Godot, hayatı daraltan Hıristiyanî yorumlar ile modernizmin hegemonik yapısı arasında kalan bireyin çaresizliğinin resmidir. Bu baskıcı iki unsurun geliştirdiği çözümsüzlükle yön duygusu yitirilmiş. Dünya savaşlarının bakiyesi olan trajik sonlar ise, bunun üzerine tuz biber ekmiş ve pratik ateizmin teorisyenlerine 'hiç'lik şarkılarını söyletmiş.

Meşhur hikâyedir; korkak adam, mezarların yanından geçerken, şarkılar söyler. Varoluşunu anlamlı kılamayan Hıristiyanlık ile modernizmin başına bela ettiği korkuyu gidermek adına, insanlar da bugün, 'hiç'lik şarkılar söylüyor. Bu şarkılarla Godot bekleniyor.

Müslümanın, daha genel bir ifadeyle 'Şarklı'nın yaşadığı Doğu'da da birçok savaş koptu, dramlar yaşandı. Ancak burada ne Hıristiyanî yorumların paralelinde hayatı hapishaneye çeviren İslamî bir yorum vardı, ne de modernizmin baskıcı dili hakimdi. Aksine 'Şarklı', kendisini teskin ve tatmin eden kaynaklardan besleniyordu. 'Doğu' denen büyük havzada 'günlük güneşlik şarkılar' dinleniyordu.

Batılı anlamda tragedyası olmayan Doğu, bugün Batılı zihin için de umut kapısı oluyor. Şimdilerde çok daha popülerleşen 'Doğuya yolculuk'lar boşuna olmasa gerek. Evet, düşünsel travmalar geçiren, müminin sükûnetinden yoksun dünyanın kalbi şimdi daha bir şevkle 'din' diyor. 'Tanrı'nın bir zamanlar yaşadığı kalbi terketmesi, ölmesi düşünülemez. 'Tanrı öldü!' diyenlerde bile, bu inanç yaşamaya devam eder.

Dinin yeniden dirilişinden bahsediliyor. Etienne Gilson, bu tür bir yeniden dirilişi, itirafname diyebileceğimiz bir mektupla örneklendiriyor. Mektup, Benjamin Constant'dan...

'*Bildiğiniz gibi, ben artık o gözü pek, bu dünyadan sonra hiçbir şey olmadığına inanan ve bir başkası olmadığı için tadını çıkardığı bu dünyadan son derece memnun olan bir filozof değilim. Benim eserim (Çoktanrıcılığın Tarihi), Bacon'ın söylediği şeylerin çarpıcı bir ispatıdır: Az ilim insanı ateizme, çok ilim ise dine götürür. Her taraftan topladığım olguları pozitif bir şekilde derinleştirerek ve bunların inançsızlığa karşı çıkardıkları sayısız güçlüklerle defalarca karşılaşmak suretiyledir ki, kendimi, dinî fikirlerin tarihinde daha gerilere gitmek mecburiyetinde*

hissettim. Elbette ki bunu iyi niyetle ve inançla yaptım, zira geriye doğru atılan her adım bana pahalıya mal oldu. Şu anda da hâlâ tüm alışkanlıklarım ve hatıralarım felsefidir ve de dinin benim üzerimde fethettiği her şeyi menzil menzil savunuyorum. Hatta bir izzet-i nefs feragati bile sözkonusudur. Zira bu türden bütün kanaatleri hücum etmek için kullandığım mantıktan daha sağlam bir mantık bulmanın güç olduğunu sanıyorum. Kitabımın tek kusuru, şu anda bana, doğru ve iyi görünenden aksi bir yöne sahip olmasıdır. Böyle olmasaydı kesin olarak partiyi kazanmış olurdum. Hatta dünya çapında ünlü olurdum. Zira çok hafif bazı eğilimlerle kitabımdan, bugün çok istenen şeyi, yani vasat insanlar için bir ateizm sistemi, papalara karşı bir manifesto ve lüzumlu bir itiraf ile düzenli bir bütün oluşturdum ve masallarda olduğu gibi bu, insanların hem gururunu, hem de iktidarını okşardı.'

Alev Alatlı, *Schrödinger'in Kedisi*'nde, varoluşçu psikiyatrinin önemli temsilcilerinden Dr. Irwin Yalom'un önemli bir uyarısını aktarır. Yalom şöyle konuşur:

'Gerçeğin soğuğuna dayanamayacak hastayı çırılçıplak soymaktan sakının. Ve dinin büyüsüyle aşık atmaya kalkıp kendinizi tüketmeyin. Dine olan susuzluk çok şiddetli, kökleri fazla derin, kültürel pekiştirilmesi fazla güçlüdür. Sunacak daha iyi bir şeyiniz yoksa hiçbir zaman eldekini almayın!'

Acı insan ile başlar

Aslan Sevi'ye

Hayat tanımlanabilir mi? Sınırlı ömrün hangi aşamasında olursak olalım, katettiğimiz mesafenin bize hayatı tümüyle tanımlama yetisini veremeyeceğini düşünüyorum. Her tanımlamanın bir sınırlama olduğunu, tanımlamalarımızın hayatın bütününü içine almadığını, çoğu şeyin dışarıda kaldığını zannediyorum. Ama şunu da biliyorum ki, her şeye rağmen, insanın hayatı, bir anlamda kendisini ve çevresini tanımlama serüvenidir.

Varlık ve oluş karşısında ağzı ve gözü bağlı, kulağı kapalı durmak neredeyse imkânsız. Duymamak, görmemek mümkün değil! Zihnimizi ve gönlümüzü kışkırtan, gelip bir yerlerimize dokunan bir hayatı yaşıyoruz. Her şeye rağmen, bîhaber yaşamayı tercih edip biyolojik güdülerin uyarılarıyla yetinsek, yine de insanî gerçekliğimize tümüyle uzak düşemeyiz. Rahatsızlık bir zorunluluktur ve ancak rahatsızlığını anlamlı kılanlar mutlu olur.

Sorular bizim kaderimiz! Öylesine bir an gelir ki, 'niçin?' sorusunu sormadan edemeyiz. Bize bizi unutturan gürültüden sıyrılır, kendimizle ve hayatla yüzleşiriz. Kendimize ve hayata dair bir anlamlandırmanın içine girer, görünürün ötesinde var olanı hissetmek, onun farkına varmak isteriz. Cevapsız kalan sorulara

sahip olduğumuz sürece bir eksiklik, bizi kendine çeken bir boşluk büyür içimizde; anlamsız ve hikmetsiz kalırız. Üzerinde duracağımız bir zemin ve yaslanabileceğimiz bir dayanaktan mahrum kaldığımız bu durumlarda umutsuzluk yakamıza yapışır ve bizi sarsar. Ya tümüyle kendi gerçekliğimize yabancılaşır (mümkünse tabi) ya da yok oluşu tercih ederiz. Her şey koca bir hiçse, 'umut'lu olmanın anlamı yok ki! Acıdan başka...

Bundan mıdır, Nietzche, 'umut, kötülerin en kötüsüdür, çünkü acıyı uzatır' diyordu. Herhalde bunu derken, koca bir 'hiç'in içine atıldığımızı; yaşadığımız her şeyin anlamsız ve 'hikmet'siz olduğunu; acı çektiğimizi, bu sebeple hemen çekip gitmek, içimizdeki Tanrı'yı diriltmemiz gerektiğini söylüyordu. Evet, anlamamak ve anlamlandıramamak insanı 'hiç'in içine çeker; her şey ama her şey sadece acı verir.

...

Ne acı veriyor? 'Hayat bir mücadele, kavga ve savaştır' gibi tezler hangi zemine yaslanıyor? Kozmos mu, yani Varlık'ın nesnel gerçekliği mi, yoksa Varlık'ın içine doğan insanın kendi yürüyüşüyle gerçekleştirdiği tarihsel yürüyüş mü?

Varlık'ın oluşunda, işleyişinde insana acı veren bir 'kötülük' mü var?

Kozmos'un muhteşem genişlik ve derinliğine paralel muhteşem bir sükûnet ve uyuma sahip olduğu erbabınca bilinir. Yıldızlar arası veya yer ile gök arasında bir çatışma sözkonusu değil. Üzerinde biraz düşünüldüğünde, bütünün yaratılışında beklenen maksadın gerçekleşmesinde en küçük ayrıntının dahi etkin olduğu, bu oluşa onun da katıldığı görülecektir. Peki, 'acı'nın kaynağı neresi? Yaşadığımız dünyada 'mutlak kötülük'ün varlığına işaret eden felsefî tartışmalar, uyumun karşılığı olan Kozmos'tan çok, insanın tercihiyle oluşan kaostan (insan zihniyle kurgulanan hayat) doğduğunu düşünüyorum.

İstifademize sunulan yeryüzünde insanın karşısına dikilen ve ona acı veren görüntülerin arkasında kim duruyor?

Bir anlamda, yanlış anlamanın ve yaşamanın birikimleriyle karşı karşıya değil miyiz?

Adımlarımız, geride bıraktığımız izler, yükselttiğimiz yapılar içimizin birer uzantısıdır; tohum olarak içimize düşüp içimizde büyüyorlar. Zaman ise sadece bir aynadır; onda kendimizi görüyoruz. Sırıtan görüntülere biraz daha eğilsek, kendimizle yüzleşeceğiz.

İnsanın içi dışa çevrilmiş ve karşımıza bir cinnet hâli çıkmıştır.

Evet, acı insan ile başlar ve onda sonlanır.

Hayat diyor ki

Hayatımızı tanımak, kendimizi tanımak demektir.

Tolstoy

Maxim Gorki, Tolstoy için, 'bir insanlık örneği' der. *İtirafla-rım*'ı okuyunca hak veriyorsunuz. Tolstoy, bu hayatın içine doğan ve yaslanılacak bir anlam dizgesi için kadim soruların ardına düşen muhteşem insanlardan biridir. Sorulara ve hayata açık bir hayattır Tolstoy… Sokrat konuşan adamsa, Tolstoy soru soran adamdır. On sekiz yaşına kadar gördüğü Ortodoks eğitimin öngördüğü duruşun, yaşadığı reel hayatı izah edemediğini, insana ayağı yere basan bir anlam katamadığını görmüş, cevapsız kalan soruları onu inancın dışına sürmüştür:

'*Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebine göre vaftiz edildim ve o doğrultuda eğitildim. Çocukluk ve gençlik yıllarımda, bu inanç çerçevesinde öğrenim gördüm. Ama on sekiz yaşında, ikinci yıldan sonra üniversiteyi bıraktığımda, artık bana öğretilmiş şeylerin hiçbirine inanmıyordum. Benim inançtan kopuşum, kültürlü tabakaya mensup insanlarda nasıl olmuşsa ve şimdi de nasıl oluyorsa, öyle olmuştu. Sanırım bu, çoğunlukla şöyle olmaktadır: Çevresindeki çoğunluk nasıl yaşıyorsa, öyle yaşıyor insan; herkes inanç esaslarıyla ortak olmayan, çoğunlukla*

ona ters düşen ilkelere bağlı olarak yaşıyor; inanç öğretisinin hayatımızda yeri yok, ne başka insanlarla olan ilişkilerimizde rastlıyoruz ona, ne de bizzat kendi hayatımızda onunla alışverişimiz oluyor, inanç esaslarını herhangi bir yerde, hayattan uzakta ve ondan bağımsız olarak kabulleniyoruz. O, bir kere karşımıza çıkınca da, tıpkı, hayatı içten hiç ilgilendirmeyen dıştan bir olaymış gibi karşılıyoruz.'

Tolstoy o sıralar, gençliğin en coşkun dönemindedir; inanç esaslarının müdahale etmediği bir pratik hayatla kuşatılmış olsa da, ruhunun derinliklerinde iyi insan olma arzusu vardır. Ahlâken iyi olma arzusunu gerçekleştirmek isterken karşısına ihtirasları ve inançla bağını kopartmış toplumun küçümsemeleri çıkar; hem ihtirasları hem de toplum onu negatif duyguların içine iter. Kötünün göklere çıkarılması ve iyinin ezilmesi istikametinde bir hayat yaşar, yazılar yazar:

'Gençliğimin bu on yılındaki, hem dokunaklı, hem de ibret verici olan hayatımın hikâyesini anlatmayı bir keresinde düşünmüşümdür. Sanırım pek çok insan da aynı şeyleri yaşamıştır. Ruhumun en derinliklerinde iyi insan olma arzusu yer etmişti. Ama iyiyi ararken gençliğin en coşkun döneminde bulunuyordum, ihtiraslarım vardı, yalnızdım, yapayalnızdım. Özlemini fazlaca çektiğim şeyi, yani ahlâken iyi olma arzumu kelimelere dökmeye kalkıştığımda, küçümseme ve alayla karşılaşıyor, kendimi negatif tutkulara terkettikçe de alkışlanıyor ve teşvik ediliyordum. (...) Yazarlık çalışmalarına işte o sıralar başladım, hem de kibirden, çıkarcılıktan ve gururdan. Hayatımda yaptığım şeyleri, yazılarımda da yaptım. Ün ve para için yazıyordum ya, bunları elde etmek için kötünün göklere çıkarılması iyinin ezilmesi, gerekiyordu. Nitekim ben de öyle yaptım. Yazılarımda lakaytlık, hatta hafif bir alay perdesi altında çok defa, hayatımın anlamı olan iyiye ulaşma çabasını gizlemeye çalıştım. Ve ne geçti elime? İnsanlar beni alkışladılar ya!'

Artık o, yazar ve sanatçı bir çevrededir. Yazar ve sanatçılar, hakikati bulmuş insanlardır; insanlığın gelişmesinde büyük payları vardır. Görevleri insanlara ders vermek, onları adam etmektir. Bu çevrede, kendisine böyle bir misyon benimsetilen Tolstoy, hakkında çok şey bilmediği hayatı öğretmeye girişir; karşılığında kazanç ve çevre edinir:

'*Yazar arkadaşlarımın hayat felsefelerinin özü şuydu: Hayat, genel olarak ilerleme yoluyla gelişmektedir. Bu gelişmede en büyük pay fikir adamlarına aittir ve fikir işinin erleri arasında en büyük etki yapanlar da sanatçılar, şairlerdir. Bizim işimiz, insanlara ders vermektir.(...) Ben kendimi eşsiz bir sanatkâr ve şair olarak görüyordum. Bu teoriyi benimsemem, çok doğaldı. Ben, yani sanatkâr ve şair olan ben, yazıyordum, neyi öğrettiğimi kendim de bilmeden öğretiyordum. Bunun karşılığında para kazanıyor, oldukça iyi bir şekilde yiyip içiyordum, güzel bir evim vardı, kadınlar, çevremde insanlar çoktu; ünlüydüm. Bu benim için öğrettiğim şeyin çok iyi olduğu anlamına geliyordu.*'

Ortalama seviyenin çok üstünde bir hayat standardını yakalayan ve bohemce yaşayan Tolstoy'un bu dönemi on beş yıl sürer. Bu sürede içindeki çocuk sesini tekrar yükseltir; yazarlığını ve yaşadıklarını beğenmez olur. Şüphe anları sarar onu:

'*Böylece on beş yıl daha geçti. Bu on beş yıl içerisinde yazarlığı faydasız bir iş olarak görmeme rağmen, yazmaya son vermedim.(...) Böyle yaşayıp gittim. Ama beş yıl önce tuhaf bir şeyle karşılaştım: Şüphe anları sarıyordu beni, hayatın düpedüz durduğu anlar, sanki nasıl yaşamam, ne yapmam gerektiğini bilmiyor gibiydim. Dengemi yitirdim ve melânkoliye düştüm. Fakat bu kısa bir süre sonra geçti, eskisi gibi sürdürmeye başladım hayatımı. Sonra bu şüphe anları yinelendi, daha sık, çok daha sık ve hep aynı şekilde. Hayatımın durduğu bu anlar, hep aynı sorularla ortaya çıkıyordu: Niçin? Peki, sonra ne olacak? Bugün yaptığım, yarın yapacağım şeyin, bütün hayatımın sonucu ne*

olacak? Başka türlü söylemek gerekirse, bu soru şöyle de ifade edilebilir: Niçin yaşıyorum? Niçin arzuluyorum? Niçin çalışıyorum? Başarılarım, nasıl olursa olsunlar, er geç unutulacak ve ben hayatta olmayacağım. O halde bütün bu çaba niye? Hayatımda kaçınılmaz olan ölümümle yok olmayacak bir anlam var mıdır?'

Sorular onu rahatsız eder. Cevapsız kalan soruların kendisine bulaştırdığı boşluk duygusuyla hayat tutkusu söner. Anlamı olmayan bir hayatı yaşamak ona dayanılmaz acılar yaşatır; ne istediğini de bilmez. Bir uçurumun başındadır ve yok oluştan başka bir şey görmez:

'*Hayatım durmuştu. Nefes alabiliyor, yiyebiliyor, içebiliyor, uyuyabiliyordum; nefes almamak, yememek, içmemek, uyumamak elimden gelmiyordu. Ama hayat değildi bu, çünkü beni aklen tatmin edecek bir arzum yoktu. Bir arzum olduğunda, onu gerçekleştirsem de gerçekleştirmesem de bir şey çıkmayacağını önceden biliyordum. Bir peri çıkagelse de bana: 'dile benden ne dilersen' dese, ona ne cevap vereceğimi bilemezdim. Gerçi sarhoş anlarımda arzularım olmuyor değildi. Ama ayıklık anında bunun bir yanılgıdan başka bir şey olmadığını, arzulanacak bir şey bulunmadığını görüyordum. Hakikati öğrenmeyi bile arzulamıyordum, çünkü, onun neden ibaret olduğunu bildiğimi sanıyordum. Hakikat şuydu: Hayat anlamsız bir şeydir. Böylece yaşayıp gidiyordum. Ve yoluma devam ediyordum, bir uçurumun başına gelmiştim ve önümde yok oluştan başka bir şey olmadığını çok iyi görüyordum. Hareketsiz durmak imkânsızdı. Önümde yalnızca acı ve gerçek durduğunu görmemek için gözlerimi kapamam da imkânsızdı. Tam bir perişanlıktı bu. Karşı konulmaz bir güç, beni her nasılsa kendimi hayattan kurtarmaya, intihara itiyordu. Acele etmek istemiyordum. Sebebi; çünkü bu karışıklığı açıklığa kavuşturmak için denemediğim hiçbir şey kalmasın istiyordum.*'

Birer yırtıcı hayvan gibi insanın üzerine atlayan hayatın acılarından kaçmak için kendini bir kuyuya atar. Hayata dair o kadim soru ve acıların üzerini örten, onları unutturan, insanı oyalayan zevklere tutunduğunu, bunlardan haz emmekle bir yanılsamayı yaşadığını düşünür. Bediüzzaman'ın da külliyatında anlattığı bir şark masalında olduğu gibi... Tolstoy, bu masalın tam da kendisini karşıladığını söyler:

'*Bir seyyahla, onun çölde karşılaştığı yırtıcı hayvanları anlatan o şark masalını kim bilmez ki. Seyyah, yırtıcı bir hayvandan kurtulmak için susuz bir kuyuya atar kendini. Orada, kuyunun dibinde bir ejderha görür, onu yutmak için ağzını açmıştır. Yırtıcı hayvan tarafından parçalanmamak için yukarı çıkmaya cesaret edemeyen, ama ejderha tarafından da yutulmamak için aşağıya atlayamayan bu zavallı, kuyunun duvar taşları arasında yetişen bir dalı yakalar ve ona sımsıkı tutunur. Elleri uyuşur ve az sonra, kendisini her iki tarafta bekleyen felâketin kucağına düşeceğini hisseder, ama hâlâ sımsıkı yapışıp durmaktadır dala. O sırada biri beyaz biri kara iki farenin, onun tutunduğu dalın çevresinde dolaşıp, dalı kemirmekte olduklarını görür. Birkaç dakikası vardır, çalı kopacak ve o da canavarın ağzının ortasına düşecektir. Seyyah bunu görür ve kurtulma şansı olmadığını bilir. Ama havada debelendiği sürece, çevresine bakınmaktadır. Çalının yapraklarında bal damlaları görür, dilini uzatıp bunları yalamaya koyulur. İşte ben de aynen öyleyim, ölüm ejderhasının kaçınılmaz bir şekilde beni beklediğini, beni parçalamaya hazır olduğunu bildiğim halde, hayatın dallarına tutunuyorum ve bu azaba niye düştüğümü bir türlü aklım almıyor. Ve şimdiye kadar bana tat vermez oldu artık; beyaz ve siyah fareler, gece gündüz tutunduğum dalı kemirmekteler. Ejderhayı açık seçik görüyorum ve bal bana tatlı gelmiyor artık. Ben sadece, kendilerinden kaçamayacağım o ejderha ile fareleri görüyorum; gözümü*

onlardan çeviremem. Ve bu bir masal değil, bir gerçektir. Aksi ispatlanamaz ve herkesin algılayabileceği bir hakikattir.

Ejderha korkusunu hayatın zevkleri yoluyla uyuşturacak o eski kandırmacalar, beni artık kandırmıyor. Bana istedikleri kadar, 'Hayatın anlamını kavrayamazsın! Düşünme, yaşa!' desinler, bunu yapamam. Çünkü bunu daha önce çok yaptım. Şimdi elimden gelen, geçip giden ve beni ölüme götüren günü ve geceyi seyretmektir. İşte, bir tek bunu görüyorum; çünkü bu bir tek şey, hakikattir. Geri kalan her şey yalan.'

Kuyunun dibinde ağzını açmış ejderhaya yem olmamak için tutunduğu hayat dalından hazlar emen insanın trajik durumundan kurtulmak isteyen Tolstoy, bilimde, 'hayatın anlamı nedir?' sorusunun cevabını arar. Ancak içindeki boşluğu büyüten, çaresizliğine vurgu yapan çözümsüzlük durumuyla karşılaşır:

'*İyi!' dedim kendi kendime. Bilimin ısrarla öğrenmeye çalıştığı her şeyi biliyorum, ama hayatımın anlamı üzerine olan sorunun cevabı onlarda yok. Tabii bilimlerin bir kısmına soru sorunca, hiç sormadığım şeyler hakkında bir sürü belli cevaplar alıyordum: Yıldızların kimyevî bileşimi hakkında, Herkül burcunda güneşin hareketi hakkında, türler ve insan hakkında, havanın son derece küçük gözle görülmez parçacığının biçimleri hakkında. Ama soruma bir cevap, yani: 'Hayatımın anlamı neden ibarettir?' sorusuna bu bilimin cevabı yalnızca şuydu: 'Sen, hayatım dediğin şeysin; sen moleküllerin zamana bağlı ve rastlantısal bir kenetlenmesisin. Bu moleküllerin değişimi, karşılıklı etkileşimi senin içinde 'hayatım' dediğin şeyi doğurur. Bu kenetlenme bir zaman boyunca sürer; sonu bu moleküllerin değişimi, karşılıklı etkileşimi son bulur; ve senin hayatım dediğin şey de böylece son bulur. Bütün soruların son bulur. Sen herhangi bir şeyin rastlantıya yumak olmuş bir kütlesisin. Bu kütlecik çatlar, bileşim son bulur ve onunla da bütün sorular biter.*'

Çözümü bilimde bulamayan Tolstoy, düşünce tarihinde birer yıldız gibi parlayan filozoflardan bu konuda bir ışık bekler. Stefan Zweig'in dediği şekilde: 'Tutkuyla, neredeyse öfkeyle, karmakarışık ve düzensiz bir şekilde, önce hüzünlü ruhun ebedî yoldaşı olan Schopenhauer'i, sonra Sokrates'i, Platon'u, Lao Tse'yi, mistikleri, Stoalıları, septikleri ve Nietzsche'yi okur. Ama çok geçmeden kitapları kapatır. Kitaplarda da, bu dünyayı açık ve seçik olarak görme imkânını verecek farklı bir araç bulmaz; onlar da bilmekten çok, soru soruyorlar. Endişeli bir ruhun huzura kavuşması için değil, düşünce için bir takım sistemler geliştirirler; avuntu değil, bilgi verirler.' Bilim ve düşünceden umudunu kesen Tolstoy, hayatı gözlemlemeye başlar; kendi çevresindeki insanların hayatı karşılayış biçimlerini anlamaya çalışır:

'*Çözümü bilimde bulamamıştım. Şimdi bu çözümü hayatta aramaya başladım, ümidim onu çevremdeki insanlarda bulmaktı. Gördüm ki, benim çevremin insanları, içinde bulunduğumuz bu korkunç durumdan, kurtulmak için dört yol bulmuşlar. Birincisi, bilgisizlik yoluydu. Bu, şundan ibaretti: Hayatın bir belâ ve saçmalık olduğunu bilmemek ve kavramamak. Onlar ne kendilerini bekleyen ejderhayı görüyorlar, ne de tutundukları dalları kemiren fareleri. Ve bal damlalarını yalayıp duruyorlar. İkincisi, Epikürcü çıkış yoludur. Bu düşüncenin esası şudur: İnsan hayatın umutsuzluğunu bilse de, onun sunduğu nimetleri tatmak, yani ne ejderhaya ne farelere bakmayıp, balı elden geldiğince iyice yalamak. Üçüncüsü, güç ve enerjinin çıkış yoludur. Esası şudur: İnsan, hayatın dert ve saçmalık olduğunu anlayınca, onu yoketmelidir; intihar ederek hayattan kurtulmalıdır. Dördüncüsü, zayıflık yoludur. Bunun esası şudur: Bu grubun insanları bilir ki, ölüm hayattan iyidir. Ama onlar yanılgıya bir an önce son verip, kendilerini öldürerek akıllıca davranma gücüne sahip olmadıkları için, sanki bir şeyler bekliyor gibi yaparlar. Ben, bu gruptaydım.*'

Bu gözleminden sonra kendini bir kavşakta bulur; tercihini yapar. *Kendi Hayatının Şiirini Yazanlar*'a Tolstoy'u da dahil eden Stefan Zweig, bu tercihi şöyle değerlendirir: '*Acılar içinde kıvranan ve derdine bilimsel yolla çare bulamayan bir hasta iyileşebilmek için nasıl yaşlı kadınların hazırladığı ilaçlara ve köylerdeki kaplıcalara başvurursa, aynı şekilde Tolstoy da, Rusya'nın bu en büyük fikir adamı da, hayatının ellinci yılında, gerçek inancı onlardan öğrenmek için köylülerin, 'halkın' yanına gidiyor; bilgeliği öğrenebilmek için...*' Kim ne derse desin, Tolstoy bu tercihini çok önemser:

'*Aklın inandırma gücünün mükemmel olduğunu, ama yine de yetmediğini hissediyordum. Benim gibi olan yüzlerce kişi, bütün bir insanlık değildi ve ben insanlığın hayatını henüz tanımıyordum. (...) Ben bir kerecik olsun; 'yeryüzünde varolmuş ve varolan milyarlarca insanın acaba hayata verdikleri anlam neydi?' diye düşünmeksizin hayatın anlamını arıyordum.*

Biz en liberallere ve en talihsizlere özgü olan, yalnız sözde değil, gerçekte bize has olan bu delilikle çok uzun bir süre yaşadım. Ama ben, kendisinin hiç de öyle bizim sandığımız gibi aptal olmadığını anlamayı bana öğreten, hakiki çalışan halka karşı düpedüz acayip fizik sevgime borçluyum. Bütün varlığımda hissediyordum ki, ben eğer yaşamak istiyorsam ve hayatın anlamını kavramak istiyorsam, bu anlamı, hayatın anlamını kaybetmiş ve kendini asmak isteyen insanlarda aramamalıyım. Eskiden yaşamış ve bugün de yaşayan ve kendi hayatları gibi bizimkini de canlandıran ve omuzlarında taşıyan milyarlarca insanda aramalıyım. Ölmüş ve yaşayan sayısız basit, cahil ve yoksul insana baktım ve bambaşka bir şey gördüm. Gördüm ki, bütün milyarlarca ölmüş ve yaşayan insan, pek az istisnasıyla, benim sınıflandırmama uymuyordu. Soruyu anlamayanlar olarak göremezdim onları. Çünkü bunu onlar soruyor ve son derece büyük bir açıklıkla cevaplıyorlardı. Epikürcü olarak da göremezdim onları,

zira hayatları zevklerden çok fedakârlıklar ve acılardan oluşuyordu. Hele aptalca anlamsız bir hayat süren insanlar olarak hiç göremezdim onları. Çünkü hayatlarının her davranışı ve ölüm bile anlam taşıyordu. Ama kendini öldürmeyi en büyük bir kötülük sayıyorlardı. Bundan şu anlaşılıyordu: Bütün insanlık, hayatın anlamı hakkında, benim şimdiye kadar tanımadığım ve küçümsediğim bir bilgiye sahipti. Peki, sonuç? Akıl yoluyla elde edilen bilgi, hayatın anlamını vermiyor, hayatı dışlıyor. Ama milyarlarca insanın hayatına, bütün insanlığın hayatına verilen anlam, değersiz bir sözde bilgiye dayanmaktaydı.

Okumuşların ve bilgelerin temsil ettiği şekliyle akıl yoluyla elde edilen bilgi, hayatın anlamını inkâr etmektedir. İnsanlığın muazzam toplulukları ise, bu anlamı, akla dayandırılmamış bir bilgide görüyor. Akla dayandırılmamış bu bilgi ise, inançtır, yani benim iyice reddetmem gerektiğine inandığım inanç.'

Tolstoy inançla yeniden buluşmuştur. Aklın çözemediği ama inancın hallettiği o önemli nokta nedir? Zweig'in, Tolstoy bağlamında cevabı şöyle: *'Akıl yalnız başına ancak hayatı anlamak için yeterlidir, ölümü anlamak için değil; bunun içindir ki, o zamana kadar bir nihilist olan Tolstoy, kavranılmaz olanı kavrayabilmek için yepyeni ve çok farklı bir manevî yeteneğin var olmasının gerektiğini anlıyor. Bir duyu adamı olan bu inançsız adam, korkunun yiyip bitirdiği, dehşetin paramparça ettiği bu dizginlenemeyen yaratık, bu yeteneği kendi içinde bulamadığı için, hayatın ortasında, alçakgönüllülükle Tanrı'nın önünde diz çöküyor, elli yıl boyunca kendisini son derece mutlu etmiş olan dünya -bilimini hor görerek bir yana atıyor ve içinden doğan bir inançla, ateşli bir şekilde şöyle yalvarıyor: 'Bana bu gücü ver Tanrım ve başkalarının da onu bulmasına yardımcı olmamı sağla lütfen!'*

Zweig'in cevaplandırdığı soruya Tolstoy'un cevabı ise şu:

'Akla dayalı bilgi beni, hayatın saçma bir şey olduğunu kabule götürmüştü; hayatım duraklamıştı ve ben onu yok etmek

arzusuna kapılmıştım. İnsanlara bakıyordum, bütün insanlığa bakıyordum ve görüyordum ki, insanlar yaşıyorlardı ve hayatın anlamını bildiklerini iddia ediyorlardı. Kendime bakıyordum: Ben, hayatın anlamını anladığım sürece yaşıyordum. Öbür insanlara olduğu gibi bana da, hayatın anlamını ve yaşama imkânını inanç vermişti.

Öteki ülkelerin insanlarına, çağdaşlarıma ve ölmüşlere baktığımda, yine aynı şeyi görüyordum. İnsanlığın başlangıcından itibaren hayatın olduğu yerde, yaşama imkânını inanç veriyor ve inancın ana çizgileri her yerde hep bir ve aynı.

İnanç hangi cevapları verirse versin, bu cevapları kime verirse versin ve hangi inanç olursa olsun, inancın her cevabı, insanın ölümlü varlığına sonsuzluk anlamı veriyor; yani acılarla, fedakârlıklarla, ölümle yok olmayan bir anlam. Bu demektir ki, yaşamanın anlamı ve imkânı, yalnızca inançta bulunabilir. (...) Kavramaya başlamıştım ki, inancın verdiği cevaplarda, insanların en derin bilgeliği saklı kalmaktaydı ve akla dayanarak onları yadsımaya hakkım yoktu ve bu cevaplar sadece ve sadece hayatın sorusuna cevap veriyordu.'

Tolstoy rahatlamıştır; kendini bütünüyle inanca açmış öylece beklemektedir. Kendisinden aklın inkârı istenilmemek şartıyla her türlü inanca hazır olduğunu hisseder. Çünkü Tanrı'yı merkeze almayan bir bakışın, hayatın anlamına dair tek bir cümle dahi söyleyemeyeceğini düşünür. O artık kendisini meydana getiren ve kendisinden bir şeyler isteyen iradeye dönmüştür:

'*Şimdi her türlü inancı kabule hazırdım. Yeter ki benden aklın inkârını istemesin. (...) Dünya hayatı, herhangi bir iradeye göre gerçekleşmektedir. Biri dünyanın bu hayatıyla ve bizim hayatlarımızla kendine özgü bir eser gerçekleştirmektedir. Bu iradenin anlamını kavramak ümidine sahip olalım istiyorsak, her şeyden önce onu yerine getirmek, bizden isteneni yapmak zo-*

rundayız. Eğer, benden isteneni yapmazsam, bu durumda benden istenen şeyi asla kavrayamam, hele hepimizden ve bütün dünyadan isteneni hiç mi hiç kavrayamam.

Tanrı'yı arayarak yaşadığın taktirde hayat Tanrı'sız olmaz. Eskisinden çok güçlü bir şekilde içimde ve çevremde her şey ışıdı ve bu ışık beni bir daha terk etmedi.

Böylece intihardan kurtuldum. İçimdeki bu değişimin ne zaman ve nasıl gerçekleştiğini dile getiremezdim. Nasıl ki içimde yaşama gücü farkına varılmadan yavaş yavaş yok olmuş ve yaşamanın imkânsızlığına, hayatın durgunluğuna, intiharın gerekliliğine varmışsam, aynı şekilde yaşama gücü yavaş yavaş, farkedilmeden geri döndü içime. Tuhaftır, bana geri dönen bu hayat gücü, yeni değildi, bana hayatımın ilk günlerinde eşlik eden en eski güçtü. Her bakımdan en eskiye, çocukluk ve gençlik yıllarımın görüşüne dönmüştüm: Beni meydana getiren ve benden bir şeyler isteyen iradeye inanmaya dönmüştüm. Hayatımın tek ve başlıca amacının daha iyi olmak olduğu, yani bir iradeyle büyük bir uyum içinde olmak olduğu, yani bir iradeyle büyük bir uyum içinde olmak olduğu düşüncesine dönmüştüm. Bu iradenin ifadesini, uzak, benden gizli bir geçmişte bütün insanlığı kendi düsturu haline getiren şeyde bulacağım düşüncesine dönmüştüm. Kısacası, Tanrı'ya inanmaya, ahlâkî bir mükemmelleşmeye ve hayatın anlamını bahşeden geleneğe dönmüştüm. Yalnız bir şey farklıydı, o zaman bütün bunları bilinçsizce kabulleniyordum, şimdi ise bunsuz yaşayamayacağımın ayrımındayım.'

Tanrı'yı bulan Tolstoy, hayatını yeniden kurmak ister. Şöhretin, servetin ve çevrenin baskısından kurtulmak için bilinmeyen bir yere kaçar. *Kendi Hayatının Şiirini Yazanlar*'dan okuyalım:

'*Tanrı'ya doğru, kendine doğru kaçmaya karar verdi. Birdenbire, geceliğinin üstüne paltosunu giyiyor, başına kaba saba bir kasket geçiriyor, ayaklarına kauçuk ayakkabılarını giyiyor;*

yanına da sahip olduğu eşyadan yalnızca kendini insanlara anlatabilmesi için ruhunun ihtiyaç duyduğu şeyleri alıyor: Günlüğünü, bir kurşun kalem ve bir kamış kalem. İstasyonda karısına yine alelacele bir mektup yazıyor ve mektubu ona arabacıyla yoluyor: 'Genellikle benim yaşımdaki ihtiyarların yaptığı şeyi yaptım ben de; hayatımın son günlerini yalnızlık ve sessizlik içerisinde geçirebilmek için bu dünyevî hayatı terk ediyorum.' Sonra trene biniyor ve üçüncü mevki bir kompartımanın pis bir sırasına oturuyor, mantosuna sarılmış bir halde, doktoruyla birlikte, Leon Tolstoy, Tanrı'yla baş başa kalabilmek için işte böyle kaçıyor.'

Kaçarken acaba neyi düşünüyordu? Bu kaçışı gerçekleştirirken neler hissediyordu? Daha doğrusu, bu kaçışa nasıl bir anlam veriyordu? İtiraflarım'da, bu soruların cevabı olabilecek şu notları okuyoruz:

'Diyebilirim ki, başımdan böyle bir şey geçti: Beni bir kayığa oturttular, ne zamandı, bilmiyorum artık. Beni tanımadığım bir sahilden uzaklaştırdılar, karşı kıyıya yönelttiler. Kürekleri cahil birinin eline verip, beni yalnız bıraktılar. Küreklerle elimden geldiği kadar uğraştım ve ilerledim. Ama ben açıldıkça beni oraya götüren akıntı da şiddetleniyordu. Hedeften uzaklaşıyordum. Ve benim gibi akıntıya kapılan kürekçilere daha sık rastlar oldum. Bazıları durmadan kürek çekiyordu, bazıları ise kürekleri fırlatıp atmıştı. Koca kayıklar, dev gibi gemiler insan dolu. Bir kısmı akıntıya karşı çabalıyordu, bir kısmı kendini ona bırakmıştı. Ve ilerledikçe, akıntının aşağılarındaki yolcuların ardından bakarken, bana gösterilen yönü unuttum. Tam akıntının ortasında, aşağı doğru giden kayık ve gemilerin sıkışıklığında yönümü iyice kaybettim ve küreği elden düşürdüm. Her taraftan tayfalar, neşeli zafer çığlıklarıyla yelkenliler ve kürekli kayıklarla önümden geçiyor, akıntıdan aşağılara gidiyorlar, bana ve aralarında 'başka bir yön olamaz' diye teminat veriyorlardı. Ben de onlara inanıyordum ve onlarla birlikte ilerliyordum. Ve epeyce

uzaklara taşındım, öyle uzaklara ki, içlerinde yolumu şaşırdığım hızlı akıntıların gürültüsünü duydum ve kayıkların orada nasıl parçalandığını gördüm. Ve kendime geldim. Uzun süre, bana ne olduğunu anlayamadım. Önümde yalnızca koşar adım yaklaştığım ve korktuğum yok oluşu görüyordum; hiçbir yerde kurtuluş göremiyordum. Ve ne yapmam gerektiğini bilmiyordum. O zaman geriye baktım ve sayısız kayıklar gördüm: Durmadan ve inatla akıntıyı geçiyorlardı. Kıyıyı, kürekleri ve yönü hatırladım. Geriye doğru akıntıya ters istikamette kıyıya doğru kürek çekmeğe başladım. Kıyı Tanrı'ydı, yön gelenek, kürekler bana verilen özgürlük; kıyıya ulaşmaya çabalayayım, Tanrı'yla birleşeyim diye.'

Evet, Tolstoy çok şey itiraf ediyor. Hayatın ve insanın anlamına vurgu yapan soruların ardına düşen çoğu insan gibi, içine doğduğu hayatı okumuş, konuşan hayatın dilinden dökülenlere kulak kabartmış, tam anlamıyla kalbinin ve vicdanının işaret ettiği yere yürümüştür. Zweig'in kendisi için yazdığı 'son söz'ler ne kadar yerindedir:

'*Tolstoy, eşsiz bir ruh içtenliği sayesinde, insanın en yüce şeklini aradı ve ona ulaşmaya çalıştı. Onu, kendi vicdanının derinliklerinde, insanın ancak kendini yaralayarak inebileceği derinliklerde aradı, sordu, soruşturdu. Örnek bir ahlâkî deha olarak, amansız bir ciddîlik, acımasız bir sertlikle, kayıtsız şartsız bir şekilde eşeleyip durdu ruhunu. Goethe'den bu yana, hiçbir şair, kendini ve aynı zamanda ebedî insanı bize bu şekilde gösterememiştir.'*

Güz yaprakları gibi

Aynı gün iki mektup birden aldım. *Düşünen Siyaset*'in 'ölüm' sayısını okuduğum bir sırada… Aldığım mektupların ikisi de 'ölüm'e dairdi. Güz mevsiminin yapraklarında uçuşan hüznün gözbebeklerimize yerleştiği bir zamanda; 'ölüm' üzerine okumalarımın olduğu, ancak 'hayat'a dair şeyler yazmayı düşündüğüm bir sırada...

Sahi, böyle bir ayrım, yani 'hayat'ı ve 'ölüm'ü birbirinden kopuk görmek ne kadar sağlıklı? 'Hayat'a dair söylediklerimiz, 'ölüm'e nasıl baktığımızı da ortaya koymuyor mu? Ya da tersi... Ahmet İnam'a katılıyorum: '*Ölüm hakkında söylediklerimiz, yaşamayı nasıl algıladığımızla ilgilidir.*' Çünkü ölümü yaşamıyoruz; yaşayanlar da, geri dönüp, yaşadıklarına dair bir şey anlatamıyorlar. Biz de, hayatı okuma ve yaşama biçimimizle 'ölüm'e anlam yüklüyoruz. 'Ölüm yorumunu söyle, hayattan ne anladığını söyleyeyim' derseniz, sağlıklı sonuçlar yakalarsınız.

Din, edebiyat, felsefe, sanat, efsaneler.. 'ölüm'ü önemsemiş ve hakkında çok şey söylemişler. 'Ölüm' önemli, çünkü insanın buradalığını sonlandıran sırlı bir durak. 'Hayat'a dair sorduğumuz soruların hepsi 'ölüm'ü işaretliyor. 'Hayat'la ilgili olduğumuz için 'ölüm' bizi ilgilendiriyor; 'hayat'ın anlamını bulalım diye onu anlamaya çalışıyoruz.

'Hayat'ı anlama çabamızın da sebebi var: 'Hayat'ımızı nitelikli kılmak... 'Hayat'tan 'ölüm'e, 'ölüm'den 'hayat'a sarkan soruları unutarak yaşadığımızda ise, aslında yaşamadığımızı, anlamsızlaştığımızı düşünüyoruz. Bizi hiçleştiren anlamsızlık durumu, 'ölüm'ümüzü de anlamsızlaştırıyor. Çünkü ancak yaşayanlar ölür! İnam'ın dediği gibi: 'Zengin bir yaşayışım olmadıysa, yoksul bir hayatla göçüp gideceğim! Yaşamadımsa; ölmeyeceğim de. Öyle bir yaşayışım olmalı ki ölümü buyur edebilmeliyim. Ölümü yaşama dönüştürebilmeliyim.'

'Ölüm'ü düşünmek mecburiyetindeyiz, çünkü 'hayat'ımız ona bağlı. Rize'den yazan Nurdan'ın, mektubunun bir yerinde altını çizdiği gibi: 'Bir komposizyon yazacaksınız. Doğal olarak bu komposizyonun giriş, gelişme ve sonuç bölümü olacak. Ölümü düşünmenin nedeni, giriş ve gelişme bölümünde hata yapmamak içindir.'

'Ölüm'ü hayatın antitezi olarak görüp tercihlerini 'hayat'tan yana koyanlar, yine de 'ölüm' konusunda ilgisiz değiller; en azından onun korkusuyla yaşıyorlar.

Ölüm korkusu, zaman ve mekânı aşan bir korku. Ancak, insan mahiyetinden beslenen bir korku olsa da, 'hayat'ı okuma biçimlerinde karşımıza alabildiğince çeşitlenmiş olarak çıkar. 'Ölüm'de 'hayat'ı, 'hayat'ta 'ölüm'ü okuyan Şark'ın metanetli duruşuyla, daha çok 'hayat'a asılan Batı'nın 'ölüm' karşısındaki tedirginliği bu çeşitliliği çok iyi yansıtmaktadır. Şark 'ölüm'e inanır, onun içinden 'hayat'a bakar. 'Ölüm'ü 'hayat'ın antitezi olarak değil, 'hayat'a dair ona çok şey anlattığı için, onu bir terbiyeci olarak görür ve metanetle bekler. Süleyman Seyfi Öğün'ün gözlemi Şark ile Batı'nın farklılığını çok iyi ortaya koyuyor:

'*Ondört-onbeş yaşlarımdaydım. Babamla birlikte büyük bir caminin yanından geçiyorduk. İnsanlar alçak taburelere oturmuşlar, dalgın dalgın uzaklara bakıyorlardı. Birbirleriyle iletişim-*

leri alabildiğine sakindi; sanki hep birlikte gördükleri bir rüyanın üzerinden konuşuyorlardı. Babam, yavaşça kulağıma eğildi ve onları izlememi istedi. Camiyi geçtikten sonra, 'Sakın gördüklerini unutma. Bir gün Şark nedir? diye sorabilirsin. Şark'ı az evvel gördüklerinden daha mükemmel hiçbir şey tasvir edemez. Şark, ölüme inananların coğrafyasıdır. Bu sakin insanların duruşu, bakışı bu inancı anlatır. Bil ki Hindistan'da da durum bundan farklı değildir. Ha, Garp nedir mi? Onu da söyleyeyim: Ölümü bilip de ölüme inanmayanların coğrafyası...'

'Ölüm'ü olumsuzlayarak 'hayat'a sığınanlar 'ölüm'e inanmıyorlar. 'Ölüm'ü inkâr etmemeleri, ona inandıkları anlamına gelmiyor. İnanmadıkları 'ölüm'den korkuyorlar, ve bu korku onları hayatperest yapıyor. Bu hayatperestliği, 'hayatı anlamlandırma çabası' olarak okumak da mümkün değil. Çünkü daha çok, anlamlandıramadıkları bir şeyi keyfince yaşamak (tüketmek) eğilimindedirler; 'değer'siz bir şey olarak gördükleri 'hayat'ı sorumsuzca harcıyorlar. Doğum öncesi ve ölüm sonrası arasında var olduğu kabul edilen yaşanmışlıkları, sonuçta 'değer'siz kaldığı için, ölümleriyle birlikte yokluğa karışır, hatırlanmaz ve hiç kimsenin 'hayat'ına artı bir değer olarak karışmaz. Süleyman Seyfi Öğün bu trajik son için şu değerlendirmeyi yapar:

'*Ağırkanlı, telaşsız tarz ü tavırlar, edalar, ufku tarayan, hergün biraz daha ölümü temrin eden dalgın bakışlara ölüm, yakışırdı. 'İyi yaşadı', yani 'iyi öldü' denilebilirdi onlar için. Ama kalp krizi geçirmeden önce, borsa puanlarını hesaplayan, ya da kelepir düşürdüğü bir müstakil yazlığın pazarlığını yapan insan ölerek yakışıksız bir off-side'a düşmüştür. Doğrusu ona ne hayat, ne de ölüm yakışmıştır.*'

...

Dalında sararan ve kısa bir süre sonra lodosla konuklandığı yerden kopan yaprağın ismi 'hüzün'dür. Hüzün, yani bize en çok

yakışan... Nisan'da diri bir yeşillikle ve kıvrak salınışlarla yolculuğuna çıkıp, Eylül'de ise ayrılık şarkıları söylemeye başlayan o tek yaprağa ne kadar benziyoruz. Nisanlarımız oldu; dalında açan yapraklar gibi annelerimizin kucağında gözlerimizi açtık. Eylüllerimiz de olacak; ağaç altlarına düşen yapraklar gibi toprağa düşeceğiz.

Güz mevsiminin ve de hüznün insanı yokladığı bu günlerde, 'ölüm'e dair bir yoklama çekmem, sanıyorum garip karşılanmayacaktır. Zira çıktığımız yolculukta varmaktan kendimizi alıkoyamadığımız o 'durak'ta hepimiz soluklanacağız. Ahmet Turan Alkan'ın Bir *'Düğün' Gecesi Denemesi*'nden bir bölümü aktararak, şimdilik bu bahsi kapatıyorum:

'*Hiç şüphesiz 'öbür taraf'tan haber alabilir olsaydık, hayat tarzımız, eşyaya bakışımız, dünya görüşümüz baştanbaşa değişir, belki kurduğumuz medeniyetler bile farklı bir çehreye bürünürdü. Hayatın bir ucunun ölüm fenomeniyle kapatılmış olması, kimilerinde bilgisizliğin doğurduğu bir ümitsizlik haleti yaratsa bile bu gerçeğin dünya hayatına daha heyecanlı bir boyut kattığını inkâr edemeyiz.*

Her zaman farkında olmasak ama bütün insan ilişkilerini her birimizin ölümlü olduğunu bilmek yönetiyor diyebiliriz. Ölüm fikriyle garip bir mutabakat hâlinde yaşıyoruz; 'o an'dan hem çekiniyor, hem de ölümlü bir süreçte ve her cihetten sınırlandırılmış olmanın bilinciyle hiç ölmeyecekmiş gibi davranabiliyoruz; ölüm bizi insanlaştırıyor ve bizi tabii boyutlarımıza irca ediyor.

'Öteki taraf' hakkında, o çok güvendiğimiz bilim metoduyla erişebileceğimiz hiçbir bilgiye sahip değiliz. Bütün dinlerin varlığı ve ittifak ettiği o boyut, ilmî dikkatlerin nüfuz edemediği derecede meçhul ve böyle kaldığı sürece falcılar ve medyumlar, sırf öteki taraftan fasık da olsa haber getirebildikleri için asla geçim sıkıntısı çekmeyecekler.

(...)

Ölüm fikrine ne şekilde yaklaşmış olursak olalım, bu satırların yazarı da, okuru da sırayla uzun bir yolculuğa çıkarak, 'geniş kanatları boşlukta simsiyah açılan / ve arkasında güneş doğmayan büyük kapıdan / geçince başlayacak bitmeyen sükûnlu gece'de buluşacaklar.

Bu kaçınılmaz ve dönülmez seyahatte ancak yol arkadaşlarımızı ve yol düşüncelerimizi belirlemek hakkına sahibiz. Hep yalnız oluruz; ben kendi nefsime bu yolculuktaki yol arkadaşlarımın 'öbür taraf'ı ciddiye alan insanlardan olmasını tercih ederim.

Hepinize iyi yolculuklar!'

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OKUMA NOTLARI

Kitap neyim olur?

Murat Tokay'a

Rainer Maria Rilke, *Genç Bir Şaire Öğütler*'de, '*İçine sor, yazmaya mecbur muyum diye. Eğer öyleyse siz bir şairsiniz' der. Bunu, 'İçine sor, okumaya mecbur muyum diye. Eğer öyleyse bir okuyucusunuz*' şeklinde değiştirebiliriz sanırım.

Bunu yer yer kendime sordum. Kitaba yakın durmak veya kitabın içine akmak mecburiyetinde miyim? Kitabın konuşmadığı yerde kendimi bulabilir miyim? Kitap benim için ne ifade ediyor? Amaç mı, araç mı? Kitap benim neyim olur?

Soruların her birine verilmiş cevaplarım var. Okumaya mecbur hissediyorum kendimi. Rilke'nin mantığına göre bir okuyucuyum. Kitaba rağmen mutlu ve kendim olamayacağımı düşünüyorum.

Her insan, kendine 'okumaya mecbur muyum?' sorusunu sorar mı? Okuma serüveni bu soruyla mı başlar, yoksa herhangi bir sebeple kitapla temasa geçmiş olmanın zemininde gelişen birlikteliğin insana sordurduğu bir soru mudur bu?

Kendi adıma söyleyeyim; hür bir tercihle kitaba yönelmedim. Önceleri kitabı bir ihtiyaç olarak görmüyordum; daha çok başka önceliklerim vardı. Geldiğim yerle o an yaşamakta olduğum yer arasında zıtlık vardı; yalnızdım… Bu durum bende, içime dönük

bir bakış geliştirdi. Daha çok düşünme imkânı buldum, daha çok sorular büyüdü içimde. Soruların içimde büyüttüğü sıkıntıyı dindirme ihtiyacını duyduğumda, kendimi kitaplarla iç içe buldum. O gün bugündür böyleyim.

…

'Kitap okumak mecburiyetinde miyim?' sorusunun altını çizmek gerektiğine inanıyorum. Kitap okuma eylemine bir anlam yüklemek noktasında bu soru önemli. Çünkü kitap okumak, sadece boş zamanları değerlendirmek veya hoş bir uğraş değildir. Okumak, ama bir şey için okumak...

O şey ne?

Okuyucunun durduğu yer bu şeyi belirler. Bu soru, aynı zamanda bize, 'kitap okumak araç mı yoksa amaç mı?' sorusunu da sorduruyor. Dikkat ederseniz, sorular bizi hep bir yerlere götürüyor. Kitap okumanın uzağında yaşayanların soruları yoktur; daha çok basit bir hayatın, öncelediği ihtiyaçları aşmanın hayhuyu içerisinde yaşarlar. Kitap okuyucusunun zihni, hep sorularla kımıldar, sorularla yenilenir. Kitapla büyüyenler yeni şeyler konuşur, yeni şeyler duyarlar.

…

Kitap okumak amaç mı, araç mı?

Romancı Ahmet Altan, bu soruya şu cevabı verir:

'*Ne bilgimle övünürüm, ne de övünülecek bir bilgim var. Ben, okumaktan hoşlanıyorum ve yazı yazmaktan hoşlanıyorum. Yazdıklarım, bildiklerim kadar oluyor.(...) Bilgiden ve bilgi almaktan hoşlanmıyorum. Ben zevk almak için okurum. Bilginin peşinde bir insan değilim. Ben yazı yazmaya cahilliğimi hoş göstermek için giriştim.*'

Altan ile durduğumuz yerler farklı. Okunan şeylerin, kalbimizdeki diriliğe bir ivme kazandırması ve bilinmeyenin bizim

için bilinir hale gelmesinde katkısının olması gerektiğine inanıyoruz. Bilge Karasu, *Ne Kitapsız Ne Kedisiz*'de, '*Bir şey öğrenmek için okumak, kitaba yönelmek ile, haz duyulduğu için okumağa oturmak arasında, gerçekten, büyük bir fark var mı? Hatta herhangi bir fark var mı?*' der. Bize göre birçok fark var. Elbette kitap okumanın kendine has zevki var, bunu görmezlikten gelmiyoruz. Ancak haz, bizi kitap okumaya götüren başlıca sebep mi olmalı?

...

Okumak sadece hoş bir uğraş değildir, bir mecburiyettir de Çünkü yaşadığımız zamanın eğitim süreci ve kurumları, insanı, aşkın kimliğiyle buluşturmakta yetersiz kalıyor. Bir ırmağın canlılık ve yeniliğine sahip olamıyor, zamanın herhangi bir diliminde eskiyor ve yorgun düşüyorlar. Aile, ilkokul, ortaokul, lise ve üniversite çizgisinde bize aktarılan bilgi ve verilen eğitim, insanî ve hayatî problemleri çözmede bize yardımcı olamıyor. Hatta tam tersi söylenebilir; eğitim sürecinde kabiliyetlerimizin körelmesi gibi bir durum sözkonusu.

Aldığımız eğitimin yetmezliğinin ayırımına varmak ve görünmeyen bir eğitim süreci olan kitabiyatın yollarına düşmek... Kitapların yanıbaşında bulunmak, sayfaları arasında sahici olanla buluşmak ve etrafa yaydıkları ışığın kırılmalarında büyümek, çıkar yol olarak gözüküyor.

Çünkü okumalarımız bizi inşa ediyor; okuduklarımızın toplamını ifade ediyoruz. Kitap bizi zenginleştiriyor; içimizi yeşile dönüştüren ırmağa sağdan ve soldan sızıntılar katıyor.

Kitabın kapağını çevirdiğimizde, bir 'biz' varız bir de okuduğumuz kitapta 'bize ait' şeyler. Kitaplardan bize ait şeyleri topluyor, biriktiriyoruz. Her okumadan sonra, 'biz' artık eski 'biz' değiliz; ileriye doğru adımlar atmış ve biraz daha çoğalmış oluyoruz.

Eğer okuduklarımızın toplamı bizi ifade ediyorsa, ya okumuyorsak!? O halde bize ait bir şeyden bahsedemeyiz. Başkalarının dayattığı veya bizim onlardan kopya ettiğimiz kimliklere sahibiz demektir. 'Biz' yokuz!

Evet kitap bir vatan! Gecenin geç bir saatinde kapısını çalmamızdan hiç mi hiç rahatsız olmayan; kendisine sırt dönmemize kırılmayan ve gönül koymayan bir dost! Verdikleriyle minnet etmeyen bir arkadaş!...

Kitaba ve okumaya dair söylenecek çok şey var. Ne söylenirse söylensin hep bir şeyin eksik kaldığı hissedilecek. A. Turan Alkan'ın ifadesiyle, 'aşk gibi bir şeydir o.'

Olur mu aşkı, aşkından bîhaberin?

Süleyman Alnıaçık'a

Tüketimin ve hazzın nesnesi olarak sunulan 'beden'sel tutkular, bazılarınca 'aşk'tır. Cahit Irmak'ın ifadesiyle, bir takım 'şekil'lere dönüşenler, insanlara böylesi bir aşkı dayatıyorlar. İnsanlar da kendilerine sunulan bu hizmetle(!), melankolinin esrikliğiyle tanışıyor, kendilerini iç geçiren bir baygınlığa bırakıyorlar. Ancak bütün bunlar, 'şekil'lerin arasında 'aşk'ın varlığından çok olmadığına işarettir. Çünkü aşk daha çok 'aşkın' olana (müteal) yakındır; metafizikten, mistisizmden ve kalp kültüründen beslenmeyenler aşktan ve 'aşkın' olandan haberdar olabilirler mi?

'Can gözü' kapalı câmid bir çağın 'aşk'a dair söyleyeceği bir şey yok. Yaşadığımız günler, aşkın olana zemin olma imkânını kaybetmiş bulunuyor. 'Aşkın gözü kördür' derler. 'Göz neyi görmüyorsa o dünyadır' diyen İsmet Özel'den hareketle söylersek, ilişkilerinin merkezine 'dünya'yı koyanların 'dünyaya kapalı göz'lere sahip olmaları mümkün değildir. 'Aslında aşk yok' diyenlerle aynı şeyi söylemiyoruz. Aşk var, ama ne aşk taşıyacak yüreklere sahibiz, ne de bu yürekleri büyütebilecek bir çağda yaşıyoruz.

Aşk'a dair yazılan romantik metinlerin üzerini rahatlıkla çizebilirsiniz. Geçin onları. 'Bireyin tüketim alışkanlıklarını değiş-

tiren bir kaza' süsü verilen 'aşk'ın nesi kalmış ki, dönüp yazasınız. 'Ne kadar vereceksin abi!' diyen bugünün çocuklarının metinlerinde, adayışta, kendini unutuşta ve de asla beklenti içine girmeyişte yüzünü çıkaran 'aşk hali'ni okuyamazsınız. 'Aşkın'dan bîhaberin aşkı olmaz! 'Aşk hali'nden fersah fersah uzak ilişkilerde 'aşk'ın dili de yok, çünkü aşk yaşanıyorsa konuş(ul)abilir.

Ne yazık ki, her gün biraz daha anlamdan soyunan 'aşksız ilişkiler'in yoğurduğu cıvık, soysuz, köksüz, çıkarcı, derinliksiz ürünlere talep artıyor. Bu pazarda gönüllü olarak yer edinenler için bir şey söylemek gereksiz; kabuktaki cafcafa tutulanlar, eminim ki çok mutlular. Daha anlamlı ve derinlikli ilişkiler geliştirmek isteyenler var ki, bunlar çok mutsuz. Samuel Beckett'in kahramanları gibi… Bireyin sancılı bir varoluş serüveni içinde acı çekmesi üzerine kurulu bir sanatın temsilcisi olarak kabul edilen Samuel Beckett'in ilk kitabı *Aşksız İlişkiler*'in kahramanı Belacgua Shuah, kendini bildik ilişkilere uyarlamayan böyle bir kahramandır.

Aşksız İlişkiler, bir öykü kitabı. Beckett, faydacı ve sömürgen ilişkilerden kendini korumaya çalışan yalnız ve yorgun bireylerin 'ilişkiler'ine eğiliyor. *Aşksız İlişkiler*'den hareketle iki soru sorulabilir: Zihinsel emekle oluşturduğumuz kavramlama ve tanımlamalarımızla, 'öteki'yle kurduğumuz ilişki arasında nasıl bir yakınlık oluşuyor? Daha açık bir ifadeyle, pratiğimiz her zaman düşü(nüşü)müzü ortaya koyabiliyor mu?

Evet, 'ilişkiler' başlı başına bir dildir; nesnesi ne olursa olsun, özne ilişkilerde kendini gösterir; varlığını ortaya koyar. Yani insan, kurduğu ilişkilerin toplamından sonraki şeydir. Bir diğeriyle ilişki kurmamış birinden bahsedilemez; eğer ilişkide öznenin kendisi yoksa, yani özne o ilişkinin içine itilmişse, 'aşksız ilişki' gerçekleşmiş demektir. Aşksız ilişkilerin özelliği, öznenin pasif ve edilgen bir durumda olmasıdır.

Samuel Beckett'in *Aşksız İlişkiler*'i, modern insanın aşksız ilişkilerini, yani edilgenliğini ortaya koyuyor. Kitabı oluşturan öykülerin kahramanı Belacgua Shuah; modern dünyanın anlamsız kaosuna teslim olmak istemeyen, aklının dışında akıp giden günlük hayat karşısında yalnızca bir izleyici, hatta kimi kez bir röntgenci olmayı yeğleyen eylemsiz bir isyankârdır. Dante'yi sevgiyle okuyup anlamaya çalışan bir şair ve Batı dilleri öğrencisi Belacgua Shuah, içkiye çok düşkün, sarsak ve pasaklıdır. Sürekli ağrıyan ayaklarıyla, Dublin'in alaycılıkla tasvir edilen küçük burjuva ve entelektüelleriyle başı derttedir. Bedeni ve bedeninin ait olduğu dış dünyayla aklı arasındaki uçurumun farkındadır hep; kalbinin ait olduğu yerin bir akıl hastanesi olduğuna inanır inatla. Aşk ve sevgi ondan çok uzak kavramlardır.

Her ne kadar aşk, 'adayış'la beraber anılsa da, aslında bir 'var olma hali'dir. Eğer aşk bir adayışsa, var olmayanın ya da bir şeyi olmayanın adanışı ve adayışı nasıl olur ki?! Kendisiyle karşılaşmamış, dolayısıyla kendisini kuramamış 'şekil'ler, bir şeylere sahip değiller ki, onlardan vazgeçsinler. Zira bunlar, akıp giden günlük hayatın kıyısında değil, merkezindedirler. Dış dünya ile akılları arasında uçurum yoktur; çünkü akılları dış dünya tarafından inşa edilmiş.

Çöl içinde çöl

Turcan Yanatma'ya

Coelho'nun romanı *Simyacı*'nın tirajını milyonlarla ifade ediyorlar. Bu şu demektir: Milyonlarca insan Santiago'nun arkasına takıldı; izini sürdü; dere tepe düz gitti. Mısır piramitlerine kadar uzanan bu yolculuğun ara duraklarında; hayata, aşka ve evrenin diline dair reçeteler sunuluyor. Bu reçetelerin sonuçlarını bilmiyoruz. Kaç kişinin derdine deva oldu belli değil, ancak kime neyi ne kadar kazandırdığını kestirmek mümkün.

Coelho'dan hemen sonra mikrofona Amin Malouf geldi; o da okuyucuyu aynı yere çağırıyor. Bu çağrı da karşılık buldu; Ömer Hayyam'ın, Nizamül-Mülk'ün, Hasan Sabbah'ın, Afrikalı Leo'nun yaşadığı mekânlara doğru yolculuklar başladı. Bu yolculuklar bitmiş değil; Coelho ve Malouf hâlâ çok satıyorlar.

'Doğuya yolculuk' bağlamında ele alınabilecek bu kitapların hangi gerçekliği karşıladığı doğrusu merak konusu. Batı Doğu'yu yeniden mi keşfediyor? Bu yolculuk, o çok sözü edilen oryantalizmle birlikte okunabilir mi? Yoksa, modern Batılı insanın ruhundaki çölleşmenin itmesiyle başlayan yolculuğun, şifa arayışının bir ifadesi mi?

İlk iki soru tartışılabilir, ama son soru önemlidir, diye düşünüyorum. Ortada modern insanın içinde bulunduğu çok belirgin

bir 'yolculuk' gerçeği var. Yolculuk ise, sadece kendisiyle sınırlı bir eylem değil; bir kopuşu ifade ettiği gibi, yeni bir bağlanış için arayışa girmek anlamına da geliyor. Yolculukta en belirgin şey, 'yer değiştirme'dir; içine doğulan mekânın, edinilen kültürel dokunun, kurulan ilişkilerin anlamını yitirdiği yerde, size çekip gitmek kalıyor. Bundan olsa gerek, bir ajansın reklâm ilânında şu yazılıydı: *Her şey berbatsa çekip gidin*! Modern insan bu uyarıyı iyi dinliyor; pılını pırtını toplamış ve çoktan yola koyulmuş...

Batı'da ortaya çıkan, gelişen, yine en çok orada sonuçları görülen modernizmin, insanın ruhunu çölleştirdiğini söyleyenlerin sayısı az değil. Postmodern söylem ve edebiyat da Doğu'yu işaretlerken ve egzotizme göndermeler yaparken, aslında modern insanın çölleşen ruhuna şifa arıyor. Bakalım Doğu'da şifa bulabilecek mi?

Batılı insanının Doğu'ya yolculuklarının karşılığını, düşünsel boyutunu Coelho ve Malouf'tan çok net okuyamamıştık; varoluşsal bir zemine yaslanan bu yolculuğun daha çok yüzeysel ve rahat okunabilen yüzünü göstermişlerdi. Paul Powles ise zor olanı yapıyor; *Esirgeyen Gökyüzü*'yle bu yolculuğun felsefî karşılığını ortaya koyuyor.

Powles, *Esirgeyen Gökyüzü*'nde, öyküsüne fon olarak seçtiği Doğu'yu ve Büyük Çöl'ü bir karşıtlığın simgesi olarak ele alır ve modern Batılı insanın uğradığı ruhsal çölleşmeyi bu karşıtlığın şiddeti bağlamında anlatır. Modern dünyadan kendilerini tecrit eden Port ile Kit, bir sığınak olarak Doğu'yu tercih ederler ve yanlarına dostları Tunner'ı da alarak Fas'tan Afrika'nın içlerine doğru sonu belirsiz bir yolculuğa çıkarlar. Öyle ya: her yolculuk gerçekleri aramanın dolaylı bir yolu; başı belli sonu bilinmeyen bir arayış süreci. Ancak bazen bozgun, yolculuğun simgesi haline gelebilir. Port, Kit ve Tunner'ın birlikte yaptıkları bu yolculuk, kendileri için bir kurtuluş olmaktan çok, bir yitiş ve

yitirilişi beraberinde getirir. Büyük Sahra boyunca katettikleri yolda ruhsal yalnızlıklarıyla giderek daha fazla yüz yüze gelir, anlam yitiminin içlerinde yarattığı boşluğun yansımasını çölde bulurlar. Bu boşluk, onların birbirlerinin benliklerini daha şiddetle talep etmelerine ve birbirleri için iyice ezici birer yük haline gelmelerine neden olur. Böyle bir ıssızlıkta ve çoraklıkta, Port ve Kit için aşk bile saçmalaşmaya ve anlamsızlaşmaya başlar. Sanki çorak ülkede gezinen iki zavallı ruhtur onlar. Çöl, içine düştükleri bunalımı zalimce yüzlerine çarpar; ruhlarındaki çölleşmenin bir metaforu haline gelir.

Batılı insanın kendi medeniyetinden uzakta içine düştüğü acıklı durum, yabancılaşmanın, hayatla kurulan zayıf bağların onarılmayacak biçimde kopmasının, bundan kaynaklanan sürekli bir rahatsızlık ve huzursuzluğun bir göstergesidir. Bu noktada Doğu, Batı için bir kaçış ya da bir alternatif olarak değil, bir yüzleşme ve hesaplaşma yeri olarak vardır artık. Çöl, kaçmaya çalışan modern insanı korumak yerine yutmakta, ona başka bir yaşam imkânı sunmamaktadır; çünkü kendi benliğine ve hayatın özüne yabancılaşan bu insan her yere ve her şeye yabancılaşmıştır. Bu sebepledir ki, Port ve Kit, yolculuk boyunca karşılaştıkları faklılıklara hep yabancı kalırlar; Doğu'da Batı'yı görme gibi bir yanlışın içine girerler.

Powles; Coelho ve Malouf örneğinde olduğu gibi, Doğu'yu, modern insanın tüketimine sunulan bir imgeye dönüştürmüyor; karşısına, kendisini gösteren bir ayna olarak koyuyor.

İnce hayat

Cem Mert'e

Yüz kıvrımlarında, ışıltılı bakışlarında, naif yüreklerinde, narin ve serin ellerinde geçmiş zamanın gizemi dolaşan haminnelerin seslerinden yoksun evlerde masal ne arasın? Haminneden, masaldan ve çocuk sesinden yoksun ve yoksul evlerdir bu evler. Hayatı genişleten, güzelleştiren ve yaşanılır kılan güzelliklerden mahrum bu yerlerde doğanlar; masal nedir bilmiyor, masal dinlemiyor, masal okumuyor ve artık masala da inanmıyorlar.

Murathan Mungan'ın *Lal Masalları*'nda söylediği gibi, 'masala inanmayan gerçeğe inanır mı?' Evet, masala inanmayan bugünün çocukları, gerçeği kavrayamıyor, onu da çarpıtıyorlar. Dijital seslerin çarptığı, ekranlardan yayılan ışıkların düştüğü duvarların ortasında mahsur kalmışlar! Nasıl bir şey olduğunu kestiremedikleri bir başarının arkasında koşturuluyorlar. Bilgisayarları, atari oyunları ve yoğun sınav programları var, ama bir Kemalettin Tuğcu'ları yok. Koparılan fırtınaların, gizli bir despotizmle dayatılan gündemin, tüketime sunulan jelâtinli 'doğru'ların altında kalan ve çokça unutulan sahici (ince) hayattan bîhaber büyüyorlar.

Çocukluk gerçeğine vurgu yapıp, bu zenginliği bir kez daha hayatın içine çekmek için çırpınan bir kaç güzel adam, 'yitirilen

çocukluk'tan bahsediyorlar: Çocuklar, çocukluğu yaşamadan ve büyümeden büyüyorlar. Çocuklar, ama aslında değiller; büyümüş gibi davranıyorlar, ama aslında büyümemişler. Narin ve kırılgan dünyaları, büyüklerin anlamsız takıntılarıyla yorgun kirlenip zedeleniyor.

Kendisini dayatan bir gerçeklikte, hayatın gizemine ve şiirine vurgu yapmak... İnadına boyun eğmemek ve kendi yüreğinden vazgeçmemek... Şiir okumak... Artık masal dinlemek mümkün olmasa da, masal okumakla bu boşluğu doldurmak… Borsanın yükseliş ve iniş trendine yabancı kalırken; karın dağa inişini sokağa düşüşünü önemsemek... 'Yazı'nın unutulduğu, 'söz'ün 'söz' olmaktan çıkıp 'gürültü'ye dönüştüğü modern zamanlarda, kelimelerin yazı olup aktığı ve yürüdüğü çizgide yürümek...

Bu hiç kolay değil, çünkü böyle bir tercih sizi kalabalığın dışına atar. Edward Said'in altını çizdiği 'yabancı' ve 'sürgün' yapar. *Kırkikindi*'den beri okuru olduğum Ali Çolak'a sözü getirmek istiyorum. Anlatmaya çalıştığım zor bir tercih yaptığını ve inadına bunu devam ettirdiğini düşünüyorum. Yeni denemelerinin oluşturduğu *İnce Sözler*'i okurken, hayatın karmaşası içinde yorgun düşenlerin kaçırdığı ve hiç önemsemedikleri şiirden, masaldan ve anlamı olan bir hayattan fotoğraflarla karşılaşmanın sevincini yaşadım. Altı çizilen ve çokça vurgu yapılan kaygılara öylesine uzak düşmüş olmalıyız ki, kitap bende bir masal etkisi bıraktı. İşte masalsı hayattan koku taşıyan konular: Kar, ses ve mekân, ev ve seyahat, komşuluk, koku, aşinalık, kaldırım çiğnemek, mezarlar, tren yolculuğu; eylül, şehirler, memleket türküleri, hayatı şiir (roman değil) olan adamlar, binbir sırrı ve gizemi saklayan günlükler; sözlükler, defterler, şiirlerin ilk dizeleri, deneme, sahaflar, kitabevleri, şahsî kütüphaneler, imza günleri, hatıralar, masallar... Ve de ince sözlerde buluşan çok renkli isimler...

İnce Sözler; kültürel ve zihinsel coğrafyamızı sulayan, zenginleştiren birçok isimden yükselen farklı ses ve tınının birbirine

karış(tırıl)masıyla oluşan bir senfoni. Albenili imajlarla gözlerimize sokulan, yığınların yoğun talebiyle bir gerçeğe dönüşen dijital ve sanal dünyanın salvolarına rağmen varlığını sürdüren bir masal adası. Okuyucunun kendisiyle ve hayatla daha çok yüzleşebildiği bir başka dünyaya işaret. Kibrin ve bencilliğin azdırdığı tüketim hastalığından yakasını kurtarmış kanaatkâr ve mutevazı insanların sesleri, şiirleri, acıları ve hüzünleri...

Ali Çolak, yoğun bir karmaşa ve kaosun içinde kalanlara, hayattan kovulan ve unutturulan bir sesle sesleniyor. Büyük laflar etmiyor; küçük ama güzel şeylerle büyüyen hayatlardan bahsediyor.

Çok isim ve çok sesten beslenen bir yüreğin; sokağın kalabalığında değil, içinin kalabalığında yaşayan bir yazarın kaleminden *İnce Sözler*'i edinin derim.

Yaşasın hayat!

Cemil Demir'e

Kimse, hiçbir devlet 'barış'a bütçe ayırmayı aklından geçirmiyor. Barış, üzerinde konuşulan bir 'şey' yalnızca. Oysa 'savaş' öyle değil! Fabrikalar, ulaşım sektörü, parlamentolar, bakanlıklar, temsilcilikler, aracılar, komisyoncular yoğun biçimde hayatı ve hayat seviciliğini (biyofiliya) yok eden 'savaş'a çalışıyorlar. Savaş, büyük bir yatırım alanı. Zihinsel ve diğer beşerî kaynakların çoğu 'savaş'a aktarılıyor. 'Yaşasın ölüm!' diyenler çoğunlukta. Saf bir çelişkidir bu! Yoğun bir tutkuyla 'hayat'a tutunan bireyci anlayışların dünyasında savaş var.

Ancak savaşa çalışanlar ve güçlüler yine de 'barışçı' bir görüntü veriyor, büyük yatırımlarla bu imajı besliyorlar. Savaşı ve şiddeti kaçınılmaz gören, pozitivist düşünce ve seküler paradigmalar iken, bu düşünce ve paradigmalara yaslanan bugünün güçlüleri, bir başka medeniyet ve kültürü 'savaşçı' ilân ediyor. Oysa 'Aydınlanma Çağı'nın hemen öncesinde, 'insanlar neden savaşırlar?' sorusuna verilen cevap, 'insan insanın kurdudur' anlayışında ifadesini bulmuştu. Savaşın köklerini 'bencil insan doğası'nda gören Thomas Hobbes'a göre barış, ancak despotik Leviathan ile mümkün olabilirdi; barışın bedeli özgürlük olacaktı.

Alev Alatlı, *Orda Kimse Var mı?* isimli nehir romanın ilk cildi olan *Viva La Muerte* (Yaşasın Ölüm!)'de, 'Avrupa-Amerikan

medeniyetinin öteki adı ölü seviciliğidir, faşizmdir' diyor ve bu medeniyetlerin bilinçaltlarına, kendilerini oluşturan kaynaklara dikkat çekiyor. Batı medeniyetinin filozofisi ve kaynakları da, insanın zavallı, amaçsız ve de bir 'hiç' olduğunu söylüyor. Bu 'hiç' insan, 'yaşamsal iktidarsızlık ve hiçlik duygusunun dayanılmazlığından, ancak yaratamadığı hayatın yokedilmesi projesinde yer alarak kurtulmaya çalışıyor.' İslamiyet'te ise, âlem, korku, yasak, günah nedeniyle değil, aşk nedeniyle oluşmuş. İnsan lanetlenmiş değil, tersine, Allah meleklerine, 'yeryüzünde kendime bir vekil yaratacağım' diye seslenmiş ve insanı özgür iradesine emanet etmiş: '*İslamiyet'in insanın özgür ve bağımsız olduğunu teslim etmiş olması çok önemli! Bu anlayış, insana duyulan güven onu maddî ve manevî dayatmalara, Büyük Makine'ye karşı durmak üzere yüreklendirir. Dünyanın ve kendisinin sahibi olduğunu; dünyadan, diğer yaratıklardan ve kendisinden sorumlu olduğunu söyler. (...) Seni, senden başka kınayacak kimse olmasa da, yaptığın kötülüğün hiçbir tanığı olmasa da, sürdürmen gereken hayırhah tutum! Bu inancın ima ettiği dünyevî tavır çok önemlidir, çünkü sadizm veya onu izleyen nekrofiliya (ölü seviciliği) Büyük Makine'nin insanın elini kolunu bağladığı, kendi adına düşünmez hale getirdiği ortamlarda yeşerir. Megamachine, üretenle üretileni ayrıştırdığı için insanoğlu günlük mesaisinin sonucunu kavrayamadığı bir kördövüşünün içine itilir, çocuk mamasını da, kimyasal silahı da aynı tavırla üretir! Napalm üretmeyi reddeden bir işçi sınıfı Sovyetler Birliği'nde bile yeşerememiştir. Hiroşima'ya atom bombası fırlatan uçağın pilotu, yaptığı işin sonuçlarını algılayamaz! Karmaşık bir makineyle başedebiliyor olmasının heyecanı içinde İnce Mehmet'in iz sürücüsü gibidir.*'

Varlığa ve hayata anlam yükleyen, savaşı değil barışı işaretleyen, hayatı yaşanılır kılan; insana içkin kötü duyguları terbiye eden İslam'ın 'bir savaş dini', İslamî kaygıları hayatlarının merkezine oturtan müminlerin de 'savaşçı' olarak görüldüğü bir gerçek-

likte yanlışlık vardır. Burada, Fransız Profesör Eva de Vitray-Meyerovitc'le yapılan uzun bir söyleşiden oluşan ve bu yanlışı düzelten bir çalışma olan *İslam'ın Güleryüzü* (Cemal Aydın çevirisi, Şule Yayınları) kitabından bahsetmek istiyoruz:

Rachel ve Jean-Pierre Cartier, iki batılı araştırmacı gazetecidir. Çalışmalarını daha çok dinlerin kalbi uyaran, onaran, ışıklandıran yönleri üzerine yoğunlaştırmışlar. Bu anlamda Hıristiyanlığın, Uzak Doğu dinlerinin, İslam'ın mistisizmini vurgularlar. Komünizm'in bir günah keçisi olma gücünü yitirmesiyle birlikte üretilen kurmaca bir İslâm'ın korkuluk olarak ilan edildiği Batı'da, bu iki Fransız gazetecinin çalışmaları dikkat çeker. En yakın dostlarından şunları duyarlar: '*Hakikaten sizler çok safsınız. Son iki kitabınızda, İslâm'ı hoşgörü dini ve katıksız sûfi dini gibi takdim eden insanları konuşturdunuz. Açın gözünüzü artık. Gerçek İslâm, sizin görmek istemediğiniz İslâm, mollaların veya Saddam Hüseyinlerin İslâm'ıdır. Kin dinidir, Kutsal Savaş dinidir o. Bizi yiyip parçalamalarına müsaade etmezsek, bizimle savaşmak gerektiğini savunan sürekli bir tehdittir o.*'

Bu iki gazeteci, Prof. Dr. Eva de Vitray-Meyerovitch'in; Muhammed İkbal'i, onun aracılığıyla Mevlâna'yı keşfetmesi, arkasından da Müslümanlığı seçmesini getiren hayat hikâyesine ayırdıkları *İslâm'ın Güleryüzü* isimli kitaplarının girişinde yukarıdaki görüşleri aktardıktan sonra şunu derler: '*Mevlâna'nın, Hallac'ın ve Muhyiddin İbn Arabî'nin harika şiirlerini okudukça gönülleri tutuşan bizler de, çok iyi biliyorduk ki, yobazların savundukları İslâm, hakikî İslâm olamazdı. (...) Hıristiyan olan ve kendi geleneğimizden memnun bulunan bizler için, bu fevkalâde hanımefendinin (Prof Eva de VitrayMeyerovitch) yanında, sevdiğimiz bu İslâm'la, sûfilerin İslâm'ı, şefkat ve merhametin İslâm'ı ile karşılaşmak bir saadet oldu.*'

Prof. Dr. Eva de Vitray-Meyerovitch kimdir? Fransız aristokrasisi içinde doğmuş, Katolik mezhebine göre yetiştirilmiş ve bir Yahudi'ye eş olan bu hanımefendi, seçkin tabakaya mensup çocukların okuduğu okullarda eğitim görmüş. O bir profesör; birçok ülkenin pek çok üniversitesinde dersler, konferanslar vermiş. Fransa'nın dünya çapında en saygın bilim ve araştırma kurumu, İlmî Araştırmalar Millî Merkezi'nde yönetici ve uzman olarak çalışmış. Yüzyılımızın en ünlü bilim ve fikir adamlarını yakından tanımış, kendileriyle ortak çalışmalar yapmış. İkbal'i, İslâm'da Dinî Düşüncenin Yeniden İnşası'ndan okumuş. Bu kitabı okurken, İkbal'in 'Üstadım' dediği Mevlâna Celaleddin Rûmî'yi keşfetmiş. Mevlâna'yı keşfettikten sonra da Müslüman olmuş. İkbal'i, Mevlâna'yı, İslâm'ın güleryüzünü Batı'ya tanıtabilmek için klâsik Farsça'yı, Arapça'yı öğrenmiş; bundan sonraki hayatını buna adamış.

İşte kendi ifadeleriyle Prof Eva de Vitray-Meyerovitch:

'*Çevremi kuşatan gelenekçilikten ıstırap duyuyordum ve sorunlarımı rahiplerime anlatacak olsam, bana hepsi de aynı şekilde şüphelerden uzak durmamı öğütlüyor ve bu şüpheleri benden gidermesi için Rabbime dua etmem gerektiğini söylüyorlardı. 18 yaşıma gelip de felsefe okumaya başlayınca, duyduğum bu huzursuzluk dayanılmaz bir hâl aldı. Bu şartlarda gidip kudas âyini yapmak bana nâhoş görünürdü. Onun için hepsinden vazgeçmeyi tercih ettim. İlişkimi kökünden kestim.*'

Mistikleri okuyarak ve Hind felsefesini öğrenerek inanç boşluğunu doldurmaya çalışır ancak başarılı olamaz:

'*Mutlak'ın susuzluğunu çekiyordum ve hayli huzursuzdum. Benim halim, daha ziyade, geceleyin kendisini duyacak birini arayan bir geminin attığı imdat işaretini andırıyordu.*'

İmdat işaretinin cevabı, Bilimsel Araştırmalar Millî Merkezi'ndeyken gelir. Esaslı dostlarından biri olan, İslamabad Üni-

versitesi rektörünün yıllar sonraki ziyaretiyle kendisi için yeni bir dönem başlar:

'*Uzun zaman konuştuk. Yanımdan ayrılırken, bana küçük bir kitap uzattı ve şöyle dedi: Sizin dinî meselelere her zaman ilgi duyduğunuzu biliyorum. Şu kitabı bir okuyun, bu, bizim büyük üstadımız İkbal'in önemli bir eseridir.*'

Bir süre sonra sadece göz atmak niyetiyle okumaya başladığı bu kitabı çok sever, sorularının cevap bulduğunu görür. Bu kitabı o kadar sever ki hemen tercümesine girişir:

'*Müslüman olmuştum, hem de hiçbir şeyi inkâr etmeden. Ne Tevrat'ı inkâr ediyordum, ne de İncil'i. Sadece beni her zaman rahatsız etmiş olan hususları, konsillerin kararlarını, Allah'ın şu gibi veya bu gibi olduğuna karar vermek için Roma'da toplanmış o beylerin dogmalarını bir tarafa bırakıyordum.*'

Müslüman olduktan sonra İkbal'in ve Mevlâna'nın arkasına düşer, izlerini takip eder. Bu iki önemli insanın yaşadığı coğrafyaları tanır:

'*Benim için İslam'ı keşfetmek, kaybedilenleri yeniden bulmak, ayrı düştüklerime tekrar kavuşmak gibi bir şey oldu. Benim kendimi evimde hissettiğim yegâne ülke, meselâ Paris değildir; ben Paris'te hayran hayran dolaşan bir turist gibiyim. Kendimi gerçekten evimde hissettiğim tek ülke, Türkiye'dir; Türkiye'ye ayak basınca, evine tekrar kavuşan bir kedi gibiyimdir.*'

'Mevlâna'nın mesajının oldukça acil ve oldukça evrensel olduğunu düşündüğüm için hayatımı ona vakfettim' diyen Prof Eva de Vitray-Meyerovitch'le yapılan uzun bir röportaj olan *İslâm'ın Güleryüzü*, bazı sorular geliştirmiyor değil. Kitabın isminden hareketle şu soru sorulabilir: Meselâ İslâm'ın bir başka yüzü de mi var; varsa diğer yüzü nedir? Yazarların kitabın giriş kısmında söylediklerinden alıntıladığımız cümlelerinden, İslâm'ın

güleryüzünün dışındaki diğer yüzünün, İran ve Ortadoğu merkezli İslâmî yorumların olduğunu görüyoruz:

'*Müslümanlar ile ilk karşılaştığımızda son derece kaygılıydık. İmam Humeyni'nin akıl almaz sözleri henüz kulaklarımızda çınlıyordu. Derken şimdi karşımızda Müslüman olmuş siz (Prof. Eva de VitrayMeyerovitch) varsınız ve siz bize yalnızca evrensellikten ve sevgiden söz ediyorsunuz.*'

Kitapta, Mevlâna ve İkbal'in anladığı ve yaşadığı İslâm (sûfilerin İslâm'ı-İslâm'ın güleryüzü) ideal İslâm olarak kabul edilirken; 'hoşgörüsüz, şiddet yanlısı, zorla ihtida ettiren, aşırı derecede katı ilkeci ve kadınları köle mesabesine indiren dinî yorumlar' ise İslâm olarak kabul edilmiyor (veya İslâm'ın güleryüzü dışındaki yüzü olarak tanımlanıyor.). Şöyle deniliyor: '*Kemikleşmiş veya gerici olan İslâm'ın kendisi değildir. Kemikleşen veya gerici olan, İslâm'ın izinde gitmeyen sosyolojilerdir.*' Prof Eva de Vitray-Meyerovitch burada sosyolojiye; coğrafyanın reel gerçekliğini, hayatın içindeki duruş biçimini, bakış açısını yüklüyor. İslâm'ın güleryüzü dışında bir başka yüzü yoktur demeye getirerek, eğer varsa diyor; bunu o coğrafyanın İslâm'a getirdiği bir yorum olarak değerlendirmek gerekir.

İslâm'ı yeşil düşman gören ve bunu uluslararası haber ajanslarının geçtikleri görüntülerle besleyen Batı'nın, kurmaca bir gerçekliği inşa ettiğinden bahsetmek mümkün. Ancak İslâm'ın maruz kaldığı bir tehlikeyi; kuralcı, şekilci, donmuş hâle gelmiş bir durumunu da görmezlikten gelemeyiz. Burada Halûk Güngör'ün, Burhan Bozgeyik'in *Meşhur Zalimler* kitabından hareketle yazdığı bir yazıya (*Çatışmacı Dilin Zihniyeti, Matbûat-Mayıs'98*) dikkat çekmek istiyorum. Sayın Güngör sözkonusu yazısında, inançlarımızın özüne ilişkin ciddi bir sapmadan bahsederken şu tespiti yapıyor:

'*İlâhî kaynaklı dinlerin ahlâk, adalet, hak, barış, suhûlet, sükûnet, huzur, vecd, coşku.. gibi 'iyi'liğe dair güçlü bir manevî kasırga estirmesi beklenirken, karşımızda bir dolu husûmet, düşmanlık, kin, garaz, öfke, vahşet, yıkım.. gibi 'kötü'lüğe ait bir hayalet buluyoruz. Basit bir ifadeyle 'Hayy' tecellisi ve hayata ait olma (biyofiliya-yaşamseverlik) yerine; hayatı söndürme ve yok etmeye (nekrofiliya-ölüsevici) endekslenmiş bir hastalık bu.*'

Modernizme yüzeysel karşıtlık, Müslümanların zihinlerini modernizmin yöntemlerine bulaştırıyor. Düşmanlık duygusunu sürekli canlı tutmaya çalışan, sürekli 'kötü öteki'ler üreten bir zihni durumdan, İslâm'ın bir din olarak bireyin içinde inşa ettiği 'olumlu' bir 'iyilik, hayr, doğruluk timsali' olduğunu ortaya koyma hâline sıçramak durumundayız. *İslâm'ın Güleryüzü* kitabı bu anlamda önemli bir çalışma; Allah'ın hayat veren 'Hayy' sıfatının tecellisi olan İslâm'ın altını bir kez daha çizdiği için...

'Hareket'çi filozof

Muhammed Çınar'a

Cemil Meriç, Sezai Karakoç, A. Hamdi Tanpınar, İdris Küçükömer, M.Ali Aybar, Kemal Tahir, Nurettin Topçu, Münir Nurettin, Neşet Ertaş.. isimleri kaç kişinin gündemindedir? Popüler isimler ortalığı hallaç pamuğuna çevirirken dünün birikimlerine sığınıyorum. Ancak Coelho'yu, Tamarro'yu hit haline getiren bir okuyucunun kulağına Nurettin Topçu ismini söylemenin zorluğu da ortadadır.

Geç kalmış bir okumanın ezikliğini yaşıyorum. Daha yeni yeni Nurettin Topçu'nun farkına varıyor ve okuyorum. Herhalde bu utanç sadece benim olmamalı. Kendi çocuklarına bu değerleri duyurmayan, hatta bunu onlardan gizleyen bir ülkenin veya anne-babaların varlığından bahsedilebilir. Ne yazık ki çoğumuz, hayatın kışkırtıcı genişliğine kapalı dar alanların içine doğuyor ve orada büyüyoruz.

Fransızca yazılan ve Türkçe'ye çevrilen İsyan Ahlâkı'nı, Süleyman Seyfi Öğün'ün Türkiye'de *Cemaatçi Milliyetçilik ve Nurettin Topçu* isimli doktora tezinden sonra okumuştum. Prof. Mehmet Kaplan'ın ifadesiyle, 'katı hiçbir ideolojik doktrine bağlı olmayan Anadoluculuk' hareketinin önemli isimlerinden Nurettin Topçu'nun diğer eserleri *İsyan Ahlakı*'ndan iki yıl sonra

yayımlandı: *Yarınki Türkiye, Ahlâk Nizamı, Türkiye'nin Maarif Dâvası, Var Olmak*... Kalabalıkların okuyabileceği bir isim değil Nurettin Topçu; o, Türkiye'nin sahici gerçekliği üzerinde düşünen insanların bir yazarı olabilir.

Nurettin Topçu, 'ruhçu ve mistik düşüncenin fikrî ve felsefî temellerini araştırır. Teknik ve makine medeniyetine karşı duyulan ihtirasın asrın insanını boğduğunu, insanın kurtuluşunun ancak kendine dönüşüyle mümkün olabileceğini' söyler. Bu istikamette kalb ahlakının ve iradenin felsefesini yaparken, Anadoluculuk'un içtimaî ve iktisadî yönlerini ortaya koyar. Bu yönüyle, farklı kültür ve kimlikleri olan coğrafyaların 'teknik medeniyet'le birlikte farklılıklarından sıyrılacağını ve aynılaşacağını söyleyen Ziya Gökalp'e ters düşer. Türkiye'nin kültürel farklılığına dikkat çeker; tezleriyle bu yönünü besler. Nurettin Topçu, 'Türkiye'de çeşitli fraksiyonları (ırkçılıktan aşırı batıcılığa kadar) bulunan milliyetçilik anlayışına karşı çıkarak tarihî-külterel-içtimai yapımıza uygun bir milliyetçilik' öngürür. Orhan Okay, *Hareket* dergisinin *Nurettin Topçu Özel Sayısı*'nda, onun milliyetçilik görüşünü şu cümlelerle ifade eder: '*Hoyrat ve kaba bir şovenizmin yerine, kaynağını önce insana, sonra İslam'a dayayan spritüalist bir milliyetçilik... Ancak, onun eserlerinde milliyetçiliğimizin şu veya bu hususu hakkında madde madde, komprime bir bilgi arayanlar boş dönerler. Eserlerinde belki felsefeciliğinden, bu kelime kifayetsizdir, filozofluğundan gelen derin, sanatkârane ve şiir dolu bir milliyetçilik vardır.*'

Nurettin Topçu, İslâm ahlâkı ve iktisadiyatından hareket ederek çok ilginç, ilginç olduğu kadar da beraberinde önemli tartışmaları getiren çıkarımlar yapar; 'mistik sosyalizm adı verilebilecek olan Anadolu kültür ve medeniyetine dayalı bir görüş' savunur. O, 'sosyalizmin bir kul hakkı davası, bir cemiyet düzeni meselesi olduğunu, ismi ne olursa olsun, İslam'ın iktisadî prensiplerinin cemiyet hayatına tatbikinin zarurî şekli' olduğunu

söyler. Milliyetçiliğin yeniden tarifine çok önemli katkılar yapan bir düşünürün, kendi karşıtı(ymış gibi görünen) bir düşünceyle ortak paydalarda buluşması, bunu ortaya koyabilecek cesarete sahip olması onun önemini gösteriyor. Topçu, kamplaşmacı ve sınırları çok keskin kategorik tanımlar içinde yer almamış; hür düşüncenin, sahih bilginin içinde kendini tanımlamış. Süleyman Seyfi Öğün, *Politik Kültür Yazıları/Süreçler-Kişiler* kitabında bu anlamda çok önemli bir ayrıntı sunuyor: '1965 seçim sonuçlarının açıklandığı akşam, M. Ali Aybar'ın seçimi kazanıp meclise girdiğini öğrenen Nurettin Topçu, etrafındakilere; 'Elhamdülillah! Adamoğlu bir adam meclise girebildi' der. Öğün, bu insaflı tavrın arkasında, İslam'ın inceliğiyle yoğrulmuş Osmanlı terbiye geleneğini görüyor.

Nurettin Topçu'nun altmış yıllık hayatı ve zihinsel sürecini en iyi tanımlayan bir kavram var: *Hareket*... Topçu ile birkaç ismin tanımladığı ve beslediği 'Anadoluculuk' fikri, bir zaman sonra daha çok 'Hareket' ismiyle bilindi. Önemli bir tanımlamaydı, çünkü hareket, varlığın ifadesiydi. Kozmos ve hayat her zaman hareket halindeydi. Nurettin Topçu *Var Olmak* kitabında, '*Var olmak, düşünmek ve hareket etmek demektir.(...) Hürriyetim, hareketimin varlığı sayesinde vardır ve hareketle birlikte kendini gösterir. (...) Varlık, sanki hareketle beraber var olmuştur ve ebediyen ondan ayrılmamaya mahkûmdur.*' diyor. Sürekli hareket halinde olan varlığa, hareket ederek (yenilenerek, gelişerek, kendini gerçekleştirerek) katılmanın bir mecburiyet olduğunu söyleyen Topçu, '*Eğer bizzat kendi hareketimle kımıldanmazsam, bende veya dışarıda bana muhtaç olmadan hareket edecek şeyler var; ve bensiz hareket eden herhalde benim aleyhime hareket edecektir.*' der. '*Sulh bozgunluktur; hareketin mühleti ancak ölümdür.*' diyen Topçu, hareket için şu prensibi kabul eder: '*Tam ve gerçek hareket, her defasında, en iptidaî bir karar ve feragatte bile, bütün âleme yayılış, oradan da sonsuzluğa geçiş, sonra sonsuzluktan aldığı*

kuvvet ve bütün âlemden aldığı ibretle, aynı zamanda zekâ ile iradenin bütün kuvvetlerini kullanarak, tekrar kendi ferdî âlemimize dönüş ve bu noktadan âlemle temastır.'

Hareket etmek, eylem içinde bulunmak, aksiyoner olmak... Hayatın içinde bu şekilde yerini alan duruş biçiminin öncesi yok mu? Düşünceyi erteleyen hareketin, kavramlara oturmayan eylemin, çok da objektif olmayan aksiyonun getirisi sadece yıkım olmaz mı? 'Hareket'i önceleyen ve bunu bir dil olarak geliştiren Nurettin Topçu, düşünceyi 'hareket'in neresine yerleştiriyor? Okuyalım: '*Düşünceye gelince, o da bir harekettir. Hareketlerimizin içselleşmesi ve iç yaşayışımızın sonsuzluğuna sığınması hâlidir. Filhakika düşünce, gerçek ve olgunlaşmış bir harekettir; bütün hareketlerimizin başlangıcı ve sonudur.*'

Şöyle söyleyebilir miyiz? Nurettin Topçu'nun teorisi, pratiğinin sonrasında gelişir. Burada akla bazı sorular gelmiyor değil. Mesela hareketi önceleyen, sonra hareket merkezli bir düşünce geliştiren bu tarz hareket pragmatizme açık bir kapı bırakmıyor mu? Düşüncenin hareketinden çok hareketin düşüncesi sözkonusu olacak ve bu, zaman içinde tevillerle sahihlikten uzaklaşmayacak mı? Zira bir düşünceye yaslanmaktan çok, kendini günün mevcut diline uyarlayan hareketlerin tanımlanabilirliği de zordur.

Nurettin Topçu'nun vurgu yaptığı 'hareket', Türkiye'de yaşadı mı veya karşılığı nedir? Bu soruya tatmin edici görüntü ve cevaplar bulmakta zorlansak da, *Hareket* dergisi sonrasında çıkan *Dergah* dergisi çevresinde kümelenen entelektüel hareketi görüyoruz.

Cemil Meriç ne kadar haklı: 'Sağ' okumuyor, 'sol' da bu kalemlere hep yabancı kalıyor.

Dönüş yok!

Mümin Şener'e

Cemil Kavukçu, 80 öncesinin 80 sonrasına armağan ettiği yalnız ve yorgun bireyi *Dönüş*'le anlatıyor. Öyle görünüyor ki; az ütopya, biraz idealizm ve çokça misyonerlikle piş(iril)en yanılgının etrafında kurulan, oradan beslenen ve sonra da militanlaşan bireyin hikâyesini daha çok okuyacağız.

Bu coğrafyada sağlıklı bireyin oluşması, zamanın içine kendi sözünü bırakması çoğu kez imkânsız olmuştur: İrrasyonel kavramlara dönüştürülmüş insansız dar alanlarda birey tek cümlelik komutların nesnesi haline gelmiştir. Bireysel varoluşların kitlesel coşkunluklar içinde eridiği bu dönemlerde; değerler, ölmek ve öldürmek üzerinde anlam kazanmış; insanlar kurşun asker gibi, kendilerine öğretildiği gibi durmuş ve bakmışlar. Hayat garip bir suç ve ceza oyunu tarafından teslim alınmış; insan teki ise, iktidar oyununun bir parçası durumuna indirgenmiş.

Bu topraklarda, nicel anlamda birbirinden kopuk ve uzak; nitel açıdan ise, birbirine yakın ve benzer 'biz'lerin kavgası yapıldı; birçoğumuz(un yakınları) bu kavganın ya merkezinde ya da kıyılarında yer aldı. 'Taşranın cemaat köyünden metropolün birey hücresine savrulup da tutunamayanlar, yeni cemaatler (sağ-sol) oluşturdular. Sloganlar, gerçekliği perdeleyen bir sahte güvenlik alanı ve prozac etkisi bırakıyordu. Sonuç; tabii ki ıskalanan bire-

yin titrek gölgesi. Ellerinde dünya görüşlerinin turnosol kâğıtları, tanımlıyor ve tavır alıyorlardı, çünkü çok aceleleri vardı. Kurtarılacak bir ülke ve kurtarılacak insanlar kendilerini bekliyordu.' Yine sürüyor bu yanılgı. Bireyin altını değil üstünü çizme zihniyetine kurban olanların ergeç kendileriyle yüzleşip içinde boğulacakları bir kâbus bu. Dün de öyleydi, bugün de...

Dönüş, Cemil Kavukçu'nun ilk romanı; yaşanan bozgunun tortularını eşeliyor. Doğrusu bir romanın (veya bir romancının) ders verme, ibretlik malzeme sunma gibi bir işlev yüklenmesi pek sıcak değil; ancak yorgun bireyin romanının yazılıyor olması (en azından bireyi vurgulaması bağlamında) sevindirici. *Dönüş* için aynı şey söylenebilir mi? Önce arka kapak yazısını okuyalım: '*1980 öncesi çalkantılı dönemin yıktığı, dört bir yana savurduğu genç insanlardan biridir Vedat. İnandığı her şeyi ve herkesi, hatta kendi benliğini ve kimliğini bile yitirmiş, çökmüş yaşamıyla başbaşa kalmıştır. Bir yol ayrımındadır; devam edip etmemeye karar vermesi, kendi içine yapacağı bir dönüş yolculuğuyla belli olacaktır; bu yolculuğun başlangıç noktası da doğduğu, büyüdüğü, köklerinin olduğu yerdir. (...) Roman bir dönem ve o dönemin yıprattığı insanların ruhlarında ve hayatlarındaki yıkıntılar karşısında düşünmeye zorluyor.*'

Dönüş'te, arka kapakta yazılanların karşılığı yok. Vedat'ın köy(ün)e dönüşü içe dönük bir yolculuğu gerçekleştirmiyor. Ne bireysel bir hesaplaşma yapabiliyor ne de hayatın gerçekliğiyle yüzleşiyor. Tanımlarına, kavramlarına, duruş biçimine dair yeniden düşünmeye girişmiyor. Çocukluğunun sokaklarını adımlarken, terkedilmiş evlerinin odalarında gezinirken racon kesen çocukluk arkadaşıyla, göbek bağlamış alkolik zabıta memuru İlhami'yle karşılaşıyor. Her şeyi bırakmış, kendini koyuvermiş arkadaşına içten sitemler ediyor. Çocukluğuna dönüyor. Ütopyasının yanılsamasından kurtulamıyor; bir kez daha 'öteki'yi, yani 'düşman'ı tanımlıyor. Çocukluk arkadaşı Nedim için şunları sa-

yıklıyor: '*Görsen tanıyamazsın Ayı'yı, çünkü göbeğine kadar çember bir sakalı var. Allah'ın askeri oldu anlayacağın, alnı secdeden kalkmıyor. Şalvar gibi bir pantolon, üzerine de cüppeye benzer acayip bir palto giyip dolaşıyor. Abisi de pilot, o da tarikattanmış diyorlar, buralarda çok yaygın. Doktorundan eczacısına, pezevenginden kumarbazına kadar tarikatçı oldu ortalık. Kendilerinden olmayanları kör testere ile kesecekleri gün için bileniyorlar.*'

Tam bir paranoya!...

Ülke kurtarmanın, farklılıkları bastırmak ve herkesi kendine benzetmek anlamına geldiğini düşünen Vedat'ın bir gözlemi daha: '*Görüş alanına iki kadın giriyor şimdi. İki böcek. Ayakları insan ayağına benzeyen kapkara yaratıklar...*'

'Öteki'yi ayı, böcek, kapkara varlık gibi gören Vedat, bir anlamda gerçeklikten kaçmak (köyünden ayrılmak) istediği için, kentteki kabilesine karışacağı günü sabırsızlıkla bekliyor. Dava arkadaşı, yoldaşı Serdar'dan, 'Kötü günler bitiyor, İstanbul'da dostlarının arasında olacaksın. Güzel bir ortamımız var; görünce beğeneceksin' notunu alır almaz, İstanbul'a, küçücük adasına kaçıyor.

Dönüş; Vedat'ın ütopyaya kaçışı anlamına geliyor. Vedat ise, varlığını hayatın keskin çizgileri içinde test etmeyi göze alamayan, ömür boyu doğru sandığı bir hayalin kucağında körkütük sızan birini karşılıyor.

Cemil Kavukçu, keşke M. Naci Bostancı'nın *Işığın Gölgesi* (*Ötüken Yay., 1996*) isimli romanını okusaydı..

'Ön-insan'lar ve kurtlar

Mustafa Kaylı'ya

Alev Alatlı, *Schrödinger'in Kedisi*'nde, birçok yeni kavram geliştiriyor. 'Ön-insan' bunlardan biri. Bu kavramın içini ise şöyle dolduruyor: İnsan bir ailenin içine doğduğu gibi, birbirinden yalıtılmış düşünce grupları içinde gözlerini açıyor. Orada kendisine kimlik ve sloganlar lütfediliyor, o da bunları alıp başına koyuyor. Kısa bir süre sonra bu kimliklerin gözükara savunucusu oluyor. Varoluşsal problemlerle yüzleşmeden. Hayatın 'ne'liğine dair soruların ardına düşmeden. Bir diğer düşünce küresindeki insanların da bazı 'doğru'lara sahip olabileceğini düşünmeden... Ne kadar 'iyi', 'güzel' ve 'doğru' varsa hepsine sahip olduğunu sanır. 'Öteki'nin lafını bile etmez, çünkü onlar cehennem ve tukaka. Konuştuğu ve kavgasını verdiği 'doğru'lar, kendisine lütfedilmiş şeyler olduğundan, 'kendisi' diye bir şeyden bahsetmek mümkün değil! İç enerjisiyle oluşan bir yapısı olmadığı için, hâlâ 'insan' olamamış bir 'ön-insan'dır. Alatlı mealen der ki: Herkes 'ön-insan' olarak doğar! Hayata ve varoluşa dair kendi sorularıyla bulduğu bir anlam dizgesine sahip olanlar ancak 'insan' olur!...

'Ön-insan'ların sözü ele geçirdiği bir yer burası. Çok fazla renge ve farklılıklara sahip bu yerde, 'siyah'tan 'beyaz'a, 'beyaz'dan 'siyah'a sarkan hegemonik dilin mağdurları 'insan'lar var.

Bu yerin sosyal bilimcileri hem şanslı hem de şansızlar. Şanslılar çünkü gün geçmiyor ki, bu yerde sosyal bilimlerin konusu olabilecek yeni olgular oluşmasın. Şanssızlar çünkü burada yaşananları kavramlaştırmak neredeyse mümkün değil. Mesela, 'kız çocuklarını okutmuyorlar!' gibi bir iddiayla tukaka görülen insanların çocukları, yıllar sonra, bu sefer hakim söylemin savunucuları tarafından okullarından kovuluyorlar. Genel geçer renklerin dışında farklı bir renk veren insanlara kapıyı göstermek adına hukukun canı çıkarılıyor. Bu, sosyal bilimcileri hem kışkırtan bir olgu, hem de bu insanlara karşı takınılan anlaşılmaz tavrı kavramlaştırmak mümkün olmadığı için kahreden bir durum.

Kimileri her şeye rağmen direniyor; tercihlerine sahip çıkıyorlar. Bitirilmeyen okullar, anne ve babaların yoğun baskısı, heyecan vermeyen bir çevre, derin bir sessizliğe gömülmüş ev içleri.. hiçbiri onları hakim rengin içine çekmiyor. Hür tercihleriyle edindikleri kimliklerden vazgeçmemekte ısrar ediyorlar. Doğrusu yaralayıcı bir durum; psikiyatriye malzeme olan insanlar çoğalıyor. Bir mektuptan kısa bir bölüm aktarmak istiyorum. O bir 'insan' ve 'ön-insan'larla problemi var:

'*Geçen sene Sakarya'daydık; oradaki üniversitede Fizik bölümünde okuyordum. Başörtülü olduğum gerekçesiyle ikinci senemin son final imtihanlarına alınmadım. Başımı açmak istemedim, çünkü büyük zorluklarla bunu başarmıştım. (...) Zaman zaman düşündüm, fakat bir türlü olmadı; ne namaz beni bıraktı, ne de başörtüsü. Elimde değil! Baktım olmayacak, yüreğimin götürdüğü yere gitmeye karar verdim; ailemin ve çevremdekilerin tepkilerine rağmen okulu bıraktım. (...) Deprem hayatımı döven ikinci bir güç oldu. Çok bildiğim, aşina olduğum bir şehirden kopartıp beni Ankara'ya fırlattı. Şimdi hem yalnız, hem de büyük sözü dinlemediğim için azarlanan, eve kapatılan biriyim. (...) Ama yine de yenildiğimi kabul etmiyorum. Bir umut rüzgârı beni teselli ediyor. Korku ve ümit arasındayım.*'

Tercihlerini sürü içinde boğdurmak istemeyenleri bekleyen bir şeydir bu. Yüreğinden ve tercihinden yana durduğunda kendini sürünün dışında bulursunuz. Buna bir diyeceğiniz olmaz; 'kendi'nin hatırına yalnızlığı kabullenirsiniz. Sürünün sahipleri sizi yine yalnız bırakmazlar! Korkuturlar! 'Sürüden ayrılanı kurt kapar!' derler.

Ve bu masal hâlâ anlatılıyor.

Gerçi anneler artık masal anlatmıyor ama yığınları derin bir uykunun içinde tutmak adına 'sürüden ayrılanı kurt kapar' masalı hâlâ gündemde tutuluyor. Soru sormayan, kişisel serüveniyle ayrışmayan, daha uysal duran insanlar olmamız isteniyor. Çünkü sürü olursa, sürünün sırtında yükselen ve emeğinden beslenen güdücüler olur. İletişim çağı söylemine sebep onca cihaz (yazılı ve görsel medya, bilgisayar ve uydu teknolojisi) aslında birer sürü oluşturucusudurlar; sahiplerinin, yani güdücülerin niyetlerini şık maskelerle gizleyen birer illüzyonist. İnsanı ve toplumu kendilerince tanımlıyor, nasıl olmamız ve nerede durmamız gerektiğini gizliden gizliye dayatıyorlar. Tek tarz beğeniye kilitlenmiş ve aynı yürüyüş kolunda yürüyen bir sürü oluşturarak, güdülebilir global bir dünya inşâ ediyorlar. Genel geçer kabullerin dışında daha öznel, daha şahsî, daha farklı bir yürüyüş koluna girenler ise kurt masallarıyla korkutuluyor; olmasa, tukaka ilan ediliyorlar. Modern güdücülerin tacizi altında yaşıyorlar bugün.

Kurtlara atacak taşlar yada kurtların ulaşamayacağı özel korunaklar edinmediğimiz için korktuğumuz doğru, ancak sürü yaşamının o tek düze, ama zahmetsiz ortamı bize daha çok cazip geliyor. Sürüye katıldığınızda, yani kendinizden vazgeçtiğinizde; sesinizi kıstığınızda, kokunuzun üzerini örttüğünüzde, renginizi gizlediğinizde.. bir ölüm sessizliği sarar sizi. Ne, niçin, nasıl, nereye, kim? sorularının içinize bıraktığı sıkıntıdan kurtulursunuz. Sizin adınıza artık başkası düşünür; ne yapmanız ve ne olmanız

gerektiğini onlar söyler. Kafanızda soru (düşünme zahmeti), sırtınızda da yük olmadan size yola düşmek kalır sadece.

Bediüzzaman, sırtında yük kafasında ise yol rehberi olabilecek düsturlar olan bir yolcuya karşılık, rahatı tercih ettiği için kafasını ve sırtını boşaltan bir yolcudan bahseder. Ağırlıktan yoksun tüy gibi, kâh sağa kâh sola sürüklenip giden bir yolcudan.. ve o yolcunun aldatıcı rehavetinden sonraki hüsrandan.

Bir şeylerden haber veren, bizi bir yerlere çağıran içimizdeki sesin verdiği vicdanî duyarlılığı, kalabalıklardan yükselen uğultunun içinde boğdurduğumuzda rahatlayacağımızı sanıyoruz. Belki o zaman kurtlar bizi kapmıyordur, ama yine kurtulmuyoruz! Bu sefer kalabalıklar bizi kapıyor.

Otoriteni söyle, sana...

Celal Fedai'ye

İsmet Özel, *Zor Zamanda Konuşmak*'ta, Çinli bir bilgenin ilginç bedduasını aktarır: *İlginç bir çağda yaşayasın, emi!..* Hakkında gelemediği insanları; kavramların yerinden oynadığı, temel insanî değerlerin çözüldüğü, insanları bir arada tutan şeylerin ortalıktan çekildiği çağlara havale eden Çinli bilge, 'ilginç bir çağ'da yaşamanın kahrediciliğini biliyor olmalıydı.

İlginç bir çağda yaşadığımızı söyleyebiliriz. Galiba bize de beddua edildi. Anlamın buharlaştığı, faydanın merkeze alındığı bu çağda, gelişmeci anlayışın doymak bilmeyen oburluğu, insanın mutsuzluğuyla besleniyor. Mutsuzluk üzerinde yükselen sanayi ve iletişim çağı, doğrusu ilginç bir çağ. Ancak sadece ilginç bir çağa tanıklık etmiyoruz; aynı zamanda ilginç bir ülkede de yaşıyoruz. Türkiye'yi, Türkiye'deki devlet-birey ilişkisini tanımlamakta zorluk çekiyoruz. Çünkü bir olguyu tanımlamak, kavramlardaki karşılığıyla mümkündür; kavramlara yerleştiği kadarıyla tanınabilir. Oysa Türkiye; kavramlara, sosyal bilimlere ve insanın bizatihi kendisine başkaldıran ilginç bir ülke. Doğrusu Türkiyeli düşünür ve sosyal bilimciler çıldırıyor olmalılar. Öyle sanıyorum ki, Türkiye'nin pratiğindeki insan hakları fotoğrafını

ve yaşanagelenleri tanımlayabilecek, kavramlara oturtabilecek bir sosyal bilimci çok azdır.

Türkiye'de kim ne yapıyor? Yapılanlar ve karşı çıkışlar hangi zemin üzerine oturuyor? Erk sahiplerinin içinde oldukları form, kullandıkları dil hukukî olabilir, peki insanî midir? Türkiye'de otorite kim? Hukuk mu, adalet mi? Devlet mi, millet mi? Her şeye rağmen sokaklara dökülmeyen, tepki göstermeyen insanlar nerede duruyorlar?

Richard Sennett'in *Otorite*'sini okuyorum

Sennett, 'modern toplumun duygusal bağlarını konu alıyor' dediği bu kitabında, otoriteyi temel gereksinim görüyor. Çünkü diyor; insanların kendilerine yol gösterecek ve güven verecek bir otoriteye ihtiyaçları var. Bir yerlere sığınma, bir yerlere ait olma duygusundan, kendini adayıştan bahsediyor.

İnsanların kendi içlerinde (yalnız ve tek başına), bir yürüyüşe çıkmaktan, hayatla ve sorularla yüzleşmekten korkmaları, otoriteye olan bağlılıklarını geliştiriyor; otoritesiz kalmak onları korkutuyor. Bir anlamda 'özgürlükten kaçış' gerçekleşiyor; özgürlük, güvenlik duygusuna feda ediliyor. Ancak günümüzde otoriteye ilişkin bir korku daha var: Var olan otoritenin kendisinden duyulan korku... Aile içinde olsun, genel olarak toplumda olsun, otoritenin özgürlüklerimize yönelik bir tehdit işlevi görmesinden duyulan korku... Paradoksal bir durum sözkonusu; otoriteye olan gereksinim ile otoriteye ilişkin korku arasında gidip geliyoruz.

Max Weber, en genel biçimiyle, '*iktidar koşullarını yorumlama, bir güç imgesi tanımlamak suretiyle denetim ve nüfuz koşullarına bir anlam verme çabası*' olduğu ifade edilen otoritenin, üç tür algılayış kategorisine sahip olduğunu söyler. Birinci kategori, 'çok eski geleneklere ve kurumsallaşmış inanca' dayalı geleneksel otoritedir. Bu otorite biçimi, toplumların kültürel kodlarında gizlidir; içine doğduğunuz toplum, doğar doğmaz sizi ta-

nımlar; size bazı kimlik kodları verir. İkinci otorite kategorisi, yasanın ve aklın doğurduğu otoritedir. Bu otorite, 'kuralların yasallığına ve bu kurallara göre yönetimi elinde tutanların emir verme hakkına inanma'ya dayanır; bir devlet başkanı ya da bir patron tarafından temsil edilir. Üçüncü otorite kategorisi ise, 'adayışıyla kendini tanımlayan insanlardan oluşan topluluğun, bir bireyin kutsallığına ya da kahramanca gücüne, örnek alınacak bir kişi oluşuna ve onun ortaya koyduğu düzene tümüyle teslim olmasına' dayalıdır.

İnsanlar otoriteye neden ihtiyaç duyarlar? Otoriteden niçin korkarlar? Otoriter ilişkilerin olmadığı bir toplum kurma tasarısı gerçekçi midir? Basit bir karşı çıkma bizi otoritenin olumsuzluklarından korumaya yetmediği gibi, onu gerektiği gibi değerlendirmemizi de engelliyorsa ne yapabiliriz?

Richard Sennett bu sorulara cevap ararken insanların otoritelerle kurduğu özel ve kurumsallaşmış ilişkilerin tarihsel ve sosyo-psikolojik bir panoramasını çiziyor. Anne-babayla çocuk arasındaki gibi kişisel, işverenle işçi ya da devletle vatandaş arasındaki gibi toplumsal ilişkilerde otoriteyi tanımadan reddetmenin insanları ne tür çıkmazlara sürüklediğini anlatıyor. Hegel'in ünlü köle-efendi ilişkisi hakkındaki çözümlemesinden yola çıkarak, öncellikle otoriteyi bir 'öteki' olarak görmeyi bırakıp tanımayı, onu 'görülür, anlaşılır' bir hale getirmeyi denememizi öneriyor. Hiçbir otorite ilişkisi içermeyen bir dünya kurmaya çalışmanın, insanın toplumsal bir varlık olması yüzünden, mümkün ve anlamlı bir çaba olmadığını söylerken, asıl önemli olanın otoriteyi tahakküm aracı olmaktan çıkarıp, diğer insan(lar)a karşı kayıtsızlık içermeyecek bir biçime dönüştürmek olduğunu ve bunu da ancak otoriteye maruz kalanların yapabileceğini vurguluyor. Bu dönüştürmeye hizmet edebileceğini düşündüğü birkaç somut öneri getirirken aslında daha çok şey yapılabileceğini belir-

tiyor ve hepimizi otoriteye karşı hayal gücümüzü kullanmaya çağırıyor.

Sennett, otorite(r)lerle kuşatılmış, 'bireyin çiçeklenmesi'ni imkânlı kılmayan hayatların eşiğinde yaşayan insanlara çok şey söylüyor.

Ayağa kalk Meletus!

Necmettin Evci'ye

Yazmak, hayatın dışına çıkıp hayatı anlama ve tanımlama çabasıdır; bir yere çekilmeyi, inzivanın sükûnetini gerektiriyor. Bu yönüyle yazmak aksiyonerliği biraz yadsır; 'anlama'yı öncelediği için 'yapma'yı erteler. Konuşmak ise, hayatın içinde gerçekleşen bir eylemdir; düşünceden çok biraz harekettir.

Yazmanın getirisi çok sonradan görünür; konuşma ise, yapma hâlini ifade ettiği için kendisiyle birlikte değişimi hemen gerçekleştirir. Bu sebeple statükocu nazarlar, hareket sahiplerini düşünürlerden (düşünürlerin konuşmacı, konuşmacıların da düşünür olmadığını söylemiyoruz) çok daha tehlikeli görmüş ve onlara karşı daha radikal çözümler geliştirmişlerdir. Tarih böyle diyor; *Sokrates'in Savunması*'nda bunu okuyoruz.

Sokrates'in belki de yazmaya vakti olmadı ya da özellikle konuşmayı seçti. Sokrates konuşan adamdı; içine doğduğu hayatın dilini Atina'nın reel gerçekliğine vurduğunda ayrımına vardığı çelişkileri söylüyor, kendince daha doğru olanı vurguluyordu. Kısa sorularla diyalog yolunu benimseyen Sokrates, etkileyici bir üslupla geliştirdiği mantık örgüsüyle, muhatabına önce kendi fikrini çürüttürüyor, ardından onu istediği noktaya getiriyordu.

Zamanla Sokrates'in etrafında gelişen ve Atinalılarda karşılık bulan söylem, Atina'nın hayatına sinen statükocu yapıdan

taşlar düşürmeye başladı. Çok geçmeden beklenen gelişme oldu; herhangi bir sebeple bir yerlere konumlananlardan biri olan Meletus, Sokrates'i, 'gençleri ifsat etmek'le suçladı. Meletus, ancak mevcud yapının devamında var kalacağı için, mevcut yapıya dönük soru geliştirip uyumu bozanların varlığına tahammül edemezdi.

Meletus, zamanın herhangi bir diliminde yaşamış ve ölmüş öznel bir şahsiyetten çok, kendilerini neslin koruyucusu sananları karşılıyor. Bunları iyi tanıyoruz! Diktikleri elbiseyi neslin bedenine geçirdikten sonra sadece bir şey isterler; neslin, çizilen çerçevenin içinde uyumlu bir nesne olması...

Meletus haklıydı, çünkü Sokrates gençleri ifsat(!) ediyordu: Yanına çağırdığı, yanına gittiği her gence, güdüsel bir hayatın boşluğunu gösteriyor ve düşünceyi işaretliyordu. Sokrates'e bulaşan her genç de; silkiniyor, bedenine geçirilen kaskatılığın döğmelerini çözüyor, kendine ve hayata ilişkin sorular geliştiriyordu. Meletus'un rahatsız olması doğaldı, ancak rahatsızlığı, gençlerin ifsadından çok, onların kendi yapıları için tehlike olmaya başlamalarıydı.

Sokrates konuşarak suç işliyordu! O halde yargılanmalıydı.

Eski Yunan filozofu ve soylu bir ailenin oğlu olan Eflâtun (Platon), hocası Sokrates'in Meletus'un ihbarıyla mahkemelik oluşunu, mahkemedeki savunmasını, son günlerini yazar. Sokrates'in Savunması adını taşıyan bu kitap, Euthyphro, *Sokrates'in Savunması*, Krito ve Phaedo bölümlerinden oluşuyor. Euthyphro'da, mahkeme binasının dışında davası için bekleyen Sokrates, Euthyphro ile karşılaşır. Bir din bilgini olan Euthypro, babasını adam öldürmekle dava edeceğini söylemektedir. Sokrates, Euthyphro'nun nasıl olur da böyle bir işin dinî görevlerle bağdaştığına emin olduğunu araştırıyor. Sonuçta, dine uygunluğun doğası hakkında bir tartışma çıkar.

Meletus'un suçlamasında iki iddia vardı. İddianın birinci bölümü, Sokrates'in sapkın bir mezhebe sahip olduğuydu; ikinci ve daha ciddi bölümü ise, Sokrates'i gençlerin kafalarını ifsat etmekle suçlayan kısmıydı. İddia, başlıca dinî ve siyasî düşmanlığa dayanıyordu. Kitabın ikinci bölümü olan Sokrates'in Savunması üç ayrı söylevden oluşuyor: 1) Sokrates'in kendi savunması. 2) Ceza için önerisi. 3) Mahkemeye son hitabı.

Mahkeme, Sokrates'i suçlu bularak onu ölüm cezasına çarptırır. Sokrates, baldıran zehirini içerek hayatına son verecektir. Ancak Atina'nın o sırada gelişen özel bir durumu sebebiyle infaz zorunlu olarak bir ay ertelenir. Cezanın infazındaki bu gecikme Sokrates'in düşmanlarını korkutur; Atina'nın dışına kaçacağını düşünürler. Sokrates'in çok yakın arkadaşları, bunlardan biri olan Krito da, bu gecikmeden yararlanarak Sokrates'i hapishanede ziyaret eder. Sokrates'e, bu cezanın adil olmadığını, Atina'nın dışına kaçmasını, bu konuda kendisine yardımcı olmak istediklerini söyler. Sokrates ise, Atina'yı çok sevdiğini, karara, dolayısıyla devlete saygısı olduğunu, kaçmayacağını anlatır. Kitabın üçüncü bölümü olan Krito diyalogu, Sokrates'in karakterinin diğer bir yönüne ışık tutuyor: Düşünür olarak değil, ilâhi bir görevi yerine getiren ve Tanrı'ya güvenen, fakat basitçe, adaletsiz bir şekilde mahkûm edilmesine rağmen, devletin kanunlarına itaat ederek hayatını vermeye razı iyi bir vatandaştır Sokrates. Kaçma düşüncesinin anlamsızlığını vurgulayan Sokrates'in hapishanedeki son gününün hikâyesi bir görgü tanığı tarafından (Phaedo), bir grup filozof arkadaşına anlatılır. Phaedo'nun anlattıklarından oluşan kitabın son bölümü, söylenen ve yapılan şeylerin basit bir rivayetinden veya asil bir ölüme övgüden ibaret değildir; her yolu kullanarak ruhun ölümsüzlüğüne olan inancı teşvik çabasıdır. Kitabın bu bölümü olan Phaedo, Sokrates'in vasiyetnamesi gibidir.

Zaman ve mekân değişiminin ne önemi var? Zamana ve mekâna içkin sesi kısmak ne mümkün? Sokrates'in bıraktığı yerden sözü alan kaç kişi yaşadı/yaşıyor? Her söz sahibinin karşısına kaç Meletus çıktı?

Konuşanlar hep oldu: 'Yaşasın ölüm!' diyenler hemen her zaman birilerine uzandı, birilerini ölüme doğru çekti. Şimdi şu iki soruyu sormanın tam zamanı: Zaman kimi haklı çıkardı/çıkarıyor? Yaşanılası bir hayatı kim işaretliyor? Meletus mu, Sokrates mi?

Ayağa kalk Meletus! Hesap ver!..

Duy artık!..

Serdar Güneş'e

Andre Mauroıs, *Yaşama Sanatı*'nda şöyle der: '*Yaşam bir soru gibi duruyor karşımızda. Bu çetrefil düğümü çözemediğimiz için karantinaya alınmış bir dünyada yaşıyoruz.*' Türkiye'nin gerçekliğinde olan biteni şaşkınlıkla, hayretle ve biraz da kahırla seyreden her insan Mauroıs'ın bu cümlesini herhalde şöyle değiştirir: 'Türkiye bir sorular yumağı gibi duruyor karşımızda. Gittikçe çetrefilleşen bir düğüm halini alan Türkiye'yi çözemediğimiz için karantinaya alınmış bir halde yaşıyoruz.'

Yaşama sanatı türü metinler yazmış hemen her bilge şunu söyler: Kendinizle ve hayatla yüzleşin! Kendinizi ve hayatı keşfederek anlayın ve anlamlı kılın!.. Bu şu demek: Kendinize ve hayata dair sorular sorar, bu soruların ardına düşersiniz. Zihin ve yüreğinizde soruların oluşturduğu boşluğu bulacağınız cevaplarla doldurur, tutunacağınız bir tutamak ve sığınabileceğiniz güvenli bir mekân bulursunuz. Soruların cevapsız kaldığı zamanlarda ise sizde bir çözülme başlar; bir anlamsızlık, bir 'hiç'-lik duygusu sarar sizi. Hiçbir anlamı olmayan bir varlığın (insanın) 'hiç' olan bir hayata daha fazla katlanamaması durumunda yıkım gerçekleşir.

Türkiye'de anlamlı bir hayat yaşamak için şunu yapıyoruz: Türkiye ve kendimizle yüzleşiyoruz. Varlığımızın ayırıcı özelliği

selim akıldan, bizi duyarlı kılan yüreğimizden, ortak şuurun önümüze koyduğu evrensel değerlerden ve sosyal bilimlerin çerçevelediği kavramlardan hareket ederek kendimizi tanımlıyor, durduğumuz yerden Türkiye'ye bakıyoruz: Bir acayip Türkiye görünüyor... Haritadaki bir karşılıktan değil, bunun ötesinde duran bir Türkiye'den bahsediyoruz. Yaslandığı yeri, geliştirdiği dili ve vurguladığı kavramları durduğumuz yere vurduğumuzda, bir karşıtlıkla karşı karşıya geliyoruz. Bir uyum sorunu var; reel Türkiye ile çelişiyoruz. Türkiye'nin dışında başka bir yerde yaşama şansımızın olmadığını, ama reel Türkiye'nin varlığımıza tahammül etmediğini, bizi dışladığını bilerek ve hissederek yaşıyoruz. Geliştirdiğimiz sorular cevapsız kalıyor, cevap olarak sunulan gerekçeler içimizdeki boşluğu dolduramıyor. Her geçen gün ayağımızın altındaki zemin biraz daha kayıyor. Yersizlik ve yurtsuzluk duygusu içinde aidiyet bağlarımızın çözüldüğünü hissediyoruz.

Türkiye bizi önemsemiyor; bize rağmen 'biz'i inşa etmek istiyor. Tâ baştan şunu demişti:

'*İnkılapları yapmak için çok kere zor kullanmak lazımdır. Saydığım anlamda bir değişiklik yapılırken mukavemet ve irtica unsurları, yerine göre elinde silahla veya cebinde kitapla, kafasında eskiye alışmış somurtkanlık, dilinde iğfal ve tehevvürle gelip karşınıza dikilirler. Bunları vurup devirmedikçe inkılâbı yapmanın ve hatta uzun devirler korumanın imkânı yoktur. (...) Bu bakımdan da Türk inkılâbı en ziyade zor kullanmayı gerektiren bir hususiyet gösterir.*'

Türkiye, Recep Peker'in *İnkılap Dersleri*'nde söylediklerine inanmaya devam ediyor; birilerinin iyiliği(!) için onlara rağmen 'zor' kullanıyor. Aradan uzun bir zaman geçmiş; sokaklara, meydanlara doluşan ahali bu geçmiş uzun zamanın hatırasına şenlikler yapıyor, ama o hâlâ eski korkularını yaşıyor. Hayır, inkılâpları ortadan kaldırmak, zamanı ters döndürmek gibi bir niyetimiz

yok; aklımız ve yüreğimizle varolmak istiyoruz. Ayak bastığımız zemine eğilmek, ona dokunmak, içeriğine bakmak, üzerinde düşünmek gibi bir çabamız olmalı, diyoruz. Çünkü kendimizi boşluğa bırakmak, belirsizlik içinde yürümek, sahici bir gerçekliğe rağmen kendi iç yanılsamamızda ve zindanımızda yaşamak istemiyoruz. Bunun için parmak kaldırıyor ve sorular soruyoruz. Sadece anlamak, anlamı olan bir hayatın görünür hale gelmesini istiyoruz. Oysa Türkiye kaldırdığımız parmakları, geliştirdiğimiz soruları, iç dinamiklerimizle oluşan 'özben'liklerimizi, kullandığımız dili ve giyindiğimiz libası.. anlamak gibi bir çaba içine gireceğine, tüm imkânlarıyla bizi, yersiz korkusunu büyütmekte ve ahaliyi manipüle etmekte kullanıyor.

Türkiye bir yanılsamayı geliştiriyor; dışındaki gerçekliği görmezden gelerek kendi üzerine kapanıyor; kendini tekrar ederek tükeniyor. Türkiye bize, yani 'cumhur'a hiçbir alan bırakmıyor; dilimize kancalar takıyor, kelimelerimize mahkûmiyet veriyor. Parmak kaldırmayacağız, sorular sormayacağız, kendimizi 'biz' olarak gerçekleştirmeyeceğiz de ne yapacağız?! Diyor ki: Sus, dinle ve itaat et!.. Seni tanımladım ya! Pratiğine taşıyacağın yaşam kalıpları sundum ya! Sana bir dil verdim ya!.. Daha ne istiyorsun!?

Üretilmiş, kodlanmış, tüketime sunulmuş eşya değiliz, insanız biz! Ne demek daha ne istiyorsun?! Hür iradeyle görünür hale gelen varlığımızla varlık kazanabilirsin; yok etmekle var kılmayı düşündüğün sanallığımızla varolamazsın!..

Türkiye sanki tarihin sonuna gelmiş gibi! Aradığı her şeye kavuşmuş gibi! Bundan sonrasını görmek istemiyor. Sanki zaman akmaya devam etmiyor, sanki hayat sürekli yeni şeyler geliştirmiyor. Hızlı bir değişim yaşanıyormuş.. bütün coğrafyalar bu değişimle birlikte paradigmalarında yumuşamalara gidiyormuş.. yeni zamanlarda yeni diller geliştirmek gerekiyormuş... Türkiye bunların ne farkında ne de bunlar Türkiye'nin umurunda;

bildiğini okuyor! Yeni zamanlara taşınamayan, içi boşalmış, kullanıla kullanıla eskimiş bir yapının eteklerine sımsıkı sarılmış, elindeki oyuncağı bırakmak istemeyen çocuklar gibi etrafı velveleye veriyor. Neye rağmen?! Binlerce insanın ölümüne, çetelerin eline düşen bir sisteme, kazandıkları okullara giremeyenlere, felç olmuş bir ekonomiye ve eğitime, sokaklarda yaşanan drama ve yoğun trajediye rağmen kendini tekrar etmekte ısrar ediyor. Bununla kalmıyor, 'İdeolojik egemenliğinin zayıflamasına bağlı olarak, devlet topluma çok daha katı bir müdahalede bulunmak ihtiyacı duyuyor.' 'Beni sevin, sevmek zorundasınız' diyor. Rızaya bağlı bir sevgi ilişkisini öne sürüp 'sevilecek hale gel!' diyenlere, çelişkileri gösterenlere, genel geçer evrensel değerlere işaret edenlere 'sopa'yı gösteriyor. Yanlış yapıyor; çünkü, 'Rızaya dayanmayan her türlü ilişki hem başlı başına bir sorundur, hem de başka sorunların asıl kaynağını oluşturur. Bir kimseye baskı yaparak sizinle ortaklık kurmasını, sizden alışveriş etmesini, sizi sevmesini, size dostluğunu sunmasını, inançlarınızı veya düşüncelerinizi paylaşmasını sağlayamazsınız.'

Bize ait, bizi önemseyen, bizi merkeze alan, bizi kodlamayan bir Türkiye istiyoruz. Bildiği bildik baba rolünü üstlenen, çevreyi merkezin dar alanına tıkayan bir Türkiye'nin değil, bizi bize bırakan, bize birazcık güvenen bir ülkenin beklentisi içindeyiz.

Siz de kimsiniz? diyemezsin ey Türkiye! Biz insanız; biz yüreğinden beslenen, aklı olan, vergi veren, bu ülkenin dağlarında çocuklarını yitiren, ekonomik sıkıntılar içinde yaşayan, barıştan yana olan, demokrasiyle taçlanmış 'cumhur'lu bir cumhuriyet isteyen yurttaşlarız. Bizi duymak, bizi dinlemek, bizi önemsemek zorundasın! Bizi arkaya alarak, bizden uzaklaşarak, yüreğimizde yer edinmeyerek çok daha fazla gidemezsin! Bir kaç adım sonra 'biz'siz bir yetimliği kuşanacak, arada açılan mesafeyi bir daha dolduramayarak boşluğa düşeceksin! Bu ülkenin çocuklarını oyalayarak, onları top-pop çerçevesine sıkışmış soluksuz heyecanlarla

avutarak, hamaseti aşmayan derinliksiz kutlamalarla bakışlarını sığlaştırarak büyüyemez ve gelişemezsin!

Bizi duy artık! Dön ve bize gel!

Evine dön Türkiye!

Biz buradayız! Korkularını aş! Yanılsamalardan sıyrıl! Bizimle konuş!...

Göreceksin ki, korkulacak bir şey değiliz; seni anlamak, 'anlamak'la birlikte sevmek istediğimizi anlayacaksın! Küskünleri oynamayalım! Prof Mustafa Erdoğan haklı:

'*Demokratik bir cumhuriyet kendi yurttaşlarını tehdit olarak görmez, düşünen insanlarını hapishanelerde çürütmez, halkın meşru temsilcilerini parlamentodan yakapaça dışarı atmaz, muhalif partileri oyun dışarı bırakmaz. Demokratik bir cumhuriyette bütün siyasî partilerin aynı telden çalması anayasal bir zorunluluk olarak dayatılmaz. Resmi ve özel medyayı güdümlü bir kamuoyu oluşturmak üzere manipüle etmez.*'

Ellerimizi havada bırakma artık!

Uzat ellerini!..

Kaynaklar

İnkılap Dersleri, Recep Peker, İletişim, s.1819

Düzen ve Kalkınma Kıskacında Türkiye, Ahmet İnsel, Ayrıntı. s,16

Cumhuriyetin Hazin Sonbaharı, Melih Yürüşen, Yeni Şafak, 28 Ekim '98

'Cumhur'suz Cumhuriyet, Prof Mustafa Erdoğan, Yeni Şafak, 28 Ekim '98